ARTHUR KOESTLER

Párbeszéd a halállal

(Spanyol testamentum)

Fabula

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:

Arthur Koestler: Ein spanisches Testament

Fischer Taschenbuch Verlag, 1980

Fordította: Nemes László

Borítóterv: Szulyovszky József

ISBN 963 8169 11 7

Fabula Könyvkiadó Kft.

Felelős kiadó: Surányi László igazgató

Felelős szerkesztő: Debreczeni Ágnes

Műszaki vezető: Fellegvári Tibor

Műszaki szerkesztő: Rucsek Andrea

Szedte: Printronika Kft. TEXTLINE 5 rendszeren

Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda

A nyomdal megrendelés törzsszáma: 8668.66-14-1

Készült Debrecenben, az 1993. évben

Felelős vezető: György Géza

Terjedelem: 13,65

Tartalom

Előszó

A spanyol polgárháború idején, 1937-ben a londoni *News Chronicle* - a kormányhű hadviselők oldalára -kiküldött tudósítója voltam, amikor is Franco tábornok csapatainak fogságába kerültem, majd több hónapon át magánzárkában tartottak. Ott éltem át fogolytársaim kivégzését, miközben a saját kivégzésemre vártam. Ezekről az élményeimről szóló beszámoló a *Dialogue with Death* (*Párbeszéd a halállal*), amelyet 1937 júliában és augusztusában, rögtön a szabadon bocsátásom után írtam le, s ugyanazon év végén, egy terjedelmesebb könyv részeként, *Spanish Testament* (*Spanyol testamentum*) címen jelent meg.

Akkor még folyt a polgárháború, és nem lehetett előre látnia végét. Ez a körülmény késztetett arra, hogy kalandjaim bizonyos vonatkozásait elhallgassam, nyilvánosságra kerülésük ugyanis ártott volna a lojalisták ügyének. Fontosnak tartottam, hogy három jelentős tényt elhallgassak: először is akkor még a kommista párt tagja voltam; azután a korábbi látogatásom Franco főhadiszállásán, a *News Chronicle* leple alatt, a Komintern megbízásából történt, és végül a letartóztatásom idején a lojalista, vagyis a törvényes spanyol kormány hivatalos távirati irodája számára is dolgoztam.

A *Párbeszéd a halállal* című művemet főleg személyes okból írtam: hogy kipuhatolhassam a halálos ítélet lélektani hatását. Emellett a politikai háttérnek semmi szerepe sem volt, és az elbeszélés minden értelemben egy személyes tapasztalatról szóló hűséges beszámoló.

A könyvet közvetve azért mégis érinti az, amit elhallgat, hiszen ha az áldozat valóban olyan ártatlan lett volna, mint ahogyan azt a szöveg érzékelteti -vagyis csak egy tekintélyes angol liberális újság jóhiszeműen ténykedő tudósítója -, akkor indokolatlannak kellene hogy tessék a kínvallatástól való félelme és az öngyilkosság gondolatával foglalkozása csak azért, hogy elkerülje a kínvallatást. A korábbi fejezetek olvasóit kétségtelenül meghökkenthette, hogy egy külföldi újságíró hogyan merészelhet bűnös gondatlansággal megvádolni egy spanyol katonai parancsnokot, és általában olyan magabiztos önkényességgel viselkedni. A magyarázat azokban a kaotikus viszonyokban rejlik, amelyek között a helyi parancsnokok szemében némileg jelentősnek tűnhettek az én Komintern-papírjaim, valamint kapcsolataim a kormány tájékoztatási hivatalával.

Az ellenség foglyaként minden okom megvolt, hogy ne csak Franco hírszerző szolgálatától féljek, hanem a német Gestapótól is, amely az előbbivel szorosan együttműködött, és az én korábbi németországi, franciaországi és spanyolországi tevékenységem hosszú listájának is birtokában volt.

Miként az ilyesféle esetekben oly gyakran lenni szokott, nem tudtam (és még most se tudom), hogy mi az, ami a letartóztatásomkor ténylegesen rendelkezésükre állt rólam. Úgy tetszett, hogy a katonai vizsgálóbiztos, aki kihallgatott, igen keveset tud, de talán csak ki akarta várni, hogy én mit mondok. Egy polgárháború zűrzavarában a dossziék lassan utaznak, és amikor végül megkezdték volna ellenem a vizsgálatot, már sietősen befejezték a tárgyalásokat, hogy kicseréljenek egy, a kormányhű hatóságok kezében túszul tartott asszony ellenében.

Igencsak meghökkentő, hogy az ellenem elrendelt vizsgálat csak azután kezdődött el, amikor előzőleg már kimondták az ítéletet. Miközben a börtönben ültem, Franco tábornok hírszerző szolgálata különböző homályos és egymásnak ellentmondó kijelentéseket tett. Az egyetlen megbízható közlés, amely később jutott el hozzám, a kicserélésemről tárgyaló dr.

Marcel Junod-nak, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága képviselőjének jelentése volt; vele közölték hivatalosan, hogy engem halálra ítéltek. [Vö. Marcel Junod, *Warrior without Weapons* (*Harcos, fegyver nélkül*), New York, 1951.140. és köv. lapokon.]

A Párbeszéd a halállal című könyvemet németül írtam, a börtönnapló kivételével, amit angolul jegyeztem le, hogy fel ne hívjam magamra a Gestapo figyelmét.

1940 előtt minden könyvemet németül írtam, azóta angolul.

London, 1966

A.K.

Részlet Atholl hercegnő előszavából

Hat hónappal a spanyol polgárháború kitörése után, 1937. február 8-án, Franco tábornok csapatai elfoglalták Malaga városát. E könyv szerzője az ostromlott városban volt, hogy az egyik angol újság tudósítójaként, kötelességéhez híven gyakorolja hivatását. Malagában maradt azután is, hogy a köztársasági csapatok kiürítették a várost; szemtanúja akart lenni a felkelők bevonulásának, és ugyanakkor azt is remélte, hogy egy külföldi tanú jelenléte enyhítő hatással lesz a győztesek bejelentett bosszúálló intézkedéseire. A zendülők hadserege bevonulását kővető napon azonban letartóztatták, bebörtönözték és halálra ítélték. Az ítélet végrehajtását meghiúsították a nyilvános tiltakozások Angliában és Franciaországban, és végül kieszközölték a szabadon bocsátását. Ez a könyv a sevillai börtön celláiban és siralomházában szerzett tapasztalatairól szóló beszámolót tartalmazza, valamint azokból a hónapokból származó naplójegyzeteit, amikor tanúja volt sorstársai kivégzésének, és a maga kivégzésére várt.

Egy szerencsés véletlen lehetővé tette a szerzőnek, hogy az egyik liberális újság tudósítójaként, rögtőn a polgárháború kitörése után, beutazhatott a lázadók területére, ahová egyébként csak jobboldali lapok képviselőit engedték be. Látogatása Queipo de Llano tábornok főhadiszállásán rövid, de rendkívül tanulságos volt. Lapjának liberális irányzata lehetővé tette, hogy szokatlan nyíltsággal szóljon arról, amit

látott. Más tudósítók ezt nem tehették meg, már csak azért sem, mert azok az újságok, amelyeknek a lázadók területén voltak az állandó tudósítói, sokat elhallgattak, kénytelenek voltak sok mindent még visszavonni is, hogy megvédjék kiküldött munkatársaikat a megtorló intézkedésektől. Emlékezetes, hogy 1937-ben két ismert konzervatív angol újságíró kénytelen volt elhagyni Franco tábornok területét, mert szabad mozgásuk elviselhetetlen korlátozása lehetetlenné tette a hivatásuk gyakorlását.

A tények, amelyeket Arthur Koestler közzétett a sajtóban és egy, először akkor megjelent könyvében, amikor visszatért a lázadók területéről[*1], megingatták oly sokak szilárd hitét azok közül, akik addig elhitték, hogy szörnyűségeket csak a köztársaságiak oldalán követnek el, és Franco tábornok csak azért vállalkozott a felkelésre, mert egy kommunista lázadástól akarta megmenteni Spanyolországot.

Arthur Koestler abban a könyvében rendkívül tárgyilagosan elemzi a harc kirobbanásának okait, mindenekelőtt az agrárkérdést, amelyben a spanyolországi bajok gyökerét látja. A köztársaság kikiáltása hozott ugyan valamiféle, némileg haladó agrártörvényt, Lerroux úgynevezett radikális kormánya azonban újra visszavonta, és a bérek olyan mélyre zuhantak, hogy azok még a régi, monarchiabeli szintet sem érték el. A szerző leírta a hihetetlen gazdasági és kulturális nyomorúságot, mindenekelőtt a parasztságét, melynek elkeseredése az 1934-es asturiai felkelés kegyetlen leverése következtében még magasabbra hágott. Ezek az előzmények voltak azok, amelyek a „Frente Popular”, az összes haladó párt koalíciója létrehozásához vezettek, és ez a „Népfront” lett az, amelyik 1936 februárjában győztesen került ki a választásból. A könyv alaposan elemezte a háború közvetlen előzményeit, valamint első hónapjait, dokumentumokat és szemtanúk jelentéseit felhasználva ábrázolta mindkét fél hadviselési módszereit, és tárgyilagosan kifejtette véleményét azokról az állítólagos kommunista felkelést előkészítő tervekről, amelyeket széltében-hosszában terjesztettek világszerte, Franco tábornok lázadásának igazolásaként.

Arthur Koestler leírása az ostromlott Malagában tapasztalt állapotokról, amivel a Párbeszéd a halállal kezdődik, megmutatja, milyen szörnyű nehézségek közepette volt kénytelen harcolni az első hónapokban a spanyol kormány, éppen azért, mert nem álltak rendelkezésére kiképzett csapatok, és

a felkelés teljesen készületlenül érte. Kétségtelenül hozzá kell fűznünk, hogy az azóta eltelt év alatt igen határozott haladást értek el; a kormány és a köztársasági pártok megtanulták, hogyan kell hátrányos körülmények között is olyan jól szervezett hadsereget kiállítani, amelyre teljesítményei alapján csak tisztelettel tekinthetünk.

Mindezek után az állítólagos kommunista felkelés terve éppoly legendaszerűnek tűnik fel, mint az az álltás, hogy a spanyol köztársaság kormánya kommunista volt, vagy ma is az.

Ezenfelül a spanyolok egyik legszembetűnőbb jellemvonása éppen a kifejezett individualizmus, és aligha elképzelhető, hogy Spanyolország valaha is alávetné magát annak a szigorú és merev uralomnak, ami a kommizmus velejárója.

Ezeknek az összefüggéseknek az ismerete talán még közelebb hozza az olvasóhoz a szerzőnek e könyvében leírt különös és megrendítő élményeit. A sevillai fegyházból származó naplójegyzetei, az éjféli kivégzések leírása, sokkal elevenebben tárták szemem elé ennek a népnek a tragédiáját, mint bármi más, amit valaha is olvastam Spanyolországról.

Katharine Atholl*2

A halál, akkor is, ha az valamely személyfölötti ügy nevében éri utói az embert, mindenképpen magánügy. Tekintettel arra, hogy ezek a feljegyzések túlnyomóan sorstársaim haláláról szólnak, és részben tényleges halálfélelemben íródtak, kikerülhetetlenül személyes jellegűek.

Ajánlom e jegyzeteket Nicolas barátomnak, a spanyol köztársaság egyik jelentéktelen katonájának, akit 1937. április 14-én, e köztársaság kikiáltásának évfordulóján, a sevillai börtönben lőttek agyon.

A.K.

1. fejezet

Már hat hete viszonylagos nyugalom volt a spanyol frontokon. Hideg volt a tél, Guadarrama felől a szél ostorcsapásokkal érkezett Madrid fölé; a mórok a lövészárkaikban tüdőgyulladást kaptak és vért köptek. A hágók a Sierra Nevadán járhatatlanná váltak, a köztársaság milicistáinak nem voltak egyenruhái és takarói, a kórházaiban nem volt kloroform, a lefagyott ujjaikat és lábukat narkózis nélkül kellett lefűrészeltetniök. Malagában, az anarchisták hadikórházában az egyik beteg a Marseillaise-t énekelte, amíg levették két lábujját; ez a módszer később népszerűvé lett.

Azután beköszöntött a tavasz, és minden újra működött: újra kifakadtak a rügyek, és újra elindultak a tankok. A jóságos természet lehetővé tette, hogy Queipo de Llano tábornok már január közepén elindíthassa a régen tervezett offenzíváját Malaga ellen.

Az ezerkilencszázharminchetedik esztendőt írtuk. Gonzales Queipo de Llano tábornok, aki nemrégiben még a monarchia ellen konspirált, a madridi *Libertad*-ba írt cikkeket, és a Puerta del Sol kávéházaiban a kommunizmus iránti rokonszenvét bizonygatta, most a zendülő spanyol hadsereg második hadosztályát vezette. A sevillai főhadiszálláson lévő szobájába beépíttetett egy mikrofont, és mindennap, pontosan este nyolc órakor egyórás beszédet mondott. - A marxisták -szónokolta - ragadozó vadállatok, mi viszont caballerók vagyunk. Señor Companys[*3] megérdemli, hogy ledöfjék, mint valami disznót.

De Llano tábornok hadserege az olasz gyalogság 50.000 katonájából, az idegenlégió három bandériumából, 15.000 afrikai törzsi harcosból állt. Seregének többi tagja, százból mintegy tíz volt spanyol nemzetiségű.

Az offenzíva január tizedikén kezdődött.

*

Akkor én éppen Párizsban voltam, és nem sokkal előtte fejeztem be egy könyvet a spanyol polgárháborúról; a német és a francia kiadás már meg is jelent, és előkészület alatt volt az angol kiadás. Január tizenötödikén felhívtak a londoni News Chronicle szerkesztőségéből, és megkérdezték, nem lenne-e kedvem azonnal visszautazni Spanyolországba. Az előző hónapokban mint haditudósító Portugáliában és a lázadók által megszállt területen jártam, valamint Madridban és Katalóniában; most Malaga került a gyújtópontba.

*

Még azon az éjszakán elutaztam Párizsból, vonaton mentem Toulouse-ba, onnan pedig Barcelonába repültem. Mindössze négy napig maradtam Barcelonában; a város eléggé nyomasztóan hatott. Nem volt kenyér, sem tej, se hús, az üzletek előtt hosszú sorok álltak. Az anarchisták ezért a kormányt tették felelőssé, és heves agitációs tevékenységet fejtettek ki, a villamosok minden ablakára ráragasztották röpcéduláikat. A feszültség a városban egészségtelen méreteket öltött. Úgy tetszett, hogy nemcsak a világpolitikai ellentéteknek kellett szükségszerűen kiütközniök ezen az egzotikus színtéren, hanem ugyanakkor az európai baloldalon belüli tragikus konfliktusoknak is.

Örültem, hogy Barcelonáról nem kellett cikket írnom. Tizenhatodikán este, William Forresttel, a *News Chronicle* munkatársával együtt utaztam tovább Valenciába. Az ő úticélja Madrid, az enyém Malaga volt.

A Valenciába induló vonat dugig megtelt. Négyszer annyi milicista ült, feküdt és állt minden szakaszban, mint amennyi a befogadóképessége. Minket egy barátságos kalauz elhelyezett az egyik első osztályú fülkében, és kívülről bezárta az ajtaját, hogy senki és semmi se zavarhasson.

Alighogy elindulta vonat, a folyosón álló négy anarchista milicista döngetni kezdte a fülke ajtaját. Ki akartuk nyitni, de nem tudtuk, ketrecben ültünk; a kalauzt, akinél a kulcs volt, semerre sem láttuk. A mozgó vonat zajától sehogyan se tudtuk megértetni magunkat a csukott ajtón keresztül, és a milicisták azt hitték, hogy puszta rosszakaratból nem nyitjuk ki. A helyzet drámaira fordult, és még drámaibbá vált, amikor Forrest és jómagam képtelenek voltunk visszatartani a vigyorgásunkat, ami csak fokozta a milicisták dühét. A fél kocsi ott tolongott már az üvegajtó előtt, hogy megbámulja azt a két, minden jel szerint fasiszta provokátort. Végül előkerült a kalauz, kinyitotta az ajtót és mindent megmagyarázott; ezt pedig nagy, testvéri összeborulás és iszonyú tülekedés követte, meg katalán dalok és nagy zabálás.

Mire derengeni kezdett a hajnal, a vonatnak már hat órás késése volt. Olyan lassan ment, hogy a milicisták leugráltak a hágcsódeszkákról, hogy a töltés közvetlen közelében lévő narancsligetekből egy-egy maréknyi gyümölcsöt szakítsanak, majd általános tetszésnyilvánítástól kísérve, újra visszakapaszkodtak a vonatra. Ez a szórakozás mintegy délig folytatódott. Igazán végzetes, halálos áldozatra nem került sor; mindössze egyikük ficamította ki a lábát, amikor leugrott. Ott is maradt ülve a töltés oldalán, és nyilvánvalóan elveszett a polgárháború számára.

Valencia is egyik szemével könnyezve, a másikkal nevetve mutatkozott be a ragyogó januári napfényben. Papírhiány volt, egyes újságok csak négy oldalon jelentek meg; ezekből hármat megtöltöttek a polgárháború hírei, a negyediket a futballbajnokság, a bikaviadalok, a színházi és filmkritikák. Két nappal az érkezésünk előtt megjelent egy rendelet; mely szerint „tekintettel az idők komolyságára," este kilenckor be kell zárni a híres valenciai kabarékat. Természetesen mindegyikben továbbra is éjjel egy óráig folyt a műsor, egyetlen lokál kivételével, amelyik szigorúan tartotta magát a törvényhez. A tulajdonosát később mint francoista ügynököt leplezték le, s a kabaréját bezárták.

Gyakran öt-hat órát is várni kellett, amíg az ember Londonnal telefonösszeköttetést kapott. Ha túl hosszúnak éreztem a várakozást este a szállodában, gyorsan leszaladtam a szemközti kabaréba. A páholyokban illedelmesen üldögéltek a csinos művésznők a mamájukkal, nénikéikkel és

testvéreikkel. Amikor sor került a jelenésükre többé vagy kevésbé felöltözve, többé vagy kevésbé tehetségesen eltáncolták és elénekelték a számaikat, majd visszamentek a páholyukba a mamájukhoz vagy nagynénjükhöz, és limonádét ittak. Ha valamelyik elvetemült kan a közelükbe merészkedett volna, azt hiszem, *mint fasisztát*, azonnal letartóztatták volna. A falakon plakátok függtek „Polgártársak, viselkedjetek fegyelmezetten, komoly időket élünk. Mindenkinek kívánjuk, hogy szórakozzon, de semmi léhaság...” és így tovább. Amikor legutóbb, októberben Valenciában jártam, minden második szám meztelen tánc volt; most kötelezővé tették a melltartót és az ágyékkötőt.

Egyébként a telefonálásnak is megvolt a maga bája. A beszélgetés bejelentésekor át kellett adni a cenzúrának a leadandó tudósítás másolatát; és amíg az ember a szállodájából telefonon át lediktálta, az irodájában ott ült a cenzor, maga előtt a szöveggel, és úgy hallgatta végig. A cenzúra szigorú volt, de maguk a cenzorok személy szerint kedves fickók voltak, személyesen ismertem mindegyiküket. Ha az ember eltért a szövegtől, beleordítottak a telefonba: „Hé, Arturo, ez nincs benne a kéziratban!” „Tessék? Hogyan?” – kiáltotta Londonban a kétségbeesett gyorsírónő. „Ahhoz magának semmi köze” - mondta a cenzor -, „én Arturóhoz szóltam.”

Vasárnap, január huszonnegyedikén nagy bikaviadalt akartak rendezni a Plaza del Toroban, „az orosz követ tiszteletére, aki megígérte, hogy személyesen is meg fog jelenni” - közölték az újságok. A tiszta bevételt a Szovjetuniónak akarták felajánlani egy új „Komszomol” építésére - Komszomol volt a neve annak a Valenciába tartó, élelmiszer-szállítmánnyal megrakott orosz teherhajónak, amelyet a lázadók egyik teherhajója elsüllyesztett. De vasárnap esett az eső, és a bikaviadalt a rádióban, két harctéri jelentés között, sajnálattal lemondták.

Egy nappal előtte viszont nagyon szép idő volt; egy német emigráns író autóján rövid időre kihajtottunk a strandra: az író, a sofőrje, Forrest és én. Az író, nevezzük Albertónak (az o betűt mindnyájan ingyen és bérmentve kaptuk a nevünkhöz biggyesztve), a Nemzetközi Brigád n-ik századának politikai biztosa volt. A frontról érkezett szabadságra Valenciába. Régebben pszichoanalitikus regényeket írt, mindazonáltal igen jól állt neki az

egyenruha. Kifeküdtünk a homokra, hyorogtunk a napfényben, megállapítottuk, hogy tekintettel a tengerre és a kék égre, a háború roppant ésszerűtlen dolognak látszik, és még egyéb ehhez hasonlóan mély értelmű kijelentésekkel teletűzdelt beszélgetést folytattunk. Amikor visszaértünk az autóhoz, megláttuk, hogy négy ismeretlen férfi ül benne, és verejtékezve fáradoznak azon, hogy beindítsák, miközben a mi sofőrünk, egy tizennégy éves spanyol fiú, sírva áll a kocsi mellett. Az orcáján csurogtak le a könnyei.

Az egyik férfi elkérte Albertótól az indítókulcsot, és bejelentette, hogy az autót elrekvirálták. Előrántotta az igazolványát, amelyet valamilyen ibériai anarchista szövetség állított ki „állami gépkocsiknak magán szórakozási célokra történő felhasználásával elkövetett visszaélések” ellen. A három kollégája is anarchista volt. Rémisztően hatalmas pisztolyaik voltak, amilyeneket egyébként csak a háború előtti vadnyugati némafilmekben láthattunk. Az a gyanúm támadt, hogy ezeket még hátulról töltik, fekete puskaporral és ólomgolyókkal.

Alberto is előrántotta a maga igazolványát, miszerint ő az n-ik század politikai komisszárja, és tiltakozott az autó elrekvirálása ellen. Egész tömeg verődött már össze - fürdőruhás emberek meg egyenrások, nők és gyerekek -, és derűs érdeklődéssel figyelték mind a fejleményeket.

Mind Alberto, mind az anarchista úgy hadonászott az igazolványaival, mint a párbajra készülők a névkártyáikkal. Az anarchista kijelentette, hogy az a komisszár, aki a polgárháború és a benzinhiány ellenére tengerparti sétakocsizásra használja az autóját, az neki nem imponál, és az autó el van rekvirálva.

Alberto erre azt mondta, hogy a szabadságon lévő harcosnak szüksége van a felüdülésre, és az anarchisták szálljanak ki a kocsiból, ellenkező esetben erőszakkal fogja kidobni őket.

A kis gépkocsivezető iszonyúan rettegett, ott állt mellettük, és az orrán keresztül próbálta visszaszívni az arcán lecsurgó könnypatakot.

Az anarchista főnök mindeközben azon fáradozott, hogy beindítsa az autó motorját. Valahol, a meggyötört gépkocsi gyomrának mélyén valami

recsegett. Ettől a hangtól heves harag hulláma borította el Albertót. Költői dührohamot kapott. Erélyesen megrántotta az anarchista karját, és közben teli torokból, németül üvöltötte: - Rrraus, rrraus, rrraus! - Kifelé, kifelé, kifelé!

Ez már nagy tiszteletet ébresztett az anarchistákban. Alberto dühe nyilvánvaló bizonyítéka volt a tiszta lelkiismeretének és a jóhiszeműségének. Vigyorogtak és kikecmeregtek az autóból. Az egyikük pisztolyával barátságosan vállon veregette Albertót, és kijelentette:

- Legközelebb azért mégiscsak agyonlövünk.

Beszálltunk, a sofőr megtörölte az orrát, és elindította a kocsit. A nézők lelkes éljenzése közepette indultunk vissza Valenciába.

Az utolsó napon, mielőtt továbbindultam Malagába, Valenciától nem messze, X. tengerparti fürdőhelyen megtekinthettem egy katonai díszszemlét. Julio tábornok meghívására mentem oda.

A díszszemle európai fogalmak szerint szegényes volt, szinte komikus; spanyol fogalmak szerint a fegyelem és a precizitás csodája. Botokkal gyakorlatoztak; a csapattest kilencszáz emberének száznegyven lőfegyvere volt. Egy géppuskás század egy gépfegyver szétszedését és összerakását mutatta be. Julio Deutsch[*4] tábornok elővette a stopperóráját: a gyakorlat százöt másodpercig tartott, ami nagyon gyenge eredmény. A századparancsnok úgy bámult rá, mintha megőrült volna. - Mit bámulsz úgy? - kérdezte Julio tábornok. - Még sose hallottam, hogy ilyesmit órával mérjenek - felelte a századparancsnok. - Azt hittem, ilyesmit csak az atlétikai pályákon, futóversenyeken használnak; de remek ötlet.

- Veszek neked egy stopperórát - mondta a tábornok. - Nagyszerű - válaszolta a századparancsnok. - Mereszthetik majd a szemüket a fasiszták.

Mind nagyon lelkesedtek a „nuestro general”-ért, aki fehér cérnakesztyűt viselt, és akinek csupa olyan nagyszerű és kissé bolond ötlete támadt, amire különben senki sem gondolt volna. Kitalált például valamilyen különleges kapcsot, amellyel ásót lehetett a hátizsákra rögzíteni. Hát hallottak már ilyet valaha is? Pontosan olyan ez, mint egy igazi

hadseregben. Semmivel se lehetett jobban hízelegni a spanyol köztársaság hevenyészve összetoborzott katonáinak, mint ha azt mondta nekik az ember: „már csaknem úgy festenek, mint egy igazi hadsereg”.

Rengeteg anekdotát meséltek nekem a polgárháború első napjaiból. Például azt, hogy a híres Durutti hadoszlop milicistái nem voltak hajlandók ásót vinni magukkal amivel a fronton beáshatták volna magukat. Kettős büszkeségükkel, úgy is mint katalánok és úgy is mint anarchisták, kijelentették: „Mi azért megyünk a frontra, hogy harcoljunk és meghaljunk, de nem azért, hogy dolgozzunk.” Az aragóniai frontra induló Durutti hadoszlop első egységei csak huszonnégy órai vonatozás után vették észre, hogy elfelejtettek élelmet vinni magukkal; mi több, addig eszükbe se jutott, hogy a hadviselés az élelmezésnek valamiféle különleges megszervezését és technikáját is megköveteli.

A világ csodálkozott, hogy a zendülők Badajoztól Toledón és Talaverán át Madridig, szinte minden nehézség nélkül aratták egyik győzelmüket a másik után. Akik csak egy kissé is ismerték a viszonyokat, azok ennek az ellenkezőjén csodálkoztak: azon, hogy a köztársaság egyáltalán túlélte a saját fellázadt hadserege támadását.

Én magam, személy szerint, a díszszemléről visszautazva, azon csodálkoztam egész úton, hogy a tábornok miért nem vette le vastag katonai köpenyét, amikor pedig perzselt a nap, és az arcán csakúgy csorgott a veríték. Csak a szállodában tudtam meg az okát: a tábornoknak megvolt a köpenye és a katonasapkája, volt fehér cérnakesztyűje is, de egyenruhája még nem volt.

Január huszonötödikén katasztrofális hírek érkeztek a déli frontról. A lázadók elfoglalták Marbellát és Alhama de Granadát - két stratégiai kulcsállást -, és gyakorlatilag semmi ellenállásba nem ütköztek. Malaga sorsának a következő napokban kellett eldőlnie.

Nem volt egyszerű feladat eljutni Malagába. A vasútvonalat már elvágták, az összes autóbuszt háborús célokra vették igénybe, a benzinfogyasztást korlátozták; két kollégám már napok óta várt valami lehetőségre, hogy Malagába utazhasson. Végre, január huszonhatodikán erre is sor került. A spanyol külügyminisztérium sajtóosztálya

rendelkezésünkre bocsátott egy kocsit, sofőrrel együtt, és hozzá háromszáz kilométerre elegendő üzemanyagjegyet. Malaga ugyan kereken hétszáz kilométerre volt, de úgy tetszett, hogy ott lenn, délen, minél messzebbre kerülünk az üzemanyag-korlátozás fővárosban elrendelt szigorú ellenőrzésétől, annál könnyebben juthatunk benzinhez.

Négyen voltunk: G. G. asszony, aki skandináv lapokat tudósított, W. lengyel újságíró, a gépkocsivezető és én.

2. fejezet

Alicantéban éjszakáztunk, és szerda este, január huszonhetedikén érkeztünk Almeriába.

Eléggé nyomott hangulatban voltam, és mivel semmi kedvet sem éreztem a cikkíráshoz, a jegyzeteimet gépeltem rá a külön papírlapokra. Valamiféle napló lett belőlük, gyerekkorom óta nem vezettem naplót; de ebből most Malaga végnapjainak krónikája kerekedett ki.

Minden változtatás nélkül adom közre itt ezeket a feljegyzéseket egy város agóniájáról és azoknak az embereknek a különös sorsáról, akik ott éltek, és ott lelték halálukat.

Almeria, január 28. Csütörtök.

Tegnap találkoztam Murciában a Nemzetközi Brigádban szolgáló B. M.-mel, ő mondta el nekem a maga pontosan részletező módján, hogy amikor a pradói fronton megkezdődött az olasz tankok rohama, miként mészárolták le a lövészárkaikban az n-ik század negyvenkét német önkéntesét, mert nem érkezett meg időben a parancs a visszavonulásra. Ez a történet jutott rögtön az eszembe, amikor ma reggel felébredtem; Párizsból ismertem néhányat az áldozatok közül. Értelmetlen emberáldozatok, bürokrácia és hozzá nem értés, ahová csak néz az ember.

10 óra. G. G.-vel látogatás az almeriai angol konzulnál. Székkel sem kínált minket - nem udvariatlanságból, hanem azért, mert nyilvánvalóan hozzászokott a spanyol állvatárgyalás módszeréhez. Főleg azt szerettük volna megtudakolni, vannak-e még brit hadihajók a malagai kikötőben,

hogy abban az esetben, ha elvágják az utunkat, kimenthessenek minket a tengeren át. Azt mondta, tudomása szerint állomásozik még a kikötőben egy páncélos cirkáló, de Malagából már elment az összes külföldi konzul, az angolt is beleértve. Úgy véli, szörnyű vérfürdőre kerül ott sor; a malagai proletariátus - ő használta a „proletariátus” kifejezést - az utolsó emberig védekezni fog.

Előzékeny és segítőkész volt - ezek az angol konzulok az isten háta mögötti spanyol fészkekben mint oszlopok a vízözönből, úgy emelkednek ki: szárazon és szilárdan.

Délben továbbutazunk. Az út egyre rosszabb és rosszabb lesz; több helyütt elárasztják a hegyi patakok, amelyek most, az esős időszakban mindenfelé előtörnek a Sierrából. Az emberben felmerül a kérdés, vajon hogyan jutnak itt át a csapatokkal és lőszerekkel megrakott teherautók. De hát nem is jutnak át. Az országút - az utolsó és egyetlen út, amely összeköti még Malagát a kormányhű Spanyolországgal -teljesen elhagyatott. Úgy rémlik, mintha máris feladták volna a várost. Egyetlen csapat- vagy lőszerszállító autóval sem találkozunk. De menekülteppoly kevés jön szembe velünk. Olybá tűnt, mintha valami elázott, elnéptelenedett sivatagon át utaznánk. Kísérteties.

Délután 3 óra. Motril. Mélabús halászfészek. Senki se tudja, hol a katonai parancsnokság; végül az iskola épületében bukkanunk rá. Újabb kérdezősködés a parancsnok után. Egy órába telik, amíg előkerítik: fiatal ember ötnapos szakállal, fáradt, kialvatlan szemek; azelőtt postamester volt, a szocialista párt Prieto-szárnyának a tagja.

Megkérdezzük tőle, miért olyan üres az út, nem jutnak-e át a szállítmányok, mire ő a vállát vonogatja. - Három nappal ezelőtt - mondja - húsz teherautó érkezett Almeriába, lőszerrel megrakva a déli front számára. Almeriában a helyi szakszervezeti vezetőségnek kellett volna átvennie és Malagába továbbítani a lőszert, mert a valenciai teherautóknak vissza kellett menniök. Az almeriai szakszervezeti vezetőség azonban nem vállalta a feladatot, mondván, hogy élelmiszer-szállítás céljára kellenek a saját teherautói, gondoskodjanak a valenciai kocsik a lőszer továbbszállításáról. Veszekedésre került sor, és a húsz teherautó végül visszament Valenciába, a rakományuk ott hever valahol Almeriában, Malaga pedig lőszer nélkül

maradt. Akkor veszik be a várost a zendülők, amikor csak jólesik nekik. Lehet, hogy már ott is vannak; ha ti majd mégis Malagába értek...

G. G. mindezt szépen feljegyezte, majd rögtön utána összetépte a jegyzeteit. Ez nem haditudósítónak való távirati anyag.

- Egyébként - folytatja a parancsnok - úgyse tudtok továbbutazni. Motril után a nagy híd hasznavehetetlen, az utat elöntötte a víz. Várnotok kell, amíg eláll az eső.

- Ez azt jelenti, hogy Malaga el van vágva a külvilágtól?

- Amíg esik az eső, addig igen.

- És itt mióta esik már?

A parancsnok az ujjain számolja: - ma a negyedik napja, hogy szakadatlanul esik. És aztán, egy héttel ezelőttig zuhogott, és volt egy másik, tíz napig tartó esős időszakunk is.

- És mióta használhatatlan a híd?

- Négy vagy öt hónap óta.

- A csudába is, hát miért nem javítják meg?

Újabb vállvonogatás. - Sem építőanyagot, se szakembereket nem kapunk Valenciából.

A pasas nyilvánvaló közönye teljesen kihozott a béketűrésemből. Elmagyaráztam neki, hogy ettől a hídtól függ Malaga sorsa - amit egyébként ő is tudott -, és én még „bűnös kötelességmulasztásról” is mondtam valamit.

Ránk pillantott a kialvatlan szemével:

- Ti, külföldiek - jelentette ki - mindig rögtön olyan idegesek lesztek. Lehet, hogy elveszítjük Malagát, az is lehet, hogy elveszítjük Madridot és fél Katalóniát, de a végén mégis győzni fogunk.

Van valami nagy adag keleti fatalizmus abban, ahogyan a spanyolok háborúznak - mindkét oldalon. Lehet, hogy éppen ezért olyan kedélyesen vontatott, és ugyanakkor olyan bestiálisan iszonyú ez a harc. Más háborúk csaták sorozatából állnak - ez pedig tragédiák láncolata.

Egyébként tegnap két Caproni bombázta Motrilt. A célpont nem maga a város volt, hanem egy kis halásztelep az öbölben. Eredmény: megöltek egy asszonyt, két gyereket és egy kecskét. Két óra múlva mindkét repülőgép visszatért, és még egy bombát dobott le ugyanarra a célpontra. Ez nyilvánvalóan a két pilóta magán sportteljesítménye volt; lehet, hogy fogadást kötöttek egymással. Az akció mérlege: még két elpusztított kecske. Ma reggel asszony, gyerekek, kecskék ünnepélyesen, együtt lettek eltemetve.

Fél ötkor, a beomlott híd ellenére, tovább indultunk. Körülbelül tíz kilométert kellett ingoványos mezei utakon autóznunk, az utolsó kilométeren egy folyómederben, tengelyig vízben. Teherautóval ez az út, természetesen, járhatatlan.

Utolsó állomás Malaga előtt: Almunecar. Van ott egy korábban híres svájci szálloda, tengerre néző terasszal, s mindennel, ami hozzá tartozik; Reventlow[*5] gróf a legmelegebben ajánlotta nekünk. A tulajdonos, álmatag, kövérkés zürichi férfi, a legszebb svájci - schwyzerdütsch - nyelvjárásban üdvözöl minket:

- Önök az első vendégeim hat hónap óta. Meg kell, hogy bocsássanak, ha nem olyan tökéletes minden, mint egyébként. Spanyolországban ugyanis, talán önök is méltóztattak hallani, háború van.

Megnyugtattuk: mintha mi is hallottunk volna valami háborúról. Kétórányi várakozás után a szállodás a tengerre néző teraszon nagyszerű lakomát varázsolt elénk; aztán mi továbbutaztunk.

A sötétség beállta után értünk Malagába.

Az első benyomás: város, földrengés után. Sötétség; egész utcasorok romokban, az épen maradt utcákon lélek se jár, azok is ugyanúgy törmelékkel teleszórva, halálos csend, és a levegőben az a bizonyos szag,

amelyet mi mindnyájan Madridból ismerünk: finom mészpor, tűzvész füstjének és - vagy ez csak képzelődés? – égett húsnak émelyítő bűzével keveredve.

A kocsink lámpájának fénykévéje remegve imbolyog beomlott, kiégett házakon, romokon és megint csak romokon. Madrid a novemberi nagy bombázások után üdülés volt, ha ezzel a haldokló várossal hasonlítjuk össze. *Pulvis et praetera nihil*.[*6*]

A Regina Szálló éttermében mindenfelé zilált külsejű, egyébként egészen barátságos milicisták ülnek, a márványpadlóra köpködnek, és a Malagában kapható egyetlen ételt eszik: sült szardíniát. Mi vagyunk az egyedüli vendégek; a pincér elmeséli, hogy éppen ma délután csapott a szomszéd házba egy ötszáz kilós bomba; csak abban az egyetlen házban ötvenketten haltak meg.

A többi pincér az egyik asztalt üli körül, sült szardíniát esznek és a bombázásról beszélnek, meg arról, hogy ki, hogyan viselkedett közben; hogyan bújt Bernardo az egyik asztal alá, Jesus pedig kinézett az ablakon, és Dolores, a szakácsnő, ötvenhétszer vetett keresztet, mielőtt elvesztette az eszméletét.

G. G. meg én este még csavarogni akarunk egy kicsit a városban, a sötétség odakinn azonban olyan félelmetes, hogy nagyon hamar visszafordulunk. A portás, miközben kinyitja az ajtót, felnéz a tiszta, csillagos égre.

- Légi támadáshoz kiválóan alkalmas idő – jegyzi meg. A lánya a tegnapi bombázásnál mindkét lábát elveszítette, s ő most azt latolgatja, feleségül veszi-e lábak nélkül a lányt a vőlegénye.

Péntek, január 29.

A reggelihez nincs kenyér, semmi sincs, csak feketekávé; a város élelmiszer-ellátása ugyanúgy összeomlott, mint a lőszerutánpótlás. Itt látjuk, mit jelent, hogy Motrilnál a híd használhatatlan: a kétszázezer lakosú város az éhhalál szélén van.

Délelőtt végigjártuk és végiglocsogtuk a hivatalokat: propagandaosztály, *Gobierno civil*, főhadiszállás. Mindenütt jó szándék, de hozzá nem értés és reménytelen szervezetlenség.

Nem lehet távirati tudósítást feladni, külföldi sajtótudósítók részére nincs cenzúrahivatal. Hosszú viták árán végül elérjük, hogy kineveznek cenzornak egy fiatal tisztet, aki ért valamennyire franciául.

Ebéd után kimentem a kikötőbe. A bejáratával szemben van a brit konzulátus. A homlokzatán egy csinos lyuk: ott csapott be, minden előzetes figyelmeztetés nélkül, a lázadók egyik cirkálójának a lövedéke. Szerencsére nem robbant fel, de a konzulnak így is elege lett, és átment Gibraltárba, amit nem is lehet tőle rossz néven venni. Az angol hadihajó sincs már a kikötőben. Úgy rémlik, Malaga sorsa nem érdekli Európát.

Néhány férfi és nő jön futva a kikötőből, arcukat az ég felé fordítják. Mindjárt ezután megszólalnak a harangok: légiriadó. Szirénák sincsenek. Minden csupa fejetlenség, össze-vissza rohanás; a pánik sokkal komiszabb, mint amilyen Madridban valaha is volt. A város kisebb, a tenger világosabban kiemeli a célpontokat; a lakosság pedig szemmel láthatóan demoralizált. A riadó egyébként vaklármának bizonyult.

Visszafelé menet a nadrágzsebemben talált kenyérhéjjal etettem egy vén konflislovat. A kocsis odajött, kivette a kezemből a kenyérhéjat, és befalta.

Ezután interjú Villaiba ezredessel, a malagai helyőrség parancsnokával. Nyíltan bevallja; úgy tetszik, a helyzet meglehetősen súlyos, de tíz nappal ezelőtt, amikor őt kinevezték, még sokkal súlyosabbnak látszott.

- Mindenekelőtt a legveszélyeztetettebb frontszakaszt szemléltem meg - mondj a -, a Marbella és Gibraltár közti tengerparti utat. Sem lövészárkokat, sem megerősített állásokat nem láttam, mindössze két milicistát, akik mintegy három kilométernyire az ellenség előőrseitől, egy kilométerkövön ültek és cigarettáztak. Az volt a „front”. „És hol vannak az embereitek?”, kérdeztem tőlük. „Itt hátul valahol, a falan”, válaszolták.

„Ha a fasiszták előre akarnak nyomulni, mi innen meglátjuk őket, és elég időnk marad, hogy értesítsük a bajtársainkat. Minek ücsörögjenek itt

kinn az esőben?”

Ez a város valóságos lidércnyomás. Este rossz előérzetekkel fekszem le, igyekszem meggyőzni magam, hogy aki a történelmi materializmusban hisz, annak nem szabad előítéletekben hinnie.

Szombat, január 30.

Meglátogattuk a marbellai frontot, erről beszélt tegnap Villaiba. A tengerparti úton autóztunk végig, Torremolinoson és Fuengirolan át, anélkül, hogy akár csak egyetlen őrszemmel találkoztunk volna, míg aztán, kereken ötven kilométer után egy kőbarikád állított meg minket: ez tehát a front. A barikádtól jobbra éppen egy fedezéket kezdtek kiépíteni. Ott üldögéltek a milicisták, lapáttal a térdükön. G. G. előveszi a fényképezőgépét. - Bajtársak - kiáltja a parancsnok -, dolgozzatok, le lesztek fényképezve. - Megkérdi tőlünk, hogy tetszik a front. Én meg azt kérdem, mit szándékozik tenni, ha jönnek a tankok? A vállát vonogatja: - Akkor behúzódom az embereimmel a Sierrába.

Vasárnap, január 31.

Tizenegy órakor kellett volna értünk jönnie Alfredo őrnagynak, hogy kivigyen minket az antequerai frontszakaszra. Hiába várunk rá. Délután megjelenik egy milicista hadnagy, azt mondja, Alfredo beteg, és őt bízták meg, hogy kijöjjön velünk a frontra. Négy óra tájt elindulunk. Szokás szerint a térképen ellenőrzöm az utat, attól tartva, hátha rossz irányba megyünk, és a lázadók kezébe kerülünk. Ez a spanyolországi frontok szakadozott volta és stratégiai képtelensége miatt nagyon könnyen megeshetik. Meg is történt néhány újságíróval, de még számos tiszttel is - mindkét táborbeliekkel.

Húsz perc múlva már nyilvánvaló, hogy rossz irányba mentünk. A helységnevek nem egyeznek. Felhívom a hadnagy figyelmét a tévedésére. Csak mosolyog a külföldin, aki mindent jobban akar tudni. Megint csak nincs erre, az egész úton, egyetlen őrszem, egyetlen járőr sem, semmit se látunk, ami a front közelségére utalna. Végül megpillantunk két milicistát, akik az országúton gyalogolnak. Kiderül, hogy valóban rossz irányba indultunk: ez az út Alfernateba vezet, nem pedig Antequerába, ahová el

akartunk jutni. A legközelebbi helységnek, hat vagy nyolc kilométerrel előttünk, Colmenar a neve. Megkérdezzük, kinek a kezén van Colmenar.

- A miénken - mondja az egyik milicista.

- A fasisztákén - mondja a másik.

A hadnagy dühös. Végül is tovább indulunk Colmenar felé. A helység előtti utolsó kanyarban kilesünk az esőverte ablakon, és még nem tudjuk, mi lesz az, amit hamarosan megpillantunk: a mórok zöld turbánjai vagy a milicisták fekete barettjei.

Sem az egyiket, sem a másikat nem láttuk meg. Egész Colmenarban egyetlen fegyveres sem látható. A front messzebb van, innen huszonöt kilométerrel északra.

A hadnagy egy dűlőúton akar átvágni, egyenesen Antequera felé, olyan mezei csapáson, amelyik nincs is feltüntetve a térképen. Fellázadunk és úgy döntünk, hogy egyenesen megyünk tovább. Ismeretlen mezei utakról hallani sem akarunk. Fél óra múlva kiérünk a frontra, Alfernate mellett. Ez itt némileg megnyugtatóbban fest, mint az a szakasz, amelyet tegnap láttunk; a műút mindkét oldalán beton fedezékek vannak.

De maga a műút szabad. Folyamatosan vezet tovább a zendülők négy kilométerrel előttünk lévő állásáig.

Azt kérdezem a frontszakasz kapitányától, hogy miért nem rombolta szét a műutat. Méltatlankodva jelenti ki, hogy ilyesmit az ember nem tehet: így esetleges offenzíva esetén szükség lesz az útra. A két oldalon lévő fedezékek elegendők arra, hogy megállítsák az ellenséges gyalogság előnyomulását.

- És ha tankok jönnek?

A kapitány felrántja a vállát. - Tankok ellen úgysincs segítség.

- Na de mégis - kérdem -, mit csináltok, ha jönnek a tankok?

- Akkor felhúzódunk a Sierrába.

(Ui. London, 1937 ősze. - Öt nappal később ezen a műúton törtek át az olasz tankok, és akadálytalanul gördültek Malagáig.)

Hétfő, február 1.

Ma végre megtekinthettük az antequerai frontot, ahová tegnap akartunk eljutni. Soha életemben nem láttam még ennél festőibb és őrültebb arcvonalat.

A „front” elnevezés itt is, mint nagyjából egész Spanyolországban, a Madrid körüli szakasz kivételével, azonos értelmű a „műút” kifejezéssel. A Malaga-Antequera-Córdoba országút, közvetlenül az előtt, hogy eléri Antequerát, egy magas hegyszoroson át vezet. A hegység neve Sierra el Torcal, és a Sierra Nevada egyik nyugati nyúlványa. A hágó ezer méter magasságban van; fölötte meredezik a felhőkbe, ezerötszáz méter magasan egy kopár, csúcsos szikla: az Ördögtorony. Ott fenn, az Ördögtornyon ül Pizarro százados, és onnan néz le az országútra, hogy nem jönnek-e a fasiszták. Mellette egy telefon és egy közönséges drót. Ha jönnek a fasiszták, Pizarrónak le kell szólnia telefonon a hadtápparancsnokságra, de mivel szent meggyőződése, hogy a telefon éppen abban a kritikus pillanatban nem fog működni, lerakatta azt a dróthuzalt, amely nyolcszáz méteren át, a szikla mentén a hadtápparancsnokságig vezet, és ha megrántja odafenn a drótot, akkor lenn megszólal egy kolomp. Olykor-olykor rászáll egy madár és megcsipkedi a drótot, mire lenn riadó van.

Ez most már hat hónap óta megy így; ezen a festői frontszakaszon a polgárháború kezdete óta semmi sem mozdult, a felhők kivételével, melyek hol a francoista lázadók területéről húznak a kormány térfelére, Pizarro lába alá, hol meg ellenkező irányba.

Pizarrónak hosszú szakálla van, és azt állítja, hogy Dél-Amerika felfedezőjének egyenes ági leszármazottja. Akkor, amikor hat hónappal ezelőtt elfoglalta ezt az őrhelyet, az embereinek nem volt se pokrócuk, se lőszerük. A Sierrában hidegek az éjszakák; ott terült el alattuk az ellenséges Antequera, ahol minden bizonnyal bőségesen kellett lenniök takaróknak is meg töltényeknek is. Pizarro kapitány a konkvisztádorok vérét érezte csörgedezni az ereiben, s egy viharos éjszakán embereinek egy maroknyi

csapatával levonult Antequerába, rajtaütött a raktárakon, és pokrócokat meg lőszert szerzett. Nem sokkal ezután elfogyott a cigarettájuk.

Erre Pizarro lecsapott Antequerára, és cigarettát hozott onnan. Aztán eljött a tavasz, és a parasztoknak nem volt vetni való magjuk. Az alkalde[*7] hivatalos ünnepélyességgel felment az Ördögtoronyra, és arra biztatta Pizarrót, hogy, rohamozza meg Antequerát, és hozzon vetőmagot. És Pizarro lecsapott Antequerára, és hozott vetőmagot.

A polgárháborúnak ebben az eldugott szögletében még sohasem találkoztak újságírókkal, hát még külföldi újságírókkal. Nagy ünnepséget rendeztek. Lementünk a hadtáphoz, ahol aztán levágtak egy birkát, s amikor a lakomához ültünk, föntről valaki meghúzta a kolomp drótját, a szemközti hegyről pedig üdvlövést adtak le.

Pizarro ragyogva mutatta meg nekünk az összes kincsét: egy gépfegyvert (mindegyikünk ki kellett, hogy lőjön egypár lövedéket a töltényhevederből); a hátaslovait (kettőt bevezettek a parasztszobába, ahol a lakoma folyt, s a lovak beleszagoltak a birkás tálba); egy kézigránátokkal teli ládát (udvariasságból felkértek, hogy hajítsunk el egyet, de erről köszönettel lemondtunk). Különösen G. G.-től voltak elbűvölve, elsősorban azért, mert nő, másodsorban mert nadrágot viselt, és harmadsorban, mert fényképezőgépe volt. Még egy eleven kecskegidát is ajándékoztak neki; itt fekszik most is az írógépem mellett, amikor ezeket a sorokat írom, és a kemény kis patájával az asztalt rugdossa és az anyja után sír, és nem tudja, hogy ő most szimbólum: e nép mérhetetlen jólelkűségének és gyerekességének a szimbóluma; azé a népé, amelyre most rászabadították a mórokat.

Rögeszmémtől megszállottan, természetesen Pizarró-tól is megkérdeztem, mi az elképzelése, mit fog tenni, ha jönnek a tankok. Mire azt mondta:

- Csak jöjjenek! A puszta kezünkkel fogjuk megállítani ezeket az ördögszekereket!

Kedd, február 2.

Délelőtt cikket írtam. Délután látogatás Sir Chalmers-Mitchellnél.[*8] A félig spanyol, félig viktoriánus ápolt ház és a szép kert olyan, mint valami elvarázsolt oázis ebben a kísértetvárosban. Sir Peter azért jött Malagába, hogy, amint azt mondani szokták, „élete alkonyát békében töltse el” - a magafajta kalandorlelkű lényeknek, úgy látszik, különös ösztönük van ahhoz, hogy hol tölthetik el a legbékésebben életük alkonyát. Összebarátkoztunk, meghívott, ha a helyzet válságosra fordul, költözzem át a házába. Maga elhatározta, történjék bármi is ő itt marad. Bennem is él valami bizonytalan érzés, hogy ugyancsak itt maradok. Van ennek a városnak és a sorsának valamiféle különös és félelmetes vonzereje.

Sir Peter egyébként azt fejtegette, hogy csakis az anarchistákat tartja igazán értelmes embereknek; a kommunisták és a szocialisták, szerinte, bürokrata reakciósok. A szeméből ugyanaz a kiéhezettség süt ki, mint mindenkiéből ebben a városban, ő is kétszersültön és sült szardínián él, és a szakácsnőn, a gazdaasszonyon meg a kertészen kívül még a szakácsnő nagynénjéről, a gazdaasszony leányáról, valamint a kertész feleségéről és anyósáról kell gondoskodnia; az egész atyafiság a kis kertészházban lakik, és rajtuk kívül még a város kiürített területéről menekült húsz asszony és gyerek húzta meg magát a garázsban. Don Pedro - így nevezik őt - úgy él közöttük, mint valami beduin törzs öreg sejkje.

Amikor a szállodába visszaértem, kihoztam a fürdőszobából a kecskegidát - Joséfine-nek kereszteltük el -, és G. G. egyetértésével elküldettem a sofőrrel Sir Peternek. Joséfine nyakába egy összetekert papírlapot akasztottunk, idézettel Platón *Lakomá*jából; a szövegben az olyan szavakat, mint „étkezés”, „tál” stb. mind pirossal aláhúztuk, gyengéd utalásként, hogy Sir Peter a szimbolikus Joséfine-t ne a whipsnade-i állatkertbe küldje, hanem fogyassza el.

Ha végiggondolom, hogy mit láttam az elmúlt napokban, minden reménytelennek tűnik fel. De ami figyelemreméltó: a fronton ez a teljes nyugalom. Magát Malagát átlagban naponta egyszer bombázzák a repülők - a fronton egyetlen lövés sem dördül el. A lázadók utolsó támadására két irányból (Granadából és Gibraltár felől) egyidejűleg került sor; azóta semmi sem történt. Egyre inkább olyan érzésem támad, hogy valami rejtélyes okból, olyan rejtélyből kifolyólag, mint amilyent sokat tapasztalhatunk

ebben a rapszodikus háborúban, a zendülők lemondtak a Malaga elleni offenzíváról. A városnak még mindig nincs sem élelme, se lőszere, és mégis olybá tűnik, mintha valami csoda folytán megkímélnék - mintha ez is a november hatodikát követő nap madridi csodájának a megismétlődése lenne, amikor is a Caballero kormány[*9] Valenciába menekült és Franco kénye-kedve szerint besétálhatott volna a Puerta del Solra.**[*10*] Három nappal később a köztársaságiak már megszervezték az ellenállást, és Franco elszalasztotta a nagy lehetőségét. Azért szalasztotta el, mert túlbecsülte az ellenfél erejét. Talán ugyanígy túlbecsült minket Queipo is.

Némi habozás után feladom a táviratot a *News Chronicle*-nak:

„Mind határozottabb benyomás: lázadók malagai offenzívája lefújva.”

Szerda, február 3.

Megkezdődött Queipo de Llano offenzívája.

Délelőtt még mit sem sejtve dolgoztam, felkerestem a város polgári kormányzóját, csavarogtam a városban. Legalább a fele romokban hever; tisztára Pompeji. A másik fele, ha ugyan lehet, még szomorúbb. Az üzletek, hivatalok, bankok stb. többsége zárva. Az utcákon az emberek hihetetlenül lerongyolódtak, szegényesek, éhesek, szomorúak. Örültem, amikor újra a szállodában lehettem - időközben átköltöztünk a Caleta-Palace-ba, amely valamennyire nagyobb védelmet nyújt a bombázások ellen, és ahol főleg repülősök laknak. A fölöttem lévő szobában lakó pilóta megfigyelőjét tegnap lőtték le. Egész éjszaka sírt; nagy jövés-menés volt, a bajtársai próbálták megnyugtatni.

Aztán este arról értesültem a katonai parancsnokságon, hogy Queipo de Llano heves támadást indított az északnyugati övezetben. A commandanzián csupa töprengő arc, sugdolózás, idegesség. Az az érzésem, hogy elkezdődött a tragédia utolsó felvonása.

És én, hülye, tegnap még képes voltam optimista táviratot küldeni Londonba.

Csütörtök, február 4.

A tegnapi támadás, meglepetésemre, az Ardales-El Burgo frontszakaszon kezdődött, és ami még meglepőbb: visszaverték. Beszéltem valakivel, bizonyos Antonio Pedro Jimenezzel, aki a Sevilla melletti Dos Hermanosból szökött ide. Azt mondta, egy új lőszergyár van most Dos Hermanosban, olasz mérnökök építették, olasz munkások dolgoznak benne. Azt is meséli, hogy minden éjszaka húsz-harminc teherautóból álló gépkocsioszlop halad át Dos Hermanoson, tele az olasz gyalogság frontra induló katonáival.

Délután felkerestem Sir Petert; elfogyasztotta Joséfine-t. Fogytán van a cigarettája és a gyufája is, beosztotta olyan adagokra, hogy még húsz napig elég legyen. Viszont csinos készlete van még ginből, olasz vermutból és spanyol fehér borból, ami nekünk, éhgyomorra felhajtva, rögtön a fejünkbe szállt.

Alkohol nélkül nem megy. Madridban, a heves bombázások alatt a sajtó egész valószínűtlen mennyiségű Xerezt és konyakot fogyasztott; ennek ellenére soha, egyetlen egyikünket se láttam részegen. A külső nyomással szemben létre kell hozni bizonyos belső nyomást; az ember feje még teljesen tiszta marad, de a nyers valóságot mégis jótékonyan letompítva érzékeljük, a realitásnak hasonlóképpen leszállított fokán. És eltűnik a félelem.

Aztán a főhadiszállásra mentem, megkérdeztem Alfredo őrnagytól, hogy mi a helyzet. Azt mondta: „Ça va mal”, az ellenség az összes szektorban egyidejűleg támad. Megkérdeztem, véleménye szerint meddig tudja tartani magát a város. Úgy vélte, legfeljebb még három napig. Nem lehet táviratozni; a cenzúra már semmit sem enged át.

Péntek, február 5.

Reggel kilenc óra óta bombázza a partot Malagától keletre és nyugatra a „*Canarias*”, a „*Baleares*” és az „*Almirante Cerveras*” cirkáló, valamint a lázadók három kisebb hadihajója. Hol vannak a köztársaság hadihajói?

Láthatatlanok. Vízen és levegőben vitathatatlanul a lázadók az urak. Nincs ennivaló, nincs lőszer. A városban a pánik első jelei. Megtudom, hogy L. A., a polgári kormányzó, Valenciába szökött. Motrilnál tönkretették

az utolsó távvezetéket is. Megpróbálok drótnélküli távírón, Gibraltáron át összeköttetésbe lépni Londonnal, de nem tudom, hogy eljutnak-e Londonba a távirataim.

Kora délután ellentmondó hírek érkeznek a frontszakaszokról. Öt óra tájt G. G. meg én elhatározzuk, lemegyünk kocsin a tengerpartra, hogy saját szemünkkel meglássuk, mi történik. Mi vagyunk az utolsó újságírók Malagában - a többi kolléga, aki még itt volt egyáltalán, most már mind meglépett.

Simán eljutottunk Torremolinosig. Ott a parancsnok azt mondja nekünk, hogy a tengerparti úton nem tanácsos tovább menni; Fuengirola előtt áll Queipo de Llano teljes hajóhada, és cafatokra lövi a frontunkat. A hadihajók azzal szórakoztak, hogy céltáblának tekintették a parti úton haladó autókat. Az egyik hajóról délelőtt eltaláltak egy robogó kocsit, amelyben egy őrmester ült három polgárőrrel: „Ennyi sem maradt belőlük...” - mutatta nekünk egészen fellelkesülne a piszkot a körme alatt.

G. G.-t Torremolinosban hagyjuk, és továbbutazunk, a sofőr és jómagam. Átjutunk Fuengirolán, azon túl egy kanyar és egy öböl következik. Az öbölben szépen, szabályosan egymás mellett sorakozik a „Balea-res”, az „Almirante Cerveras” és három kisebb hadihajó, alig egy mérföldnyire a parttól, és sorozatban tüzelnek, mintha díszszemlén adnának le üdvlövéseket.

Egyetlen üteg sincs itt, amelyik válaszolhatna rá. A partról csupán egyetlen gépfegyver ugat eszeveszett dühvel.

Egy cserjés mögött hagyjuk a kocsit, és gyalog megyünk tovább. A következő kanyaron túl élelemmel és lőszerrel megrakott teherautóoszlop áll. A gépkocsivezetők nem hajlandók továbbmenni, „mert túlságosan veszélyes” . A front, vagyis az a siralmas kőbarikád, amelyet egy héttel ezelőtt láttunk, huszonnégy órája élelem nélkül maradt. Az embernek nevethetnékje támad, amiért Queipónak öt hadihajót kell felvonultatnia, hogy ezt a nyomorúságos állást szétlője.

Az út most közvetlenül a vízparton folytatódik. A szárazföld felőli töltésoldal mögött rejtőzik egy milicista század. Azért küldték ide ezeket az

embereket, hogy meghiúsítsák a lázadók esetleges partraszállási kísérletét a „front” hátában. Odakiabálnak nekünk, hogy lapuljunk le, mert ha messzelátón át megpillantanak a hajóról egy felbukkanó fejet, azonnal odapörkölnek. A hajók pont velünk szemben állnak, de szögben tüzelnek a frontra, amely körülbelül egy mérfölddel távolabb van.

Olyan ez az egész, mintha valami mozifilm lenne. Az embernek az az érzése, hogy belelát egyenesen az ágyúcsövekbe. Először a torkolattűz fellobbanó lángját pillantja meg, aztán a füstöt, aztán meghallja a leadott lövés robbanását, azután a lövedék fütyülését, aztán a becsapódást és a robbanást.

A legtisztább díszsortűz.

Mintegy tíz perc múltán a hajóhad lassan, a parttal párhuzamosan, mozgásba lendül; irány: Malaga. A becsapódások közelednek, ötszáz, kétszáz, száz méternyire vannak tőlünk. Egész testünkkel, annak minden porcikájával a földhöz lapulunk, olyan lapossá igyekszünk válni, mint a lepényhal. Suttogni se merünk - mintha ugyan meghallhatnánk azt a hajókon. Mint az eső, úgy záporozik ránk a föld az utolsó becsapódástól.

Azután ritkulnak a lövések, és a flotta továbbúszik. A „fronton” minden csendes. Nincs többé. Az ésszerűség azt diktálná, hogy a lázadók gyalogsága most nyomuljon előre. De sötét van, és a spanyolok sötétben nem szívesen támadnak. Valószínűleg csak holnap reggel jönnek.

Alfredo őrnagyot vacsorára hívtam meg a szállodába; azt hittem, nem fog eljönni, de odajött, pontosan nyolckor, a legfrissebb hírekkel. Alfernate elesett, Ventas de Zefareya elesett. Ez már azt jelenti, hogy itt a vég.

G. G. azt mondja, holnap el akar utazni; én leszek akkor hát az utolsó mohikán.

Szombat, február 6.

Már délelőtt két vagy három légitámadás - az állandó vakriadók úgy összezavarják az embert, hogy már nem is számolja rendesen. A halottakat se számolják már. Egy-egy bombázásnak általában négy, öt vagy hat halálos

áldozata van; az urak most csak kisebb kaliberű bombákat dobnak le, inkább csak pánikkeltés céljából, nem pedig azért, hogy kárt okozzanak; ők már a város gazdáinak érzik magukat.

Csütörtök óta Londonból semmi hír; ez azt jelenti, hogy a legutóbbi távirataim már nem értek oda. Elmentem a Gobierno Civil épületébe, a malagai rádión át akartam S. O. S. jelzést leadnia világba, hogy közöljem, az olasz csapatok már arra készülnek, hogy bármelyik pillanatban bevonuljanak a városba. A városi kormányzóságon azonban mindenki elvesztette a fejét. A főhadiszállásra mentem; de Villaiba láthatatlanná vált, és azt a parancsot hagyta hátra, hogy „la presse” - la presse, c’est moi - optimista propagandaanyag kivételével semmiféle távirati tudósítást nem adhat le a hadihelyzetről. A katonák mindig azt hiszik, hogy ha a hadijelentéseikben győzelemre keresztelik át a vereségeket, akkor azokból végül valóban győzelmek lesznek, és a halottak feltámadnak. Úgy hisznek a propaganda bűvös erejében, mint a busmanok a varázslók ráolvasó mondókáiban.

Eközben G. G. felkészült az útra; az egyik funkcionárius viszi a kocsiján Valenciába. Éppen csak arra maradt még időm, hogy néhány sort firkantsak egy cédára, amit ő Valenciából majd megtelefonálhat a *News Chronicle* szerkesztőségének: „Malagának vége. K. ott marad, a várható vérengzés enyhítésére próbáljátok a lehető leghamarább kieszközölni Sir Peter Chalmers-Mitchell kinevezését ideiglenes tiszteletbeli konzullá.”

Délután megkezdődik az általános exodus Malagából. A Valenciába vezető országút teherautók, kocsik, öszvérek, szekerek, gyalogosok - kétségbeesett, jajveszékelő, civakodó emberek -áradatának folyammedrévé válik.

Ez az áradat mindent magába szív és magával sodor: civileket, dezertáló milicistákat, dezertáló tiszteket, a város kormányzóját, a vezérkar egyes csoportjait. Kiszívja Malaga ereiből az ellenálló erőt, a hitét, a morálját. Nincs, ami képes lenne ellenállni e mágneses erőnek. Az országút kelet felé tartó, egyirányú utcává lett. A fővárosból már semmi se jut el idáig: se lőszer, se élelem, se szervező, se felmentő - pedig még mindig lenne rá idő.

Senki sem tudja, milyen sors vár erre az áradatra, mihelyt eltűnik keleten az első kanyar mögött. Vad rémhírek keringenek Malagában: keletre innen a zendülők már elfoglalták a legközelebbi helységet, a harminc mérföldnyire lévő Velezt, a menekülők folyama halálos csapdába ömlik. Egy másik rémhír arról szól, hogy az út még szabad, de állandó tűz alatt tartják a hadihajók és a repülőgépek, amelyek gépfegyverrel mészárolják le a menekülőket.

De ezt az áradatot semmi se tudja feltartóztatni, ömlik és ömlik, szüntelenül újratáplálva a halálfélelem forrásaiból.[*11]

Négy órakor arra gondolok, hogy megnézem személyesen, mi történik Velezben. A sofőrömet, bár egykori milicista, elfogta a ragályos pánik; arra próbál rábeszélni, hogy Velezen át egyenesen Valenciába hajtsunk, és ide vissza se jöjjünk már. Azt felelem, csak azért, hogy megnyugtassam: ezt majd eldöntjük Velezben. Amikor a kocsi előáll, látom, hogy az összes holminkat berakta.

Az áradat sodor minket a keskeny elágazásig, ahonnan letér az út a tengerparttól észak felé. Velez, a helység maga, néhány mérföldnyire van onnan, benn a szárazföldön. Az út még szabad. Behajtunk Velezbe.

Velezben teljes a káosz. A megvert sereg milicistái elözönlötték a várost, ott hevernek és alszanak az utcák kövén, a kapualjakban, a kávéházak márványasztalain. Lefoszlott róluk minden, ami katonához hasonlóvá tette őket; mocskos rongycsomók, és a rongyokban didergő pőre teremtmények. Amikor nem alszanak, összeverődnek az utcasarkokon, cigarettát sodornak, ólomfekete szemüregük mélyéből lesik a város északi bejáratát, hogy nem értek-e már ide a győztes mészárosok. Ezek az emberek itt már teljesen kikészültek. Köveket hajigálva védekeztek a tankok ellen. Rókavadászatot játszottak velük: ők voltak a hajtóvadászaton a rókák, a tankok pedig a vadászkutyafalka. Minden öt közül négyet leterítettek a vadászok. Akiket élve fogtak el, azok még a késükkel szurkáltak; és amikor a kezüket összekötözték, haraptak.

A kocsinkat rögtön körülveszi az anarchista milicisták egy csoportja.

- A kocsi el van rekvirálva!

- Milyen célra?

- Hogy Ventaz előtt felrobbantsuk a hidat.

- De hiszen azt már felrobbantották.

- Ne pofázz, és szállj ki a kocsiból!

Némi szóváltás után rábeszélem a vezetőjüket, hogy jöjjön velem előbb a commandanziára. A parancsnokság kihalt. A patión, vagyis a belső udvaron egy álmos nemzetőr legyeket fogdos.

- Hol a parancsnok?

- Ha a parancsnokkal akar beszélni, nyújtson be előbb írásos kérelmet.

- Megőrült? A fasiszták itt állnak, három kilométerre a várostól.

- Ne vicceljen. A front innen ötven kilométerre van, a hegyekben.

- Ember, hát nem hallja a gépfegyvereket? Azok ott a fasiszták.

Amikor a nemzetőr ezt végre megérti, egészen különös módon reagál rá: mindkét kezével a fejéhez kap, ránk mereszti a szemét, és hirtelen elrohan. Valamilyen oknál fogva utána ered az anarchista is, és hasonlóképpen eltűnik.

Az utcán érdeklődünk mindenfelé, hogy hol lehet a parancsnok; senki sem tudja, és senki sem akarja tudni. Végül rátalálunk egy vendéglőben. Teljesen kimerült, legalább két napja nem aludt, nyugodtan végighallgat két milicistát, akik vadul hadonászva tiltakoznak valami ellen, miközben ő gondosan meghámoz egy narancsot.

- Ha valamelyik újságtól jött, nézzen csak körül, semmi szükség, hogy bármi mást is mondjak magának.

- Mi van a ventazi híddal?

- Két órával ezelőtt a levegőbe repítettük.

- Amazoknak mennyi időre van szükségük, hogy megépítsenek egy szükséghidat?

- Tizenkét órára.

- És aztán?

A parancsnok nem válaszol. Ugyanolyan gondossággal hámozni kezd egy másik narancsot. Majd megkérdezi:

- Visszautazik Malagába?

A sofőr: - Nem, Valenciába.

Én: - Igen, vissza, Malagába.

Mindkettőnket végigmér, majd kis szünet után azt mondja:

- Tehát, mivel visszamennek Malagába, kérem, vigyék magukkal a politikai megbízottamat. Énnekem nincs kocsim. Talán fel tud hajtani nekünk valami lőszert.

- Malagának sincs lőszere.

- Tudom. De hátha mégis.

Ár ellenében küzdjük vissza magunkat Malagába, a sofőr, én és a komisszár. A sofőr panaszkodik, hogy amíg a parancsnoknál vártunk, valaki a kocsiból kilopta a cigarettáját. A komisszár megkérdezi, nincs-e pillanatnyilag más gondja; mire ő krétafehéren és dacosan válaszolja: - Nincs.

A politikai megbízott egész úton optimista beszédeket tart: Velez nem fog elesni, Malaga nem fog elesni, a mi bátor katonáink egy lépést sem hátrálnak és így tovább. Huszonöt éves, hét éve a szocialista ifjúsági szövetség tagja. Mindent tud a helyzetről, és tudja, hogy én is mindent tudok, és hogy a világ legkésőbb holnap, az én közreműködésem nélkül is tudni fogja. De észjárásának a gépezete oly nagyon a propagandára van ráállítva, hogy képtelen elismerni a valóságot.

Mihelyt Malagába értünk és leraktuk a főhadiszállás előtt a komisszárt, a sofőr kategorikusan kijelenti, hogy nem marad itt tovább. Alapjában véve erkölcsi jogom sincs és hatalmamban sem áll, hogy most még itt tartsam; azt próbálom csak elérni, hogy elvigye a poggyászomat Sir Peter házába, mivel úgy rémlik, hogy elérkezett az a bizonyos válságos pillanat. Húsz perccel később az áradat elnyelte mind a sofőrt, mind az autót - és ezzel együtt az utolsó lehetőségemet, hogy innen még elmehessek.

Alkonyodik. Egyszerre roppant magányosnak érzem magam, és leülök a főhadiszállás előtt a lépcsőre. Arra ballag Alfredo őrnagy, és mellém ül. Kis idő múlva azt mondja:

- Valószínűleg ez az utolsó éjszakánk. Néhány óra múlva elvágják az utat, minket pedig leöldösnek, mint a patkányfogóban a patkányokat.

- Mit teszel, ha idejönnek?

Megveregeti a pisztolyát. - Öt golyóm van még. Négy a fasisztáknak, az ötödik saját magamnak.

Az a szörnyű érzésem támad, hogy mindez színház, és Alfredo meg a ventazi parancsnok, meg az anarchista, meg a sofőr - mi mindnyájan, magamat is beleértve, csak valami gyerekesen patetikus színdarabot adunk elő anélkül, hogy a legcsekélyebb fogalmunk lenne a halál galád valóságáról.

Közben teljesen besötétedett; és ebben a feketeségben az ágyúütegek tompa dörgését és a gépfegyverek rekedt ugatását nem is annyira félelmetesnek, mint inkább leverőnek érzem.

Alfredo magával visz a tiszti kantinba. Teletömöm a zsebeimet száraz kenyérrel, és veszek még két palack konyakot. Aztán átbandukolok a néma, sötét városon, fel a dombra, ahol Sir Peter háza áll, tetején a brit lobogóval.

Vasárnap, február 7.

Légitámadás már a reggeli közben, kilenc óra tájt. A tüzérség és a gépfegyverek zaja most már egyáltalán meg se szűnik. Az egyik repülőgép

alig negyven méterrel a tetőnk fölött söpör el, bömbölve és golyókat záporozva. Lola, Sir Peter szakácsnője, hisztériás rohamot kap.

Felmegyünk a velünk szemközti dombra, hogy jobban körülnézzünk. Itt tisztábban hallatszik a bombázás, itt-ott fehér füstfelhőket látunk, de a helyzetről mégis lehetetlen világos képet alkotni.

Visszafelé menet észrevesszük, hogy a szomszédos villa ablakaiból sűrű füst gomolyog elő. A villa, s az azt körülvevő nagy park egy külföldre menekült gazdag spanyolé. Most szükségkórházként működik. Idővel ritkul a füst, majd teljesen megszűnik. Nem bomba volt, csak véletlen tűzeset. Hát, hogy ilyesmi is előfordulhat még...

Löncs után - a „löncs” persze némi túlzás -lementem a városba. Tegnap délután óta erősen megváltozott a város arculata; már nem járnak a villamosok, minden üzlet zárva van, az utcasarkokon csoportokban verődnek össze az emberek. És az utcán minden arcon ugyanaz a tanácstalan kifejezés, úgy telepszik mindre a kétségbeesés, mint megannyi szürke pókháló. A nap tüzel, az ég ragyogó kék, várost még sohasem kaparintott a markába ilyen káprázatosan szép szárnyakon érkező halál. Miközben átmegyek a Caleta-hídon; dübörögve érkezik fölénk a lázadók egyik repülőraja; olyan pimaszul mélyen repülnek, hogy látni lehet, amint az egyik pilóta kihajol a gépből, hogy jobban szemügyre vehesse a bombák hatását. Fedezéket keresek a híd alatt; ott kuporog egy pálinkásüveg mellett két milicista; az egyik az Internacionálét énekli, a másik, az elázottabb, bárgyú vigyorral a falangisták fasiszta himnuszát. Egyszerre megérzem, hogyan kezd engem is hatalmába keríteni a félelem.

A főhadiszállásra érkeztem, olyan, mint valami éjjeli menedékhely, az asztalokon, a parketten alvó, már nem is emberi lényeknek látszó alakok. Miközben arra várok, hogy Villaiba fogadjon - még mindig annak az S. O. S. jelzésnek az ötlete jár a fejemben -, betántorog egy teljesen kimerült őrmester. Motorkerékpáron érkezett a frontról, a zubbonya ujját átlőtték. Azonnal Villalbához vezetik. Csatlakozom hozzá, senki sem akadályoz.

- Mi van? - kérdi az őrmestertől Villalba.

- Tizenöt tankkal jönnek lefelé az úton, Colmenar felől.

- Most hol vannak?

- Egy órával ezelőtt nyolc kilométerre voltak innen.

- Ellenállás?

- Semmi. Az embereink eldobálják a fegyvereiket, és bevetik magukat a Sierrába.

- Köszönöm.

Az őrmester az egyik asztal alá fekszik, és azon nyomban elalszik. Villaiba gyors, suttogó megbeszélést tart a törzskara néhány tisztjével. Valami parancsot ad a segédtisztjének, és mind kimennek a szobából.

Elállom Villaiba útját.

- Mit akar még? - mondja kissé rekedten – most nincs időm. Csak annyit mondhatok önnek: a helyzet komoly, de Malaga meg fogja védeni magát.

- Hová megy? - kérdeztem, de addigra ő már az ajtón kívül volt.

Az ablakhoz megyek és lenézek. Villalba és kísérői autóba ülnek. Mindenki valahogy tanácstalanul és zavartan néz a kocsiba. Az autó elviharzik.

- Hová ment Villalba? - kérdezem az egyik ismerős tiszttől.

- Dezertált - feleli a tiszt, nyugodt hangon.

- Kötelessége volt elmenni - jelenti ki egy másik. - Egy óra múlva elvágják az utunkat, ő pedig az egész déli front főparancsnoka, természetes, hogy el kellett mennie.

- Hogyan vezetheti a hadműveleteket, ha el vagyunk vágva egymástól? - kérdezem.

- Dezertált - ismétli az első.

- Ki most a főnök? - kérdezem én.

- A főnök? - Mind meglepetten néznek. Senki sem tudja.

Átmegyek egy másik szobába. Ott ül egy írógép mögött a fiatal Alfredo őrnagy. Mint valami rémálom, olyan ez az egész. Észreveszem, hogy az írógépszalag piros csíkjával ír. Ezt olvasom: „Mindenkinek, akit illet. Ezennel igazoljuk, hogy Alfredo G. őrnagyot sürgős megbízatással Valenciába vezényeltük. Minden őrség köteles átengedni.”

- Alfredo, hát te is? - kérdem.

Elvörösödik. - És te is - mondja. - Magammal viszlek a kocsimban Mindennek vége.

Ez már nem színház. Érzem, amint a rettegés a bőröm alá lopakodik.

Az udvaron az egyik közös barátunkkal, X.-szel találkozunk; az ágyból kelt ki, negyven fokos láza van, köhög és köpköd.

- Gyere - mondja Alfredo. - Mindennek vége.

- Menjetek a pokolba! - mondja X. - Én itt maradok.

- Villalba is elment. Ha nem jössz, erőszakkal benyomunk a kocsiba - mondja Alfredo, könnyekkel a szemében.

- Menj a pokolba - ismétli X. (Most már halott. Nyolcvan százaléka mindazoknak, akik ebben a történetben szerepelnek, most már halott.)

Beszállunk Alfredo kocsijába. Benne ül Alfredo nővére és Alfredo anyja és még két nőszemély, és mind üvöltözik és össze-vissza beszél.

Amikor a kocsi elindul, eszembe jut Sir Peter; az elmúlt órában teljesen megfeledkeztem róla.

- Magunkkal kell vinnünk az én öreg barátomat is - fordulok Alfredóhoz.

- Az lehetetlen - jelenti ki a sofőr. - A fasiszták megszállták az Új utat. A ház már el van vágva tőlünk.

- De hiszen alig két órával ezelőtt ott voltam.

- Azóta az ellenség benyomult a városba. Nem hallja a gépfegyvert?

Habozom. A kocsi eléri a város határát. Lassan haladunk el, véges-végig a menekülők menete mellett. Mind ránk bámulnak, a boncokra, egy autó kivételezett tulajdonosaira, irigykedve és gyűlölettel. Hisztériás undorérzés ragad torkon; az idegeim kikészültek.

- Állj! - kiáltom a sofőrnek. - Visszamegyek.

- Hajts további - mondja Alfredo.

Kiugrom a kocsiból. Alfredo a karjával hadonászik. A kocsi eltűnik a tömegben.

Alkonyodik. Lassan visszaballagok Sir Peter házához. A lázadók még nincsenek ott.

*

Csak a következő napon jöttek.

3. fejezet

Hétfő délután jöttek...

Most még csak vasárnap van. Még lenne idő a menekülésre. Alkonyodik; és az andalúziai éjszaka súlyos árnyai gyorsan ereszkednek alá, rátelepednek a haldokló városra. Nincs már villanyvilágítás, nincsenek villamosok, nincsenek rendőrök az utcasarkokon. Csak sötétség, s a félelem kísérteties, bizonytalan akusztikája: egy lövés, egy robbanás, egy panaszos üvöltés, egy vinnyogás az utcasarok mögül.

Sötétség, mindenütt sötétség. Milicisták rohangálnak az utcákon, fejetlenül, céltalanul. Fekete mentillás asszonyok suhannak el a házak előtt.

Valahol üveg csörömpöl, egy autó szétzúzott szélvédője.

Úgy rémlik, már vagy fél óra telt el azóta, hogy a város határában kiugrottam Alfredo kocsijából, és a sötét utcákon bolyongok. Olyan ez az egész, mint valami hallucináció. A városban nincs már parancsokat adó hatalom, semmiféle hatóság, semmiféle közszolgálat; a város testének csontváza fellazult, az idegei, az inai, az izomkötegei szétestek. Mi is az egyén haldoklása egy város haldoklásához képest! A halál egyszerű biológiai folyamat; ám ha egy város hal meg, maga a civilizáció alapja fordul ki az eresztékeiből. Az adófizető polgárból egyszerre csak csordaállat lesz megint, és rövidlátó szemeiben, a pápaszeme és a csiszolt üveglencséi mögött ott fészkel az ősi rettegés.

Vasárnap éjszaka van, ezerkilencszázharminchét február hetedike; itt most, teljes nyilvánosság előtt készül egy Új Szent Bertalan éj. A dombok mögött, tábortüzek mellett lapul egy idegen inváziós hadsereg, hogy reggel betörjön ezekbe az utcákba, és emberek vérével árassza el, olyan emberekével, akiknek a nyelvét nem ismeri, akikkel nem áll háborúban, s akiknek élete tegnap még ismeretlen volt számára - és éppoly közömbös, mint amilyen holnap a halála lesz.

Sir Peter háza egy dombon áll, fél mérföldnyire a városon kívül. Eltévedek a sötét mezőkön, és egy nagy, villaszerű épület parkjának kapuja elé érek. Azt gyanítom, hogy ez az a kórház, ahol ma reggel a tüzet láttuk. Most sötét és elhagyatott, amolyan elvarázsolt kastély. Hosszasan kopogtatok a portásfülke ajtaján -kis idő múltán előkerül a portás, pisztollyal a kezében. Egész testében remeg; vele remeg a revolver is.

- Ez itt a kórház?

- Itt nincs semmiféle kórház.

- Akkor hát miféle ház ez?

- Ez señor Bolin háza.

Bolin - a név ismerősen cseng, kellemetlenül ismerősen: Bolin volt Sevillában a francoista zendülők sajtófőnökének a neve. Nagyon ritka név

Spanyolországban.

A véletlen, amennyiben véletlen, csak növeli a szorongó érzésemet. Megkérdem a portástól, nem tudja-e, merre van Don Pedro háza. A pisztolyával balra mat:

- Arra, mindjárt itt, mellettünk.

- Ha az a szomszédos ház, akkor ez itt mégis a kórház?

- Nincs itt semmiféle kórház. Csak volt kórház. Holnaptól ez megint señor Bolin háza.

Tehát erről van szó. A pasas már nem remeg; szemmel láthatóan ő került fölénybe. Becsapja az orrom előtt az ajtót; de miközben én még mindig tanácstalanul toporgok, kijön a felesége, és egy égő gyertyával átvezet a mezőkön Sir Peter kertjéhez. Vagy emberbaráti gesztus - vagy pedig mégse tudja még olyan biztosan a portás házaspár, hogy mit hoz a holnap. Ilyen helyzetekben a legegyszerűbb emberi cselekedet mögött is valami bonyolult diplomáciai meggondolás rejtőzik.

Sir Peter egy petróleumlámpa világánál ül az íróasztalánál, és nyilvánvalóan fogalma sincs arról, ami odakinn történik; tökéletes viktoriánus idill a világ vége kellős közepén. Úgy érzem magam, mint valamiféle Jób; azonkívül lelkiismeret-furdalásom is van, mert késve érkeztem a vacsorához.

Gyertyafénynél, szertartásosan fogyasztottuk el a sült szardíniánkat, és kitűnő fehér bort iszunk hozzá. Lola, akinek megfelelő humorérzéke van, ezüst dísztálon szolgálja fel a négy darab angolkóros szardíniát, és a legszebb kristálypoharakat tette az asztalra. Ő is a Pompeji *végnapjait* játssza el, kisírt szemmel.

Meghányjuk-vetjük a kilátásainkat; nem valami ragyogóak. Sir Peter két nyílt levelet adott közre a *Times*-ban a lázadók ellen, és londoni látogatása idején előadásokat tartott, amelyekben kiállt a madridi kormány mellett; egyébként is közismert a „vörösök” iránti rokonszenve. Én magam Queipo de Llano főhadiszállásán olyan kalandot éltem át, hogy abból következően a

zendülők körözőlevelet adtak ki ellenem - amiről később majd még beszámolok -, azonkívül egy hónappal ezelőtt megjelentettem azt a Spanyolországról szóló könyvet, amely Queipo tábornoknak aligha szolgálhatott különös örömére. Egyetlen érv állt csak rendelkezésünkre, amire védekezésképp támaszkodhattunk ezzel a bűnlajstrommal szemben: az angol zászló a háztetőn. És ez akkor bizony nem volt valami hatásos érv. A viharos idők csúnyán megtépázták; s tehetetlenül csapkodva forgolódott a szélben.

- Én mindazonáltal itt maradok - mondja Sir Peter.

- Tudja, Malagának kétszázezer lakosa van. Holnap bejönnek a zendülők, és lehet, hogy ötvenezret agyonlőnek. A konzulok elmentek, a világot nem érdekli Malaga sorsa, azt csinálhatnak ezek itt, amit akarnak. Ha megtudják, hogy én itt vagyok, mondhatnók: egy előkelő külföldi tanú, akkor talán csak negyvenezret lőnek agyon. De még ha mit sem változtat mindezen a jelenlétem, akkor is itt maradok; azt akarom, hogy amennyiben életben maradok, elmondhassam a világnak, mi történt Malagában. Eddig soha, egyetlen külföldi sem látta, sem Badajozban, sem Toledóban, hogy mit művelnek a lázadók, amikor bevonulnak egy elfoglalt városba. Azt hiszem, ez megéri a kockázatot.

Ezt követően arra próbál rábeszélni, hogy én mégiscsak szökjem még el, hiszen nála is jobban kompromittáltam magam. Én meg újra azt próbálom bebizonyítani, hogy semmiképpen sem hagyhatom itt egyedül; végül is ő egy hetvenhárom esztendős idős férfi, én meg csak harminckét éves vagyok. Ezt az érvet Sir Peter – az ünnepélyes hangulat ellenére -nem szívesen hallotta.

Mindezen közben a finom fehér bort iddogáltuk; Lola újabb gyertyákat tett az asztalra, és a nagylelkű pártfogó mosolyával adott mindkettőnknek egy-egy kanál málnalekvárt; valóban olyan volt kissé ez az egész, mint a *Pompeji végnapjai*.

Aztán kimentünk a teraszra, és messze, a sötét dombok fölött, alig észrevehetően mozgó világító pontok sorát láttuk meg, olybá tűnt ez, mint a villanylámpafüzér valamilyen nyári ünnepségen. Ezek voltak a lázadók tankjai, amelyek a colmenari hegyekből jöttek lefelé. A látvány némileg

lehűtött minket. Sir Peter bement a szobájába, majd két fémszelencével jött vissza, olyasfélékkel, mint az önborotva-készülékek dobozai. Ám ezek mindegyikében egy-egy morfiumfecskendő volt, egy-egy tartalék injekciós tűvel, és egy-egy tus.

- Tudja - fordult hozzám Sir Peter -, én láttam a maga könyvében azokat az illusztrációkat - Franco vallatás közben megkínzott és megcsonkított áldozatainak a fényképeire gondolt -, és ez a kilátás igazán nem különösen vonzó a számomra. Nem szeretnék elevenen kerülni a kezük közé.

Ezután tudományos alapossággal elmagyarázta -hiszen két egyetem díszdoktora -, hogyan kell használni a morfiumfecskendőt. A tubusban elég tabletta van ahhoz, hogy az ember megszabaduljon az egész polgárháború minden szörnyűségétől.

- A tűt a beszúrás előtt természetesen valamilyen láng fölött fertőtleníteni kell - magyarázta Sir Peter -, különben gennyes kötőszövet-gyulladás léphet fel.

Megjegyeztem, hogy a szóban forgó helyzetben már nem sokat számítana egy többé vagy akár csak kevésbé súlyos kötőszövet-gyulladás. Sir Peter beismerte, hogy a megjegyzésem logikus és helyes.

A fürdőszobába mentem, és gyakoroltam, hogyan kell beadni a szubkután injekciót. A kis ablakon át láttam, hogyan közeledik lassan a tankok füzére, de mégis az az érzésem támadt, hogy én itt most valami teljesen képtelen műveletet gyakorolok, olyasmit, amiért valamikor az apám pofont ígért volna nekem.

Ezt követően áttértünk a ginnel kevert vermutra. A hegyekben minden elcsendesedett, de a városból lövések hallatszottak, s közben-közben egy gépfegyver rövid vakkantása. Volt bennünk annyi virtus, hogy tudomásul se vegyük ezeket a zajokat, és ne hagyjuk magunkat megzavarni a beszélgetésben. Volt ebben némi tudatos sznobizmus, de éppen azt éreztük rendjén valónak, hogy a fennforgó helyzetben ezzel a bocsánatos, sőt szükséges sznobizmussal éljünk. Vagy azt mondogattuk volna inkább egymásnak, az a fontos csupán, hogy pálinkába és filozófiába fojtsuk a holnaptól való félelmünket? Ezt úgyis tudtuk.

*

A következő napon Malaga elesett.

Nyolc órakor reggeliztünk a teraszon, még mielőtt elkezdődik a bombázás. Az ugyanis általában csak kilenckor kezdődött - a spanyolok sokáig alszanak, még akkor is, amikor háborúskodnak -, mi pedig legalább a teánkat szerettük volna zavartalanul meginni.

Az első korty után megjelent a tengeren, a látóhatár szélén három hadihajó - azon a tengeren, amely a terasz alatt a mélyben oly ártatlanul és kéken és lomhán nyújtózkodott mindig a messzeségbe - és ez a három hajó most teljes gőzzel igyekezett a kikötő felé.

Gyorsan közeledtek, és nem változtattak irányt. Amikor már csak néhány kilométerre voltak a parttól, az addigi tapasztalataink szerint el kellett volna kezdeniök a bombázást - ám ezek nem lőttek. Mint megannyi lobogót húzták maguk mögött a füstöt, és egyenesen az akkor még köztársasági Malaga kikötője felé tartottak.

Hát mégiscsak megérkezett végre a segítség: a köztársaság hadihajói Cartagenából? Néhány percig hittünk is benne, hittünk a huszonnegyedik órában érkezett csodálatos felmentésben; aztán a messzelátóval felismertük a lázadók zászlóit, a spanyol monarchia piros-sárga-piros színeit.

Nem sokkal kilenc után befutottak a cirkálók Malaga kikötőjébe. Mi még mindig vártuk, hogy elkezdődik a tüzelés.

De nem lőttek. Némán maradtak a partvédő ütegek -és hasonlóképpen némán maradtak a csatahajók ágyúi is -, és zászlóik ernyedten lógtak az árbocokon.

Ennyi volt az egész.

Nem értettük többé, mi történik. Nem tudtuk többé, mi történik odalenn, a néma városban.

De továbbra is szorgalmasan írtuk a feljegyzéseinket.

Hétfő, 1937. február 8. (Malaga elestének napja.)

8 óra: Reggelizés közben messzelátóval nézzük, amint befut Malaga kikötőjébe Bourbon-lobogóval a lázadók három cirkálója. Várjuk a lövéseket, de nem lőnek.

8 óra 30: A lázadók nyolc repülőgépe köröz a város fölött. De egyetlen bombát se dobnak le.

9 óra: Szokás szerint körülbelül ilyenkor kezdődik a tüzérségi tűz. Ma egyetlen lövés se dördül el. Napsütés és kísérteties csend.

9 óra 30: Milicisták sokasága vonul rendetlenül az országúton. A legtöbbjüknek nincs már fegyvere. Mind szakállasak, ólomfekete karikás a szemük, tekintetük az űzött ember szúrós, iszonyodó tekintete. Senki sem beszél. Egyesek támolyognak. Elvonulnak a ház előtt, a fejüket sem emelik fel, és eltűnnek az út egyik kanyarulata mögött.

10 óra: Egy magányos lemaradó - sebesült milicista, fegyvertelen, inkább holt, mint eleven -érkezik a kertkapunkhoz. Egy pohár vizet és egy cigarettát kér. Miközben tüzet adok neki, mintha hideg rázná, úgy remeg a keze és a lába. Azt kérdezi:

- Szabad még a városba vezető út?

- Még szabad.

- Gondolja señor, hogy agyon fognak lőni?

- Nem fogják agyonlőni.

- Biztos, hogy nem?

- Biztos, hogy nem.

- Isten áldja, señor.

És továbbtántorog.

11 óra: A lázadók hajói és repülőgépei békésen grasszálnak Malaga vizein és légterében, pedig Malaga még mindig a köztársaságé.

Sir Peter meg jómagam elhatározzuk, lemegyünk a városba, hogy megtudjuk végre, mi történik.

Amikor kilépünk a kertkapun, valahonnan a szomszédságunkból tüzelni kezd egy láthatatlan gépfegyver; az út tűz alatt van. Visszaszaladunk.

12 óra: Egy menekült család jön be a kertbe: férj, feleség, két gyerek, egy anyós, mind kosarakkal és csomagokkal, főleg ágyneművel megrakva, (Valami döbbenetes szabályszerűség van abban, hogy a szegények és nyomorultak minden nagy katasztrófánál -tűzvésznél, árvíznél, háborúban - először az ágyneműjüket mentik. Az értékes javak hierarchiájában rögtön ezután az ócska főzőedények és evőeszközök következnek. Harmadsorban rendszerint a kalitka a kanárimadárral, a macska vagy egy kimondhatatlanul korcs kutya. Ezek képviselik a létük úgynevezett napos oldalát.)

A család otthonosan elhelyezkedik a kertben. Szokásunk szerint felemelt ököllel - a köztársasági Spanyolországban szokásos köszöntéssel - üdvözöljük őket, de úgy tetszik, az ő kezük megbénult, és csak zavarodottan mosolyognak. Megkérdezzük, hogy látták-e a zendülő csapatokat, mire az asszony válaszol, suttogva és ravaszul kacsintva:

- A nemzeti hadsereg ott van mindenütt a dombokon... itt is, ott is, mindenütt... - És az ujját a szája elé tartja, mintha ott leskelődnének a mórok a virágágyak mögött.

Megkérdezzük, mi a helyzet a városban, és az asszony még mindig suttogva és hunyorítva feleli:

- A Gobierno Civil épületén ma reggel óta fehér zászló leng.

4. fejezet

Tehát bevégeztetett. Malaga kapitulált.

Eszembe jutnak Villalba utolsó szavai, mielőtt beszállt az autójába: „A helyzet komoly, de Malaga meg fogja védeni magát.”

Malaga nem védte meg magát.

A várost elárulták a vezetői, magára hagyták, kiszolgáltatták a mészárosbárdnak. A lázadók cirkálói rommá lőtték, és a köztársaság hajói nem jöttek ide. A lázadók repülői pánikot és halált vetettek, és a köztársaság repülőgépei nem jöttek ide. A lázadóknak tüzérségük volt, páncélautóik és tankjaik és a köztársaság fegyverei és lőszerei nem jutottak el ide. A lázadók félkörben nyomultak előre, minden oldalról, és az egyetlen úton, amely összekötötte Malagát a köztársasággal, négy hónap óta használhatatlan volt a híd. A lázadók vasfegyelemmel hajtották a katonáikat előre, zárótűzzel a hátuk mögött; és Malaga védőinél nem volt fegyelem, nem volt vezető, sem a biztos tudat, hogy a köztársaság mögöttük áll. Olaszok, mórok és idegenlégiósok harcoltak a zsoldosok hivatásos bátorságával a nép ellen; és a nép katonái, akik a saját ügyükért harcoltak, elfutottak.

Malaga bűnös vezetőit, akik cserbenhagyták a katonáikat, haditörvényszék elé állították. Largo Caballero bűnös kormányát, amelyik cserbenhagyta Malagát, leváltották. De a nagy demokráciák bűnös kormányait, amelyek cserbenhagyták a spanyol köztársaságot, sem leváltani, sem haditörvényszék elé állítani nem lehetett; fölöttük a történelem fogja kimondani az ítéletet. Attól azonban a halottak nem támadnak fel.

Minél régebben vár az ember valamilyen eseményre, annál jobban meglepődik, amikor az végül bekövetkezik. Napok óta tudtuk, hogy Malaga elveszett, de a végét másképp képzeltük el. Minden olyan félelmetesen csendben, hangtalanul és drámaiatlanul ment végbe.

A legteljesebb titokban került fel a városházára a fehér zászló. Amikor reggel megjelentek az ellenség hajói és repülői, arra számítottunk, hogy lőni fognak, és nem tudtuk, hogy nincs már ellenség, hogy mi már a Bourbon-lobogó uralma alatt élünk.

Ez a sima, olajozott átmenet ijesztőbb volt minden másnál, amitől annak előtte féltünk. Anélkül, hogy tudtuk volna, a szó szoros értelmében az álmunkban kerültünk Franco markába.

A lázadók bevonulása ugyancsak nyomasztóan természetes, csöppet se drámai módon ment végbe. Ezt jegyeztem fel a naplómban:

*

1 óra: Az országúton, a házunkkal szemben megjelenik egy tiszt, a fején az olasz hadsereg szürke rohamsisakja.

Körülnéz, előveszi a revolverét és a levegőbe lő. Rögtön ezt követően a gyalogság mintegy kétszáz katonája válik láthatóvá az útkanyarulatban, és tökéletes rendben menetelnek az úton, le, a városba. Mussolini himnuszát, a *Giovinezzá*t éneklik.

Miközben elvonulnak a kert előtt, üdvözölnek minket; Sir Peter háza népe, azok, akik tegnap még buzgón emelték magasra az ökölbe szorított kezüket, most ugyanazzal a spanyol szertelenséggel emelik a karjukat fasiszta köszöntésre. Úgy tetszik, hogy tökéletesen jól érzik magukat a bőrükben; de mivel minket, külföldieket végeredményben félhülyéknek tartanak, a kertész odasúgja Sir Peternek, hogy csinálja utána ő is az új köszöntést. - Nekünk ugyanis - magyarázza minékünk - most új kormányunk van.

Mind a teraszon állunk, az angol lobogó alatt, egyre több és több csapattest vonul el előttünk, és mind feszesen felemelt karral üdvözöl minket - olybá tűnik, mintha díszszemlét fogadnánk. Idő múltán kénytelenek vagyunk mi is, Sir Peter meg én, felemelni a karunkat. Igyekszünk nem egymásra nézni.

Aztán bemegyek a házba, és felhajtok egy tele vizespohár konyakot.

2 óra: Egy olasz gyalogos század megszállja a szomszédos dombot.

3 óra: A fiatal olasz hadnagy, a dombon lévő század parancsnoka, bejön a kertünkbe, és megkérdezi, hogy megmosakodhat-e. Szabályosan

bemutatkozik - X. hadnagy -, és mosolyogva kezet fog velünk. Sir Peter fürdőt készíttet neki. Hasonlóképpen néhány katona is lejön a dombról, hogy a kútnál megmosakodjék. Lola elbájoló mosollyal visz nekik törülközőket. Egy szót sem tudnak spanyolul. Meglehetősen kimerültnek látszanak; a viselkedésük kifogástalanul udvarias.

Sir Peter meg én elhelyezkedünk a teraszon felállított nyugágyakon. Süt a nap. Halljuk, amint a hadnagy szuszog a fürdőkádban. Megállapítjuk, hogy kedves kölyök. De még mindig kerüljük egymás tekintetét.

Fojtogatja a torkomat a szégyen, mintha száraz szivacs volna benne.

4 óra: Éljenzés és tapsolás tompa moraja. A lázadók csapatai bevonultak a városba.

4 óra 30: Bourbon-zászlós autók gördülnek végig az országúton. A ház előtt tankok hosszú sora halad el. A városból szabályos időközökben üdvkiáltásokat hallunk, és néha lövéseket. A szakácsnő úgy véli, mivel a harcnak vége van, ezek a lövések csak azt jelenthetik, hogy „elkezdődött a vörös gazemberek megbüntetése”.

És újra este lett, és újra ott ültünk a kifogástalanul megterített asztalnál, szemközt egymással, a magas, viktoriánus karosszékekben.

Elégettem minden terhelő papírost: a párizsi spanyol követ ajánlóleveleit, a valenciai hatóságok igazoló iratait, a könyvemet. Egy példányt még korábban Sir Peternek adtam; megígérte, hogy azt is megsemmisíti.

A naplójegyzeteimben a kompromittáló részeket olvashatatlanná tettem.

Bármelyik órában jöhettek volna, hogy elhurcoljanak minket, a legvalószínűbbnek az látszott, hogy éjszaka jönnek; de azért mégse hittük igazán. Délelőtt, amikor cigarettát adtam annak a remegő milicistának, akkor éreztem utoljára még valami belső indíttatást a menekülésre. Félig-meddig már el is döntöttem, hogy kihozom a házból az írógépemet, és csatlakozom a milicistához. Tulajdonképpen csak a restségemen múlt, hogy nem tettem meg. Lenn, a városban káosz és bizonytalanság és itt ez a kert

oly békésen, szépen pompázott a napfényben - a legvalószínűtlenebbnek rémlett, hogy ebben a rendes kertben rendhagyó dolgok történhessenek.

Eszembe jutott egy jelenet a *Danton halálá*ból: Danton megtudja, hogy Robespierre másnap le akarja tartóztatni, mire éjszaka elmenekül a lakásáról. Összevissza bolyong a sötét pusztaságon. Hideg van, fúj a szél, és egyszerre úgy érzi, teljesen logikátlan, hogy éjnek évadján a szeles pusztában bolyongjon ahelyett, hogy a kényelmes ágyában aludna. Robespierre és a konvent csak valószínűtlen agyrémnek tűnik fel előtte, és egyedüli ésszerű cselekedetnek az, hogy hazamenjen és az ágyában aludjon. „Még ha tudomásunk van is” - ezt mondja körülbelül - „még ha elméletileg tunk is az összes, minket fenyegető veszélyről, mélyen a bensőnkben van valami derűsen nevetgélő hang, amely azt mondja, hogy ugyanolyan lesz a holnap is, mint amilyen a tegnap volt.”

Másnap reggel aztán letartóztatják.

*

Bennünk is ott volt ezen az utolsó estén az a derűsen nevetgélő hang, amely azt mondta, hogy ugyanolyan lesz a holnap is, mint amilyen a tegnap volt.

Másnap reggel, tizenegy óra körül tartóztattak le minket.

5. fejezet

A történet itt egy kissé bonyolulttá válik. Hogy a most következőket érthetővé tegyem, vissza kell nyúlnom a múltba.

Egy hónappal a polgárháború kitörése után, 1936 augusztusában, az újságom megbízásából Portugáliába és a köztársaság ellen lázadók dél-spanyolországi területére utaztam. Sevillában, a felkelők akkori főhadiszállásán, interjút készítettem Queipo de Llano tábornokkal, és a be nem avatkozási egyezmény megszegésével kapcsolatban rájöhettem néhány olyan tényre, amelyek nyilvánosságra hozatala a *News Chronicle* hasábjain meglehetős feltűnést keltett, és még bizonyos diplomáciai

következményeket is maga után vont. Liberális újságíró soha többé nem kapott engedélyt, hogy betegye a lábát a zendülők területére.

Az a személy, akivel Sevillában a legtöbbször volt dolgom, Bolin százados, a lázadók főhadiszállásán működő sajtóosztály vezetője volt. Bolin közvetítésével jött létre, egyebek közt, a Queipóval készített interjúm is.

Sevillai tartózkodásom harmadik napján összetalálkoztam egy hajdani berlini szerkesztőségbeli kollégámmal, aki éppen néhány német hadipilóta társaságában volt. Az illető neve Strindberg, mellékesen megjegyezve August Strindberg fia, és az egyik nemzetiszocialista újság spanyolországi haditudósítója volt. Ő jelentett fel engem Bolinnál, úgy is mint német emigránst.

Még időben sikerült átszöknöm Gibraltárba; csak ott ért utol az ellenem kiadott körözőlevél. Londonban nyilvánosságra hoztam a birtokomban lévő tényanyagot, és nem sokkal később megjelentettem a *Spanyolországi feketekönyv* című munkámat. Spanyolországból visszatérő kollégáim később elmondták, hogy Bolin megesküdött: „K.-t agyonlövi, mint a veszett kutyát, ha bármikor a keze közé kaparintja.”

És Bolin volt az, akinek hat hónappal később a kezébe kerültem.

Ez az előtörténet egyik fele. Van még egy második is.

Volt ennek a Bolin századosnak egy unokafivére. Ennek az unokafivérnek pedig egy háza Malagában. Ez volt a mienkével szomszédos ház.

Az unokafivért úgy hívták, hogy Thomas Bolin. Ennek a Thomas Bolinnak és a családjának Sir Peter mentette meg az életét. Ezt csak a letartóztatásunk előtti estén tudtam meg; Sir Peter mondta el nekem a történetet az utolsó közös vacsoránk közben, a kifogástalanul megterített asztalnál, a magas, viktoriánus karosszékekben ülve.

Thomas Bolin a „Phalange Española” tagja volt. 1936. július 18-án robbant ki Malagában, akárcsak Spanyolország más városaiban, a francoista

puccs; az államcsínyben a malagai falanx is részt vett. A puccskísérletet leverték; a köztársaságiak maradtak a város urai; Thomas Bolin, ismerve a szomszédja, Sir Peter „vörös” beállítottságát, annak házába menekült, és védelmet és menedéket kért.

Magával hozta a feleségét, az anyósát, öt vagy hat gyereket, a házi káplánját és két vagy három cselédjét. Sir Peter az egész Bolin-klánt elszállásolta a házában; Bolin ugyanazt a két szobát kapta meg az emeleten, ahol hat hónappal később én laktam. Thomas Bolin a beköltözéskor egy iratokkal teli borítékot adott át megőrzésre Sir Peternek, amit ő bezárt az íróasztalába.

Másnap egy anarchista őrjárat jött a házba. Sir Petert nem zaklatták, az ő nézetei közismertek voltak; de szerették volna látni annak a señornak az igazolványait, aki az előző napon költözött be.

Sir Petert kényszerítették, hogy kiadja az iratokat. Az anarchisták parancsnoka, egy nagyon fiatal ember, kinyitotta a borítékot. Az első dolog, amit megtalált, Thomas Bolin falanx tagsági igazolványa volt; a második egy pornográf fényképsorozat, amilyeneket bizonyos párizsi könyvkereskedések megrendelésre küldenek. Az anarchista parancsnok szemmel láthatóan mindkét fogástól el volt ragadtatva. Ekkor Sir Peternek, nem először, roppant szerencsés ötlete támadt:

- Ide figyelj! - mondta szelíden az anarchisták parancsnokának. - Mit szólnál, ha üzletet kötnénk: te megtartod a fényképeket, én meg a tagsági igazolványt. Én úgy vélem, hogy azok a fotók sokkal szebbek.

A parancsnok - mint tudjuk, nagyon fiatal ember -először felháborodott, aztán mulatott a dolgon, és végül, mint mondta: Sir Peter iránti barátságból, elfogadta az ajánlatot.

Néhány hét múlva mégis letartóztatták Bolint. De Sir Peter megint kieszközölte, hogy szabadon bocsássák, útleveleket szerzett a hozzátartozóinak, kijuttatta őket külföldre, és végül, önmagát is kockázatnak téve ki, átvitte magát Thomas Bolint is a határon, Gibraltárba.

Bolin holmija Sir Peternél maradt; Bolin házát hadikórháznak rendezték be.

*

A mi letartóztatásunkra a zendülők malagai bevonulása után hzonnégy órával, február kilencedikén, délelőtt tizenegy óra tájt került sor.

Tíz óra körül a szokásos megfigyelőállásunkon, a tetőteraszon voltam, s az olasz katonasággal megrakott teherautókat számláltam, melyek még mindig vég nélküli sorokban jöttek le a hegyekből. Az olaszok frissnek és jól tápláltnak látszottak. Különösen feltűnt nekem a kifogástalan felszerelésük, az acél rohamsisaktól a lábszártekercsig, miután hónapok óta hozzászoktam a köztársaság lerongyolódott és nyomorúságos milicistáinak a látványához. Miközben a győztesek ragyogó arckifejezésével vonultak el a ház előtt, önmagamban a gazdag úr asztalához meghívott mesebeli szegény ember keserű érzését fedeztem fel.

Majd megláttam, amint egy Bourbon-zászlót lobogtató elegáns magánautó hajt fel az úton Thomas Bolin házához. Oda hívtam Sir Petert.

- Talán már visszajött Thomas - mondta örömmel. -Most őrajta a sor, hogy megvédjen minket. - Máris indult, hogy átmenjen a szomszéd házba.

Tíz perc múlva nagyon sápadtan és feldúltan jött vissza.

- Valóban Bolin volt az - közölte. - Éppen most érkezett kocsin Gibraltárból.

- És újabb pornográf képeket hozott magával?

- Azt nem. De hozott egy piros karlista-sapkát és egy katonai pisztolyt. Azt mondja, különleges gyönyörűség lesz számára, ha a városban hajtóvadászatot rendezhet a vörösökre, és néhányukat saját kezűleg intézhet el.

- De magának legalább „köszönöm szépen”-t mondott?

Sir Peter vállat rándít, és felmegy a lépcsőn, hogy összekészítse Bolin holmiját.

Egyedül maradok a teraszon. Megint csak úgy érzem, hogy egy pohár konyakra lenne sürgősen szükségem. Bemegyek a könyvtárszobába.

A könyvtárszobának három ajtaja van. Miközben kiveszem a palackot a faliszekrényből, egyszerre és csaknem zajtalanul kinyílik mind a három ajtó. Három tiszt lép a helyiségbe, mindegyiknek pisztoly a kezében.

Közülük kettőt nem ismerek, csak azt látom, hogy vadonatúj egyenruha van rajtuk. A harmadik Bolin százados Sevillából. A következő jelenetek nagyon gyorsan és automatikusan játszódnak le. Ott vannak a zsebemben a morfiuminjekciók, csak két zavartalan percre van szükségem. Gyorsan elindulok, felfelé a lépcsőn, hogy a szobámba érjek. Amint a harmadik lépcsőfokra érek, hátulról éles parancsszó csattan:

- Fel a kezekkel!

Anélkül, hogy hátrafordulnék, a fejem fölé emelem mindkét kezemet, és várom Bolin golyóját. A tarkóm mögött, a nyaki izom fölött valami különösen sóvárgó érzést észlelek, a bekövetkező pillanatra várakozás nem is kellemetlen érzését. Másodpercről másodpercre erősödik; hallom, amint mind a négyen hangosan lélegzünk.

- Lejönni!

Hátrálva indulok, óvatosan, hogy le ne bukjam a három lépcsőfokon. - Ha megbotlom, meghaltam - mondom magamnak.

*

Ott állunk egy csomóban a könyvtárszoba közepén, három pisztoly szegeződik rám, jobbról-balról egy-egy, s a harmadik hátulról.

Teljesen álomszerű ez az egész, egy harang borult a tudatomra, zúg a levegő a harangban, és valami zümmög a hallójáratom kagylómélyén. Bolin, aki a jobb oldalamon áll, odahívja a kertészt:

- Egy kötelet!

A kertész elmegy. Biceg.

Sir Peter jelenik meg a felső lépcsőfordulóban, a kezében Thomas Bolin bőröndje.

- Fel a kezekkel!

Sir Peter a feje fölé emeli a kezét. A bőrönd legurul a lépcsőn. Sir Peter mindkét kezét magasra tartva áll, hetvenhárom éves, tanácstalanul pislogva néz a bőrönd után.

Néhány másodpercig teljes a csend, dermedten állunk, mint valami viaszbáb-csoportozat a panoptikumban.

Akkor aztán belép az ajtón a hatodik alak, rikítóan piros karlista-sapkával a fején. A családi hasonlatosság révén azonnal felismerem: ő señor Thomas Bolin.

Vigyorogva nézi ezt az idillt.

Odaszólok Sir Peternek: - Ez az az ember, akinek megmentette az életét?

Señor Bolin vigyorog.

A kertész visszajön. Kötelet nem talált, csak egy két méter hosszú villanydrótot.

- Azt hiszem, ezek engem most felakasztanak -mondom Sir Peternek.

Közben az a zavaros gondolat fut át az agyamon, hogy ezzel a merev dróttal biztosan tovább tart a haláltusa, mint kötéllel.

- Pofa be! - szól rám Bolin százados, és valamit int a tőlem balra álló tisztnek.

A tiszt - fiatal ember, meglehetősen félszegnek és tulajdonképpen rokonszenvesnek látszik - fogja a drótot és mögém áll. Mindkét kezemet hátracsavarja, és megpróbálja összekötözni a dróttal. De az túl merev. A fiatal tiszt megkerül, előre húzza a kezemet, mint valami fabábúét, s úgy próbálja körültekerni a csuklómon a huzalt. Bolin százados közben jobbról a lágyékomba nyomja a pisztolyát, a harmadik tiszt balról. Ez a harmadik kövér fickó, kopasz, valószínűtlenül állatias képe van. Az egész eljárás alatt vigyorog, és a szó szoros értelmében liheg a kéjtől. Az orrán keresztül szuszog, úgy hallatszik, mintha asztmás volna; a fülemen érzem a lélegzetét. Az ilyen alakokat mindeddig csak politikai karikatúrákból ismertem, sose tudtam elképzelni, hogy valóban léteznek. A pasas csak vigyorgott és lihegett és szuszogott. Kétségtelenül szexuálpatológiai eset. A fizikai undor elsöpörte a kábultságomat; a kitisztult tudatommal együtt viszont feléledt a félelem, belopózott a bőröm alá és összerántotta a zsigereimet. Aztán, legnagyobb meglepetésemre, meghallottam, amint azt mondom Bolin századosnak:

- Ide figyeljen, ha agyon akar lőni, intézze el ott fenn, az emeleten, nem szeretném, hogy Sir Peter jelen legyen.

Később sokat gondolkodtam azon, vajon ez a mondat, amely talán az életemet mentette meg, a Sir Peter iránti baráti érzésemből fakadt, vagy abból a kívánságból, hogy időt nyerjek. Valószínűleg mindkettő közrejátszott.

- Pofa be - felelte Bolin, de ez alkalommal úgy hangzott, mintha némileg elgondolkodott volna. Feltehetően tudatára ébredt, milyen felelősséget vesz magára, ha egy külföldi újságírót egy köztiszteletben álló angol házában lő agyon.

Ekkor Sir Peter Thomas Bolint kezdte rábeszélni. Azt kérte, hogy a szomszéd szobában, négyszemközt beszélhessen vele. Señor Bolin elutasítón mosolygott, végül azonban mégis beleegyezett. Átmentek a szomszéd szobába. Bolin százados ellenőrizte, hogyan sikerült azzal a bonyolult művelettel összekötözni a kezemet, aztán átment kettejük után a másik helyiségbe.

Az ajtó félig nyitva maradt, de semmit se hallottam. A taglejtésekből úgy vettem ki, Sir Peter erősen győzködi mindkét Bolint, nyilvánvalóan az én érdekemben, de éppoly nyilvánvaló, hogy eredménytelenül.

Most már csak türelmetlenséget éreztem, és azt a kívánságot, hogy végre túl legyek az egészen. - Mi van? - kiáltottam az ajtón át Sir Peternek. Rögtön ezután kijöttek, és Sir Peter rám nézett:

- Az én ügyem, úgy tetszik, sima lefolyású lesz... a magáé nem.

Aztán elvezettek minket.

A mai napig nem tudom, mi volt az, ami rábírta Bolin századost, hogy ott helyben ne lőjön engem agyon; hogy az a mondat volt-e, amelyet minden tudatos meggondolás nélkül mondtam neki, vagy az a señor a piros sapkával és az erotikus képeivel végül mégiscsak rászánta magát valami közbelépésre.

Felemelő gondolat, hogy az ember egy pornókép sorozatnak köszönheti az életét.

6. fejezet

Egy autóhoz kísértek minket. Az én kezem össze volt kötözve, Sir Peteré nem. Thomas Bolin eltűnt. A kocsi elindult velünk.

Amikor már körülautóztuk a dombot, váratlanul katonák vették körül a kocsit, az öklükkel fenyegettek az ablaküvegen át, és úgy rémlett, arra szottyant kedvük, hogy meglincseljenek minket. De Bolin százados lebeszélte őket, és továbbhajtottunk.

A rendőrfőnökség előtt álltunk meg. A zászlórúdon most a lázadók piros-sárga-piros lobogója lengett. Bolin százados és a kövér tiszt kiszállt, Sir Peternek meg nekem a kocsiban kellett maradnunk, a fiatalabb tiszt őrizetére bízva, azéra, aki a kezemet összekötözte.

Két óra hosszat vártunk. Nyitott kocsiban ültünk; sütött a nap, nagyon meleg volt. Már nem emlékszem, kezdetben miről beszéltünk, minden

bizonnyal eléggé értelmetlen dolgokról.

A szemem előtt állandóan azok a könyvemben közölt fényképek lebegtek a megkínzott emberekről. A fiatal tiszt nem értett angolul; megkérdeztem Sir Petert, hogy megsemmisítette-e, ígéretéhez híven, a neki dedikált kötetet. Azt felelte, hogy nem vitte rá a lélek. Ez bizony nagy baj volt.

- Én csak a kínvallatástól félek - mondtam Sir Peternek.

- Nem hiszem, hogy magát megkínoznák – jelentette ki Sir Peter. Feltűnt nekem, hogy pontosan olyan hangon beszél velem, ahogyan én feleltem egy nappal azelőtt annak a sebesült milicistának, aki megkérdezte, mit gondolok, nem fogják-e agyonlőni. Sir Peter ezután, még mindig ugyanazon a hangon, verset kezdett mondani: Swinburne néhány sorát, amit én is nagyon szerettem, ő pedig mottóul szánt az emlékiratai elé:

...Pray thou thy days be long before thy death,

And full of ease and kingdom; seeing in death

There is no comfort and none aftergrowth,

Nor shall one thence look up and see day's dawn

Nor light upon the land whither I go.

Liue thou and take thy fill of days and die

When thy days comes; and make not much of death

Lest ere thy day thou reap an evil thing.[*12]

Nagyon halkan beszélt. A fiatal tiszt döbbenten nézett rá. Megértettem; azt hihette, hogy ez valamiféle halotti ima.

Ezután választottak el minket egymástól.

*

Visszajött Bolin százados meg a kövér tiszt, Sir Petert kiszállították a kocsiból, és magukkal vitték. Nem gondoltam, hogy valaha is viszontláthatom.

Bolin még ezt megelőzően, a nyílt utcán lefényképezett, egyszer szemközt, egyszer profilban. Egész tömeg állt körül minket, és a szokásos tréfákat engedte meg magának. Szörnyen megalázó volt, de még ott csengett a fülemben Sir Peter hangja: „...halj meg, ha napod eljő; s ne gondolj sokat a halállal”.

Ezek a nyugodt szavak segítettek rajtam, a hitvány arroganciával szemben a fölény érzetével ajándékoztak meg. Aztán bekísértek a rendőrség épületébe.

Miközben átmentünk az udvaron, odalépett hozzám egy elegáns falangista tiszt, és mellbe vágott. -Ruso, ruso - orosz! Egy orosz! - kiáltotta ugyanolyan hangon, ahogy a gyerekek elragadtatottan felkiáltanak, amikor először viszik őket az állatkertbe: - Krokodil! Egy krokodili - Mondtam, hogy nem vagyok orosz, de erről hallani sem akart.

- Ma éjszaka elrepülsz Moszkvába: a pokolba! -kiabálta vigyorogva.

Egy nagy üres szobába vittek. A szoba egyik sarkában egy hokedli volt, arra kellett ülnöm. Velem szemben, a szoba ajtajánál két karhatalmista foglalt helyet, puskájukat a térdükön tartották.

Így ültünk egy ideig.

Azután valami ordítozás hallatszott az udvarról, s egy derékig meztelen, csupa vér felsőtestű fiatalembert hoztak be. Az arca össze volt verve, összeszurkálva és vagdosva; első pillantásra azt hittem, hogy mozdony gázolta el. A hóna alatt fogva cipelték be a szobába, ahol ültem. Ordított és nyöszörgött: - Ne üssenek, ne üssenek tovább! - A falangisták, akik behozták, nagyon barátságos hangon bíztatták: - Hombre, ember, nem verünk többé. - Aztán becsukódott mögöttük az ajtó, és már rögtön utána csattogó, tompán recsegő ütések és rúgások hangja hallatszott a szomszéd helyiségből. A fiatalember váltakozva nyögött és üvöltött.

Ütemesen üvöltött.

Majd néhány másodpercre csend lett. Csak szapora, ziháló lélegzés hallatszott. Nem tudom, mit műveltek vele azokban a pillanatokban. Aztán még egyszer felordított, természetellenesen magas, éles hangon, és utána végleg csend lett. Rövid idő múltán újra kinyílt az ajtó, és kicipelték a szobámon át az udvarra. Nem tom, hogy halott volt-e, vagy csak eszméletlen. Nem nagyon akaródzott odanézni. Aztán egy másikat vittek át a szobán, hogy hasonlóképpen bánjanak el vele; aztán egy harmadikat.

Valahányszor átmentek a helyiségen, a falangisták mindig végimértek, mintha a sorra következőnek akarnának előjegyezni, de egy árva szót sem szóltak. A harmadik eset után több áldozatot már nem hoztak be; csendben kuporogtam a hokedlin, hányingerem volt, és vártam.

Úgy láttam, mintha az engem őrző karhatalmistákat az itt történtek kínosan érintették volna. Miközben a szomszéd szobában folyt a kínvallatás, fürkész szemmel figyelték az arcomat, nyilván azért, hogy lássák, miként reagálok rá, de talán némi részvéttel is. Amikor a harmadik áldozatot hozták ki a szomszéd szobából holtan vagy eszméletlenül, az idősebbik karhatalmista, gyors pillantást vetve rám, vállat rándított; s ez valamiféle öntudatlan bocsánatkérő mozdulat volt. Benne volt egy öreg csendőr egész világnézete, azé, aki mögött ott van egyrészt harminc leszolgált év egy középkori országban, másrész minden bizonnyal egy feleség, számos rosszul táplált gyerek és egy kanárimadár. A szégyennek a rezignációnak és a minden mindegynek teljes filozófiája volt ebben a mozdulatban: „Ilyen a világ, és ezt sem te, sem én nem fogjuk megváltoztatni.” A csendőr vállrándítása élesebben vésődött az emlékezetembe, mint a megkínzottak üvöltése.

Nagyon sokáig ültem a szoba sarkában a hokedlin, több óra hosszat, talán két, talán három, talán négy óra hosszat is. Félórába telt az is, amíg összeszedtem a bátorságomat, hogy felálljak és fel-le járkálni kezdjek.

A karhatalmisták előbb rám mordultak, mire én visszaültem, de további negyed vagy fél óra múlva újra felálltam, és ez alkalommal már semmi kifogásuk se volt az ellen, hogy fel s alá járkáljak. Cigarettáztak és beszélgettek. Énnekem ezzel határozott tervem volt, és azt egy öreg

börtöntöltelék türelmével és szívósságával igyekeztem elérni; meghökkentő, hogy az ilyesmit milyen hamar megtanulja az ember. Az volt az elképzelésem, hogy fel-le sétálás közben észrevétlenül kiveszem a szelencéből a fecskendőt, a két tűt és a tubust a tablettákkal, és bedugom a rajtam lévő ruhadarabok különböző zugaiba, hogy az esetleges testi motozásnál biztonságosan rejtve maradjanak. Lassan és sok türelemmel sikerült is minden: a fecskendőt becsempésztem a cigarettáim közé, a tűket a zakóm bélésébe, a tubust a zakóm felső zsebében, a zsebkendőbe. Most, hogy ez már megvolt, azt kértem, kísérjenek ki a vécére; vízre volt ugyanis szükségem, hogy a tablettát feloldhassam.

Rövid tanakodás után kikísértek az illemhelyre. Megengedték, hogy behajtsam az ajtót, de nem reteszelhettem be. Igazi spanyol illemhely volt, vízcsap nélkül, csak egy ronda nyílás a kőpadlón. Abból kezdtem megtölteni a fecskendőt, de olyan undor fogott el, hogy abbahagytam, és kijöttem a helyiségből.

*

Már besötétedett, amikor visszajött Bolin százados és a dagadt.

Kivittek az udvarra, és Bolin százados megparancsolta, hogy alaposan motozzanak végig.

Két katona hozzálátott a feladathoz. Először is kiürítették az összes zsebemet. A kövér átkutatta a levéltárcámat. A kompromittáló iratokat mind elégettem; a tárcámban már csak a személyi igazolványaim voltak, pénz és a *News Chronicle* szerkesztőségének két, szakmai-technikai kérdésekkel foglalkozó távirata, amelyben egyebek közt azt kérték, hogy küldjek légi postával fényképeket.

- Miféle fényképekről van szó? - kérdezte a dagadt.

- Hát... riportképekről - mondtam csodálkozva.

- Mióta küldenek riportképeket légi postával? -kérdezte gúnyosan a dagadt. Mint oly sok tisztnek, nyilvánvalóan őneki is kémmániája volt; és a bizalmatlanság butasággal és rosszindulattal elegyítve a jellemkémia

legveszedelmesebb vegyülete. Láttam, hogy teljesen reménytelen lenne ezzel vitába bocsátkozni, így aztán csak vállat vontam - de óvatosságból azt is csupán gondolatban.

Ekkor következett az, amit előre lehetett látni.

A katona, aki éppen a zakóm bélését tapogatta végig, ijedt kiáltást hallatott, s a hüvelykujját az ajkához kapta: a morfiumtűvel megszúrta magát.

- Ez valami hegyes dolgot rejtett el a bélésben -mondta, és dühösen és rémülten szívta az ujját.

Kihúztam a bélésből a tűt, és az udvar alkonyi fényében magasra tartottam.

- Az mi? - kiáltotta a dagadt, és három lépést hátrált. Bolin is visszahőkölt. Mind meg voltak győződve arról, hogy az a híres, indián kígyóméreggel megfertőzött tű került végre a szemük elé, amelyet oly jól ismertek a filmekből és a ponyvaregényekből. Ünnepi pillanat volt ez.

Minden kétségbeesésem mellett is kénytelen voltam elmosolyodni, és valamiféle elégtételt éreztem. A tűt egy tányérra kellett helyeznem - egyikük se volt hajlandó megérinteni.

Azután átkutatták a cigarettásdobozomat, és megtalálták a fecskendőt, Kirázták a zsebkendőmet, és megtalálták a tablettákat; végül pedig én magam vettem ki önként a másik tűt is a bélésből.

Szemmel láthatóan én voltam a legveszedelmesebb lény, aki valaha is betette a lábát spanyol földre -hozzám képest Mata Hari és társai csak gyenge dilettánsok lehettek.

Bolin megszámolta a készpénzemet, és zsebre vágta. Nyugtát nem adott róla, helyette velem íratott alá egy cédulát, a következő szöveggel: „Igazolom, hogy letartóztatásom pillanatában 700 francia frank és 150 pezeta volt nálam.” A cédulát ugyancsak zsebre tette. Ennek az eljárásnak a célja egyértelműnek látszott: Bolin azt akarta, hogy legyen egy tőlem

származó, úgyszólván végrendeleti alibi igazolása az ügykezelése korrektségéről.

Volt nálam még néhány kisebb címletű, a lázadók területén értéktelen katalán bankjegy is.

- Ezeket megtarthatja - mondta. - Ezen megveheti ma éjszakára a menetjegyét az égbe.

Kértem, hogy a töltőtollamat hagyja nálam.

- Az égben nem lesz szüksége töltőtollra -jelentette ki, és odaadta a tollamat a dagadtnak, aki szemmel láthatóan elégedettséggel vizsgálgatta a szerkezetét. A töltőtollat a feleségemtől kaptam ajándékba, régi bútordarab, amelyhez nagyon ragaszkodtam, azzal írtam az első spanyolországi könyvemet is. Nem sokat törődöm a szimbólumokkal, de az, hogy az én tollamat egy fasiszta tiszt hadizsákmányként kaparintja meg, különösképpen elkeserített.

Miután befejezték a motozást, semmi egyebem nem maradt, csak a karórám, ami szerencsésen elkerülte a nemzeti hadsereg képviselőinek a figyelmét.

Visszavittek a sötét szobába, és megint órák teltek el. A teljes reménytelenség érzésével járkáltam fel s alá, szemem előtt a karhatalmisták puskájával. Reggel óta egy falatot sem ettem, de semmi éhséget nem éreztem. Este tíz óra körül jött egy őrmester, és felrakatott egy teherautóra. Mögöttem öt katona foglalt helyet, puskával a térdükön. Meg voltam győződve, hogy most fognak agyonlőni.

Elindultunk. Malaga utcái Franco uralma alatt ugyanolyan sötétek voltak, mint azon az éjszakán, amikor ideérkeztem. Most mindenütt katonák táboroztak: mórok, piszkos, zöld turbánnal a fejükön, falangisták és idegenlégiósok. Az olaszokat nem lehetett a városban látni: a vezetés nyilván nem helyezett súlyt arra, hogy a lakosság szeme előtt demonstrálja, kik a nemzeti felszabadítók. De a nép nem is volt kíváncsi, inkább csukott ajtók és ablakok mögött ünnepelt.

Vérpadra vivő kordénkat a katonák viccekkel és szidalmakkal üdvözölték. Megpróbáltam kitalálni, melyik városrészben vagyunk - feltételezem, hogy a kivégzést, szokás szerint, a temetőben fogják végrehajtani, és minden figyelmemet az utolsó angol cigarettám elszívására összpontosítottam. Ezekben a percekben sem különösebb félelem, sem valami más érzelmi megrázkódtatás nem lett úrrá rajtam: csak az kívántam, hogy lehetőleg gyorsan és kínzás nélkül menjen végbe az egész.

Kiszámítottam, hogy a sötétben nem tudnak célozni, éppen ezért valószínűleg a teherautó fényszórója elé fognak állítani, vagy rögtön a kiszállásnál egy pisztolylövéssel intéznek el. Ez utóbbit tartottam tajdonképpen az eszményi halálnemnek, de babonából nem mertem hinne benne.

Végül összeszedtem magam, és megkérdeztem az egyik kísérőmtől, hogy a temetőbe megyünk-e. Egészen tárgyilagosan válaszolta, hogy nem , most még nem lőnek agyon, csak a börtönbe szállítanak be. Azután tüzet kért tőlem, s odaszólt az egyik társának, aki mögötte ült:

- Ez azt hitte, hogy mindjárt agyon lesz lőve.

- Ugyan - mondta amaz, ott hátulról, kedélyesen dörmögő basszushangon; az arcát nem láthattam. -Ugyan, ember, olyan gyorsan nem megy az.

Ember - hombre - mondja a spanyol szinte minden mondatában.

Fellélegeztem, és ugyanakkor csalódást is éreztem. A várakozás mindig kínszenvedés; de a minden remény nélküli várakozás a legrondább dolog a világon.

*

A börtön elé értünk, s a sofőr megnyomta az éjszakai csengő gombját. Teljesen logikus, hogy egy fogháznak éjszakai csengője legyen, ám énnekem ez mégis olyan különösnek tetszett. Kinyílt a vaskapu, és egy hosszú, rosszul világított folyosón át vonultunk az irodába. Még egyszer megmotoztak, és alsóneműre kellett vetkőznöm. E~ tisztviselő egy kis

vaskalapáccsal végigkopogtatta a cipőtalpamat, egy másik összeturkálta a hajamat. Mivel nem szeretem a csatos zoknitartót, hosszú térdharisnyát hordok; ez aztán arra a meglepő kérdésre késztette a tisztviselőt, hogy azelőtt nőnek öltöztem-e. Minden reménytelenségem ellenére megint csak el kellett mosolyodnom. A tisztviselő beírta a jegyzőkönyvbe: „Lleva calcetines de mucher” - hosszú női harisnyát visel. Ez alkalommal sikerült bepillantanom abba a jegyzőkönyvbe, amelyet Bolin állított ki, s amely ott hevert az asztalon, a börtöntisztviselő előtt. Azt olvastam, hogy nagyon veszedelmes egyén vagyok - ezt valószínűleg a morfiumfecskendőnek köszönhettem -,hogy szigorú őrizet alatt kell tartani és „incomunicado” -, ami azt jelenti, hogy teljes elszigeteltségben, meg hogy én egy „caso international”, azaz nemzetközi eset, vagyis kém vagyok.

És ehhez most még hozzájön a női harisnya is. A terhelő ténykörülmények lánca hibátlan volt.

Végül ujjlenyomatot vettek, és újra felvehettem a ruhámat, a bőrövem kivételével, ami ott maradt az irodában.

Aztán egy zárkába vezettek.

Azt követően halottam először egy kívülről becsapott cellaajtó dörrenését.

7. fejezet

Ez nagyon sajátos hang. A cellaajtónak sem kívül, sem belül nincs kilincse; nem lehet másképp becsukni, csak ha egyetlen lendülettel becsapják. Tíz centiméter vastag, masszív vasbetonból készült, és valahányszor becsapódik, akkorát dörren, mintha lőttek volna. De ennek a robbanásnak a hangja azonnal elhal, visszhang nélkül, rezonancia nélkül. A börtönöknek csupaszon kongó, brutális akusztikája van.

Amikor először csukódik be az ajtó a rab mögött, az állva marad és körülnéz. Azt hiszem, ilyenkor mindegyik többé-kevésbé hasonlóan viselkedik.

Először is, futólag körülnéz, és számba veszi a tárgyakat a helyiségben, amely immár az ő körülhatárolt élettere: a vasból készült priccset, a mosdókagylót, a klozetcsészét, a rácsos ablakot.

A következő cselekedete kétségtelenül az, hogy megpróbál a rácsba kapaszkodva felhúzódzkodni, és kinézni az ablakon. Ez nem sikerül, csak a ruhája lesz fehér, amint a meszelt falhoz dörzsölődik. Feladja, eltökéli, hogy gyakorolni fogja, és megtanulja a felhúzódzkodást. Egyébként is tele van elhatározásokkal: minden reggel tornázni fog, megtanul egy idegen nyelvet, és egyáltalán nem hajlandó letörni. Letisztogatja a ruháját, és felfedező útra indul az öt lépés hosszú és négy lépés széles birodalmában. Próbaképpen a vaságyra fekszik. A rugók tönkrementek, a vasháló szemei a húsába vágnak: úgy fekszik ott, mint valami drótból készült függőágyban. Feláll. Grimaszt vág, mert mindenképpen be akarja bizonyítani magának, hogy ő csupa bátorság és bizakodás. Aztán a cellaajtóra esik a pillantása, és meglátja kintről, a kémlelőlyukhoz préselődve, egy szem figyeli őt.

Üvegesen bámul az a szem, a pupilla természetellenesen nagy; magában álló, hozzája tartozó ember nélküli szem, s a rabnak másodpercekre kihagy a szívverése.

A szem eltűnik, és a rab nehezen lélegzik, és a kezét a melle bal oldalára szorítja. Biztatja magát: „Na”, mondja önmagának, hát bizony hülyén megijedtem. Ehhez persze hozzá kell szoknom, a börtönalkalmazott végül is csak a kötelességét teljesíti, amikor benéz ide; ez már hozzátartozik a börtönhöz. De engem nem fognak letörni, semmiképpen sem fognak letörni, éjszakára betömöm papírral a kémlelőnyílást. De hiszen ezt tulajdonképpen már most rögtön meg is tehetem.”

Az ötlet őszinte lelkesedéssel tölti el. Először tapasztalja ezt a mániásan felfokozott vállalkozó-kedvet, amely mostantól kezdve cikcakkvonalban fog szakadatlanul váltakozni a búskomor depressziós szakaszokkal.

Aztán rájön, hogy nincs nála papír, és az első gondolata az, hogy csenget, vagy leszalad a sarki papírboltba. Ez a gondolat csupán a másodperc töredékéig tart, a következőben tudatosul benne először, hogy valójában mit is jelent ez a mostani helyzete. Először fogja fel a maga teljes, maró és megsemmisítő élességében a tényt, hogy egy kívülről bezárt ajtó mögött ül.

Ez is csak néhány másodpercig tart. Rögtön utána beindul megint a pszichikai tompító mechanizmus, a fel- és alá járkálásnak, a tervek és ábrándok szövögetésének könyörületes félnarkózisa.

- Tehát - mondja magában az újonc -, hol is tartottunk éppen? Hogy papírt kellene gyömöszölni a kémlelőlyukba. A papírhoz természetesen valahogyan hozzájuthat az ember.

A „hogyan”-t ebben a „valahogyan”-ban még függőben hagyja. Ez az a gondolkodástechnika, melynek hamarosan birtokában lesz, vagy éppen az keríti birtokába. Azt fogja mondani magában például: „Ha innen kikerülök, soha többé nem lesznek anyagi gondjaim. Valahogyan majd csak sikerülni fog.” Vagy: „Ha innen kikerülök, soha többé nem fogok az asszonnyal veszekedni. Valahogyan majd csak sikerülni fog.”

Egyáltalán: azután „valahogyan” minden egészen másképp lesz.

Ez a sztereotip gondolkodásbeli fordulat azt jelenti, hogy számára a külvilág egyre fokozódó mértékben elveszíti a valóságos értelmét, a korlátlan valahogyan lehetséges dolgok homályos álomvilágává alakul, az elveszett paradicsom képében tűnik fel előtte.

...Mi is az, amin éppen elgondolkodott? Hogy papírt kellene gyömöszölni a kukucskálólyukba. Azt mondják, hogy papírhoz biztosan hozzá lehet jutni valamiképpen. De megengedett dolog az egyáltalán? Biztosan nincs is megengedve. Na lám.

Kissé alaposabban szemrevételezi a leltárt. Na nézd csak, itt van tehát ez az asztal, vasból, és hozzá egy szék, amit még nem is vettünk igazán szemügyre, és nem is értékeltünk kellőképpen. A széket persze nem lehet elhúzni az asztaltól, hozzá lett kovácsolva. Kár, különben este, amikor levetkőzik az ember, éjjeliszekrénynek használhatná, arra rakhatná a levéltárcát, zsebkendőt, cigarettát, gyufát és így tovább...

Akkor jut eszébe, hogy hiszen se levéltárca, se zsebkendő, se cigaretta, se gyufa nincs a zsebében.

Most újra, immár másodszor süllyed a barométer.

De hamarosan megint emelkedik, amint kipróbálja a vízcsapot a mosdó fölött. Nézd csak, hiszen folyóvíz van a börtönben, félig se olyan rossz, mint ahogy az ember kívülről képzelné a börtönt. Végül is van ágy -kemény ágyon sokkal egészségesebb az alvás -, van mosdó, asztal, szék - ugyan mi másra van még szüksége az embernek? Újra meg kell tanulni szerényen és egyszerűen élni: egy kicsit tornázni, olvasni, írni, megtanulni egy idegen nyelvet...

A következő felfedezőút célja a vécékagyló. - Ni csak, még ez is van, igazán félig se olyan rossz... (vö. mosdómonológ). A zsinórt kell meghúzni. De a lehúzó nem működik. És a barométer megint zuhan.

Újra emelkedik, amint kiötli azt a ravasz tervet, hogy a vízcsapból megtölti a vödröt, és azzal öblíti le a vécét.

És megint zuhan, amikor kiderül, hogy a vízcsap már nem működik. És újra emelkedik, amikor az jut eszébe, hogy bizonyára meghatározott órákban van vízszolgáltatás. Süllyed a barométer és emelkedik, süllyed és emelkedik.

És így megy ez majd továbbra is - a következő percekben, órákban, napokban, hetekben, években.

Mióta van már a zárkában?

Az órára néz: pontosan három perce.

*

Azt mondtam, szent meggyőződésem, hogy az első percekben a rabok nagy többsége így, vagy ehhez hasonlóan viselkedik. Minél szorultabb a helyzet, annál szokványosabban reagálnak rá az emberek; amikor az élet a legdrámaibbra fordul, akkor tudjuk legkevésbé elkerülni a közhelyeket. A legnagyobb felindulás pillanataiban úgy viselkedünk mindnyájan, mint valami ponyvaregényben. A szavak igazi értéke az absztrakcióban van; attól, ami kézzelfogható, kifakul a nyelv.

Teljesen használhatatlanná válik, amikor arról van szó, hogy olyan közönséges tényállást jelenítsen meg, mint amilyen az ember félelme a haláltól.

Még öt perce sem voltam a cellámban, amikor valami zörgött a zárban, és kinyílt az ajtó.

Az a két börtönalkalmazott állt kinn, akik közül az egyik nem sokkal előtte megmotozott, a másik pedig beírta a jegyzőkönyvbe a női harisnyát.

- Venga - mondták -, gyere!

Nem mertem megkérdezni, hogy hová.

Újra átvonultunk a hosszú, kopár folyosókon, zárt cellaajtók végtelen sora előtt.

A folyosó mindkét oldalán, minden kémlelőlyukon egy-egy hozzászorított szem lesett ki.

Szemek sorfala előtt vonultunk - tágra nyitott, bámuló pupillák, ember nélküli szemek előtt.

A felvigyázó, az, aki megmotozott, jókedvű volt. Kinyújtotta a kezét egyik-másik zárkaajtó felé, s a mutatóujjával olyan mozdulatot tett, mintha meghúzná a ravaszt.

- Bum, bum - mondta, - Vörösök, csupa vörös. Holnap mind halott.

A szemek bámultak. Minden lyuk mögött egy pupilla volt.

- Holnap te is halott - mondta a felvigyázó.

Éreztem, hogy gyengül el egyszerre, járás közben, a térdem. „A vádlott bizonytalan léptekkel támolygott.” Minden vádlott bizonytalan léptekkel támolyog. Nem tudtam szabadulni ezektől az átkozott sztereotípiáktól.

A folyosó végén vasrács volt. A börtönalkalmazottak kinyitották, majd visszatolták a rácsot. Egy rövidebb folyosó következett, néhány zárkával: ezek voltak az elkülönítő magánzárkák.

Kinyitották az egyik zárkaajtót, hátba taszítottak, és én berepültem.

Kattanva csukódott be mögöttem újra az ajtó.

A leltár itt is azonos volt, csak a rácsos ablak kisebb, és még magasabbra helyezték. A priccs fölött a falra vér fröcskölődött. Friss vér kellett, hogy legyen, még érződött gyengén a savanykás szaga. Megszagoltam. Aztán hánynom kellett.

Szörnyen nyomorúságosan éreztem magam. Ráfeküdtem az ágy sodronyára. Se szalmazsák, se pokróc. Hideg volt. Fáztam, minden tagomat vágták a vashuzal hálószemek, és nem tudtam szabadulni a savanykás szagtól. A klozet eldugult, és a vízcsap nem működött. Az ablakon át egy-egy lövést hallottam, aztán sortüzet, aztán megint egyes lövéseket, és közben kiáltásokat. Velőtrázó sikoltások voltak, s befészkelték magukat az

ember hallójárataiba, és ott maradtak, rögződve, mint valami fénykép, a fülben, akkor is, amikor az, aki kiáltott, már örökre elnémult. Másodszor is hánynom kellett. Ott feküdtem a vas priccsen, egyetlen rakás nyomorúság. „Most még csak egy rakás nyomorúság vagy” - mondtam magamban, és elvigyorodtam. Aztán eszembe jott, hogy a nadrágszíjamat elvették ugyan, de a nyakkendőmet nem. A vaságy fölött egy vaskampó volt a rák számára, és arra gondoltam, hogy az lenne valóban a legokosabb, ha felakasztanám magam. A kampó nagyon alacsonyan volt, de újságban olvasott cikkek jutottak eszembe állástalan könyvelőkről, akik előszeretettel ajtókilincsre akasztották fel magukat. A kampó is volt olyan magasan, mint egy ajtókilincs. Tettem valami gyenge kísérletet, csak, hogy kipróbáljam az érzést, de nem ment, és meglehetősen kínos procedúra volt.

Utána csodálatosan jól éreztem magam. Nagyon boldog voltam, hogy újra levegőt kapok, még a bűz is balzsamként hatott rám; már csak aludni akartam, és semmi mással nem törődtem.

Már a drótháló szemeit sem éreztem, rögtön álomba zuhantam, és mélyen és nyugodtan aludtam hajnalig.

Amikor felébredtem, nem tudtam azonnal, hogy hol vagyok, és amikor rájöttem, nem éreztem magam jobban. A mocskos rácsos ablakon át mocskos fény szivárgott be. Tökéletes, süket csend volt. Csak börtönökben ennyire süket a levegő.

A reggeli felkeléshez mindig valami elhatározás szükséges. Most semmi se volt, amiért érdemes lenne felkelni, és semmi, ami arra kötelezne: semmiféle munka nem várt rám, semmi posta, semmi kötelezettség. Először kóstoltam bele a szabadság és a felelőtlenség különös érzésébe, a börtönpszichózisnak egyik illúziójába. A másik oldalamra fordultam, a hideg ellen a hasamig húztam fel a térdemet, és úgy éreztem magam, mint valami iskolakerülő diák. Aztán újra elszundítottam.

Amikor ismét felébredtem, még mindig bizonytalan világosság derengett: egy hang ébresztett fel. Füleltem: valaki énekelt. Elég közelről hallatszott. A rab, aki énekelt, feltehetően a szemközti elkülönítő zárkák valamelyikében volt. Felültem, és éreztem, hogy kihagy a szívverésem: az ismeretlen férfi valóban az Internacionálét énekelte.

Hamisan énekelte, rekedt hangon. Nyilván azt várta, hogy más hullajelölt is csatlakozzék hozzá. De senki sem csatlakozott. Egyedül énekelt a cellájában, egyedül a börtönben és az éjszakában.

Számos beszámolót olvastam már német börtönökről és koncentrációs táborokról. Ezekben gyakran előfordul az Internacionálé éneklése mint politikai tiltakozás vagy mint végső tüntetés; számomra ezek a részletek mindig némileg melodramatikusnak és valószínűtlennek tűntek fel. Most tehát én magam is hallhattam, hogyan énekli valaki, aki tudja, hogy meg fog halni, az Internacionálét. Egyáltalán nem volt melodramatikus: a rekedt, hamis hang kimondhatatlanul szegényes és szánalomra méltó volt, kimondhatatlanul megrendítő és tiszteletet parancsoló. Két-háromszor megismételte a refrént, rekedten, elnyújtva, hogy tovább tartson, hogy ne legyen újra csend körülötte. Felálltam, és nekitámaszkodtam az ajtónak, bénultan és fogvacogva, szertartásoson felemelt ököllel, ahogyan Madridban és Valenciában a gyűléseken megtanultam. És éreztem, hogy a többiek, a szomszédos zárkákban ugyanúgy állnak ott, ünnepélyesen felemelt, remegő ököllel, és búcsúzkodnak.

A férfi énekelt és énekelt. Magam előtt láttam: borotválatlanul, a szétvert arcát, a szemében a kínvallatásokat.

Énekelt és énekelt. Feltétlenül meg kell hogy hallják odakinn, mindjárt jönnek és cafatokra verik.

Énekelt és énekelt. Ez már nem is volt emberi. Olyan volt, amilyennek szerettük őt.

De senki sem énekelt vele. Félelemből.

8. fejezet

Elkezdődött az első nap a börtönben; százkét napból az első.

Reggeli nem volt, sem víz a mosakodáshoz, sem fésű a fésülködéshez. Semmi tennivaló, egy dolgot tehettem csak: várni. Fel s alá gyalogoltam, igyekeztem üdítő dolgokra gondolni. Az első, ami eszembe jutott, egy Wallace-idézet volt, később utánanéztem, hogyan is hangzik szó szerint:

„Mind csak egyszer halunk meg. Ennek én, személy szerint sohasem örültem; ha nem csak egyszer, de többször halnánk meg, hozzászokhatnánk. Érted ezt? Ez filozófia, kedvesem."

Azt hittem, hogy ez tényleg filozófia. És csodálkoztam, milyen nehezére esik az embernek, hogy olyasmikre gondoljon, amelyek felpezsdítik, és egyáltalán, milyen nehezen kormányozzuk a saját gondolatmenetünket. Csak egy pillanatra lazítsunk a fogáson, és máris a maga feje után bitangol el a kerék.

Kiszedtem a vaságyból egy rugót, és matematikai képleteket kezdtem a falba karcolni. Levezettem az ellipszis egyenletet, de a hiperbolaegyenlet már nem sikerült. Olyan hosszú képletekig jutottam el, hogy azok már a vécécsészétől a mosdóig terjedtek. Akkor abbahagytam, és az órára néztem: már egy óra volt. Közben rájöttem, milyen éhes vagyok; hzonkilenc órája egy falatot sem ettem.

Dührohamot kaptam, és döngetni kezdtem a zárka ajtaját. Előbb ököllel, aztán levettem az egyik cipőmet, és azzal vertem. Ezt egy amerikai filmben láttam. Az én cipőmnek sajnos gumitalpa volt.

Semmi se mozdult. A dühöm elszállt, és megint apátiába süllyedtem. Szememet a kémlelőnyíláshoz szorítottam, és kibámultam a sivár folyosóra: Csak egy keskeny szeletét láttam; a látóterem csak kevéssel terjedt túl a szemközti cellaajtón. De némi idő múltán izgalmas megfigyelést tettem: a velem szemközti rab kémlelőnyílása ütemesen, szabályos időközökben kivilágosodott és elsötétedett.

Ez a lyuk általában fehér foltnak látszik, a zárkákban ugyanis világosabb van, mint a folyosón. Amikor a lyuk elsötétül, akkor a velem szemközti rab nyilván ugyanúgy a kémlelőlyukhoz nyomja a fejét, mint én.

De én most csak annyit vettem észre, hogy a lyuk fekete lett; mögötte a szembogarat nem láttam.

A váltakozó időszakok csak néhány másodpercig tartottak; valószínűtlennek véltem, hogy az illető annyira szabályosan kukucskálna,

aztán elhúzódna, majd újra kilesne. Úgy gondoltam, az a legvalószínűbb, hogy nekem akar jelzéseket adni.

Én is ugyanabban az ütemben váltakozva kezdtem a kezemmel eltakarni, majd szabadon hagyni az ajtóm kémlelőlyukát. Aztán ugyanazt lassabban, majd gyorsabban ismételtem meg. Ám az ütem, ott szemben, nem változott. Most keresztbe tettem a lyuk elé az egyik ujjamat; először vízszintesen, majd függőlegesen. Ezt háromszor megismételtem, aztán abbahagytam; eszembe jott, hogy a kereszt jelét mutattam.

De a szemközti rabtársam nem reagált. A kémlelőnyílásban a világos és a sötét mindig azonos időközökben váltakozott, nyomasztó egyhangúsággal.

Törtem a fejemet, mit csinálhat az ott szemben. Ide-oda járkálástól nem jöhet létre ilyen jelenség, ahhoz képest túl rövidek ezek az időközök. És egyszerre csak megfejtettem: most már tudtam, mit csinál, testi valóságában *láttam* magam előtt.

Terpeszben áll a cellája ajtaja mögött, és ide-oda ingatja a fejét, jobbra-balra, mint valami medve, akár a bólogató játékmackó. Ez már bizonyára a teljes, apatikus kétségbeesés végső szakasza.

Kopogtam az ajtómon, az ujjammal mindenféle alakzatot kipróbáltam a kémlelőnyílásom előtt. Semmire sem reagált. Ettől megint teljesen letörtem. A vaságyra feküdtem, és magam elé meredtem. Megpróbáltam verseket mondani, de semmi se ment. A kormánykerék nem működött.

Délután négy óra körül valami lárma keletkezett a folyosón. Egy olajosan sima hang negyven-ötven nevet olvasott fel. Ajtók nyíltak és csapódtak be. Lábdobogás, suttogás, érthetetlen zajok. Most a szemem helyett a fülemet szorítottam a kémlelőlyukhoz. Csak annyit tudtam kivenni, hogy emberek hosszú sora indult el valahová, vonakodva, ellenkezve, nyilván akarata ellenére. A lábdobogás elhalt. Negyven-ötven ember menetelt ütemes lépéssel a halálba.

A vaságyon feküdtem, és azon töprengtem, vajon köztük van-e az, aki énekelt, vajon egyesével vagy csoportosan lövik-e őket agyon, pisztollyal

vagy gépfegyverrel; a fantáziám, amely akaratomtól függetlenül, most már teljesen nekilódult, ötvenszer, százszor a legkülönbözőbb változatokban jelenítette meg előttem azt, ami most játszódik le odakinn. Valamilyen rögeszmés kényszerképzet folytán arra gondoltam, ha képzeletemben pontosan kitalálom a jelenetet, akkor azzal megakadályozom, hogy ténylegesen végrehajtsák. Úgy véltem, az esemény képzeletbeli élménye megsemmisíti annak valóságát. Ugyanakkor, anélkül, hogy tudatossá vált volna bennem ennek az ellentmondása, ugyanolyan rögeszmés kényszert éreztem, hogy feltétlenül átéljem lélekben a többiekkel együtt azt, ahogyan kivégzik őket, és újra meg újra kénytelen voltam megismételni magamban a jelenetet. Úgy véltem, ez valahogyan megkönnyítheti nekik a halálukat. És az agyműködésnek valamiféle elfajzott mechanizmusa ugyanakkor ravaszul azt a reményt is sugallta nekem, hogy egy magasabb hatalom ezt a szolidáris cselekedetemet jóvá fogja írni nekem, méghozzá úgy, hogy énnekem meg fog kegyelmezni.

Közben folyton az órára néztem, és öt óra körül azt mondtam magamnak: most már túlvannak rajta. Kimerülten hevertem az ágyon, égett a szemem, a zakómat a fejemre húztam. Mélységesen vágytam arra, hogy bárcsak tudnék imádkozni, az agyonlőttekért és önmagamért, és minden szégyenkezés nélkül dúdoltam bele a kabátujjam bélésébe a Marseillaise-t.

Nem sokkal öt után kivittek a zárkából. Egy felvigyázó, akit addig még nem láttam, megkérdezte, ismerek-e „egy bizonyos Michellt”, és tudom-e, hogy hol van. Eléggé barátságosan beszélt. Bekísért egy irodahelyiségbe, ahol több falangista meg egy tiszt ült, és bosszúsan mondta: - ő sem tudja, hogy hol van az az angol.

A tiszt megparancsolta, hogy az őr velem együtt kutassa át a börtönt azután a bizonyos „Mitchell” után. Amiből számomra világos lett, hogy ezeknek itt még pontos névsoruk sincs a foglyaikról. Az, hogy valaki „vörös” volt, már elegendő nekik; ehhez igazán minek még a név is? A tömegsírra nem kellenek feliratok.

Folyosók és udvarok labirintusán mentünk át. Három vagy négy udvar volt. Dugig tömöttek a halálra kijelöltekkel: elfogott milicistákkal, parasztokkal, a munkás külvárosok lakóival. Csoportokban álltak, a földön ültek, maguk elé bámultak, dohányoztak. Mind borotválatlanok voltak,

mindnek ugyanolyan beesett, ólomfekete karikás a szeme, ugyanolyan villogó, űzött a tekintete, amint a felvigyázóra és rám nézett. Minden bizonnyal besúgónak tartottak.

A felvigyázó a fülembe súgta: - Látod Michellt?

- Nem látom - feleltem.

A fegyőr karon ragadott és az udvar közepére vezetett; üres tér képződött körülöttünk. Éreztem, hogy spiclinek tartanak. Éreztem a gyűlöletüket, és a földre sütöttem a szemem.

- Ne féljetek - ordította a felvigyázó -, ez alkalommal senkit se viszünk el. Van köztetek egy angol, akit Mitchellnek hívnak?

Senki se felelt; átmentünk a következő udvarra, majd az utána következőre. Mindenütt ugyanaz a kép. Becslésem szerint mintegy ezerötszáz-kétezer rab lehetett a börtönben.

Fejben kiszámítottam: ez tízezer töltényt jelent, és mintegy hetvenezer meg nem élt évet.

Azután benéztünk még néhány zárkába. Egyesekbe -semmivel sem voltak nagyobbak, mint az enyém – öt-hat embert is begyömöszöltek. Nem volt helyük, hogy lefekhessenek: a földön ültek egymás mellett, mint a vasúti fülkében, és várták az út végét.

Elmentünk a velem szemközti rab cellája előtt is; ezen a folyosón csak elkülönített rabok magánzárkái voltak. Megkérdeztem a börtönőrt, hogy ott ki van. Csodálkozva nézett rám. - Hát ki lenne? Egy vörös, mint te.

A folyosó végén fiatal, elegáns tiszt jött szembe velünk. Megállított, és megkérdezte, hogy megtaláltuk-e Chalmers-Mitchellt.

- Nem - mondta a börtönőr.

A tiszt tört angol nyelven azt kérdezte tőlem, igaz-e, hogy Chalmers-Mitchell „angol arisztokrata”?

- De még mennyire! - feleltem. - A legelőkelőbb angol arisztokraták közül való, a királynak jó barátja. Olyan meggyőzően mondtam ezt, hogy a fiatal tiszt egészen elsápadt. Gondoltam, annyi előnyt csikarok ki ebből a helyzetből, amennyit csak lehet, összecsaptam hát a bokámat, bemutatkoztam, és kijelentettem, sajnálom, hogy ilyen borotválatlan állapotban kénytelen megismerni.

Egészen elképedt, és megmondta a nevét: Franco.

Kis híján kezet nyújtottam neki.

Megkérdeztem, segítségemre tudna-e lenni, hogy szabályszerűen kihallgassanak, hogy lehetőleg minél hamarább kiderüljön: a letartóztatásom csak tévedés volt.

Kijelentette, erre nincs semmi befolyása, de „a nemzeti hadsereg nem követ el tévedéseket”.

Mondtam, hogy háborús időkben azért előfordulhatnak néha kivételek is. Mint ahogyan biztosan az sem történhetik a nemzeti hadsereg szándéka szerint, hogy harminchat órája semmit se kaptam enni.

- Ahá - felelte gúnyos mosollyal - , szóval éhségsztrájkot tart.

- Semmiféle éhségsztrájkot nem tartok - mondtam -, arról van szó csupán, hogy egy falat ennivalót se kaptam. De nekem még annál is fontosabb, hogy végre kihallgassanak.

Erre elvörösödött, hátat fordított és elment.

- Vamos - mondta vigyorogva a felvigyázó. -Gyerünk.

Visszamentünk a zárkámhoz. Még valamit akartam mondani neki, de az orrom előtt bevágta az ajtót.

Véget ért az izgalmas epizód, és újra magamra maradtam.

*

Este hét óra felé csoszogó léptek zaja és hangos csörömpölés hallatszott a folyosóról. A kémlelőlyukhoz rohantam: két fegyőr egy óriási kondért cipelt; valami barna lötty volt benn. A kávé. A kondér akkora volt, mint egy gyerekfürdőkád, a peremén merőkanál fityegett. Két másik őr kenyérrel teli nagy kosarat hozott.

Kinyitották a szemközti zárka ajtaját, és végre megpillantottam a cella lakóját, a „medvét”. A zárkának az ajtótól legtávolibb sarkában állt, háttal a falnak támaszkodva, s a kezét védekezően az arca elé tartotta. A félhomályban először csak az arca alsó, szakállas felét láttam, és az összetépett, rászáradt vértől megkeményedett inget.

- Hé, ember - mondta a fegyőr, az akinek a merőkanál volt a kezében, egy barátságos öreg -, hiszen mi csak a kávét hozzuk. Itt, a börtönben nincs verés.

Telemerte a kanalat, és odanyújtotta a szakállasnak. Az mindkét kezével a merítőkanálért kapott, és mohón kiszürcsölte a tartalmát. Szürcsölt és cuppogott, olyan hangot hallatott, mint amikor a kutyák isznak vizet. Ott állt a négy fegyőr, és nézte. Aztán az egyikük a kosárból egy cipót adott neki. Erre ő a kenyér után kapott, az inge alá szorította a cipót, s ugyanazzal az űzött, félőrült tekintettel nézett továbbra is az őrökre. Hangosan lihegett. Aztán félreérthetetlen erőlködéssel megkérdezte:

- Nem lesz több verés?

- Itt, a börtönben, nem - felelte az öreg fegyőr.

Be akarta csapni az ajtót, de a szakállas a kinyújtott kezével visszatartotta, és azt kérdezte:

- Mikor...?

Több nem jött ki belőle.

Az öreg vállat rándított, és becsapta az ajtót.

Tovább vonult a kávé- és kenyérmenet, zárkáról zárkára a szemközti soron. Aztán meghallottam, amint a folyosó végéről az én oldalamon jönnek visszafelé. Nem sokkal azelőtt, hogy az én cellámhoz értek, csatlakozott hozzájuk egy ötödik őr is; a karjában bádog ivóedényeket hozott - régi konzervdobozokat és kis benzineskannákat.

Megkaptam a kávéval teli dobozomat és az egész cipó kenyeremet. De közben meggondoltam, hogy jobb lenne tovább éhezni, és ezáltal a lehető legnagyobb mértékben legyengíteni az ellenálló képességemet. Úgy visszhangzott a fülemben a megkínzottak üvöltése, mint az a ragadós dallam, amelytől sehogy se tud megszabadulni az ember. Úgy gondoltam, minél gyengébb leszek, annál hamarább veszítem el az eszméletemet.

A kávét a vécébe öntöttem, a kenyeret apróra szétmorzsoltam és ugyanott tüntettem el. Úgy éreztem, hogy ezáltal megint aktívan avatkozom a sorsomba, valamiféle harcot vívok, s ennek a tudata rendkívül megnyugtatóan hatott. Az ágyam vas sodronyára kuporodtam, és megpróbáltam elaludni.

Már-már elbóbiskoltam, amikor újra felébresztett az olajos hang.

Ez alkalommal a rácsos ablakon kívülről hallottam, azoknak az udvaroknak valamelyikéről, amelyeket azért jártam végig, hogy megkeressük Sir Petert. A hang most huszonöt-harminc nevet olvasott fel. Nem tudtam pontosan megszámolni, a három tagból álló spanyol nevek összezavartak. Ez alkalommal minden megszólítottnak „jelen”-nel kellett válaszolnia, és ha nem jött azonnal a felelet, az olajos hang szitkozódni kezdett. Majd azt kiáltotta:

- A tizenhetes zárkából mindenkíl

- A huszonhetes zárkából mindenki!

Ezek voltak a név nélküliek, akiket aztán névtelenül földeltek el. És ezek még azt se mondhatták: Éli, Éli, miért hagytál el engem!

Az éjszaka folyamán még kétszer szólalt meg az olajos hang; egyszer éjfél körül - hatvan név -, egyszer nem sokkal hajnalhasadás előtt. Utolsó

alkalommal a börtönnek nagyon távoli szárnyából jött, nehezen kivehető, lágy mormolás, nem tudtam megszámolni a hang áldozatait.

És aztán újra nappal lett. Most tehát csütörtök volt, még negyvennyolc óra se telt el azóta, hogy szabad emberként saját kezűleg nyithattam ki az ajtókat, fésülködhettem, mosakodhattam, kifújhattam az orromat, csengethettem Lolának, hogy hozzon valami italt.

Kinek lesz hasznára, ha én itt megdöglöm?

Tíz óra tájt vitték ki a „medvét” a zárkájából.

Ez alkalommal nem volt névsorolvasás. Két fegyőr és két katona jött szapora léptekkel. Az őr felrántotta az ajtót, és bekiáltott: - Valor, hombre! - bátorság, ember -, és tovább sietett a következő ajtóhoz. A katonák átvették a „medvét”, kötéllel összekötözték a kezét, és kivezették a látóteremből. Még kétszer hallottam a folyosómon, különböző távolságokból, hogy „valor, hombre”. Aztán megint csend lett, és nem volt már szemközti szomszédom.

Két napja nem ettem, és az elmúlt éjszaka keveset, vagy egyáltalán nem is aludtam. A sok „valor, hombre” után kikészültem.

Úgy véltem, józanul végiggondolva a kilátásaimat, semmi értelme, hogy tovább csináljam ezt az egészet, s azon morfondíroztam, ne próbálkozzam-e újra a kampóval. De ez igen kevéssé tűnt vonzónak. A rácsba kapaszkodva feltornáztam magam a magasba, és a pókháló lepte, üres ablakkeretben egy üvegszilánkot találtam. Olyan éleset, amilyenre szükségem volt; a lelettel nagyon elégedett voltam, de arra gondoltam, helyesebb lenne kivárni az éjszakát.

Nagy elégedettséggel töltött el maga a tény, hogy olyan elhatározásra jutottam, amelyet véglegesnek tartok. Valósággal jókedvre derültem, a barométer meglepő gyorsasággal emelkedett. Kísérletképpen felidéztem emlékezetemben azt a jelenetet, amikor a „medvét” elvezették, meg azt, amit a rendőrségi épületben éltem át. Most mindkettő teljesen hidegen hagyott. Barátaimra gondoltam, és az elérzékenyülés leghalványabb nyomát sem fedeztem fel magamban. Roppant büszke voltam erre az Olümposzi

kedélyállapotomra, és az olcsó ponyvaregényekhez híven arra gondoltam: aki már leszámolt a földi léttel, azt minden hidegen hagyja.

Csak sokkal később, a sevillai börtönben, amikor az egyik sorstársammal arról beszéltünk, hogy milyen különböző reakciókat vált ki a halálfélelem, akkor értettem meg világosan ennek a bűvös változásnak a titkát: egyszerűen arról volt szó, hogy egy látszatelhatározás révén tizenkét gondtalan órát szereztem magamnak. Az Olümposzi nyugalmat nem magának az elhatározásnak köszönhettem, ahogyan akkor gondoltam, hanem a tizenkét órás határidőnek. Addig minden órában arra számítottam, hogy az olajos hang az én nevemet kiáltja el; egy álnokoskodás révén viszont most már garantáltnak véltem tizenkét, biztonságban eltölthető órát. Azért voltam olyan elégedett.

Az is maradtam egészen délutánig, és aztán még elégedettebb lettem, amikor kinyílt az ajtó, és a barátságos öreg fegyőr, egy másik társa segítségével, egy szalmazsákot cipelt be a cellámba. Ócska, koszos holmi volt, a szalma egészen megkeményedett benne, és bűzlött, de amikor az ágy vasvázára került, és én kinyújtóztam rajta, a mindenütt húsomba vágó drótháló helyett egy viszonylag lágy érintés csodálatos jótéteményét éreztem minden tagomban. Nyögtem az élvezettől; a két őr végignézte, amint kipróbálom a szalmazsákot, és vigyorgott. Bizonyára többször láttak már ilyesmit, és tudták, milyen óriási a különbség egy szalmazsákkal ellátott és egy anélküli zárka közt.

Most már jól éreztem magam, de azt akartam, hogy még jobb legyen. Nemcsak puhán akartam feküdni, hanem melegben is. Takaróról, természetesen, álmodni sem lehetett. Megpróbáltam a szalmazsák alá feküdni, s azt takarónak használni, de az az elhelyezkedés is csak kevéssé bizonyult kielégítő megoldásnak. Végül az üvegszilánkommal hosszában felhasítottam a zsák felső részét, és úgy, ahogy voltam, cipőstül, ruhástul belebújtam. Előbb a lábamat dugtam be, aztán apránként beljebb furakodtam, míg a végén csak a fejem maradt a hasítékon kívül. Úgy véltem, olyasféleképpen festhetek, mint valami egyiptomi múmia, és azon nyomban és elégedetten elaludtam.

De a szerencsés fordulatok sorozata azon a napon

még nem ért véget. Öt óra körül megint ételt hoztak, pedig az előbbi etetés óta még huszonnégy óra sem telt el. Fejenként egy doboz vagdalt marhahúskonzervet adtak, és egy egész cipó kenyeret. Ebben a börtönben egyébként az étkezés, mind az időközöket, mind az étrendet illetően, nagyon ötletszerű volt.

Úgy gondoltam, hogy azzal a jól használható üvegszilánkkal a zsebemben már semmi okom a koplalásra, és egy ültömben megettem az egész kenyeret és a húskonzerv felét. Ezután már csak egy pohár víz hiányzott a tökéletes elégedettség érzetéhez. De végül is nem várhatjuk el, hogy az élet az ember minden igényét kielégítse. Visszavájtam magam a szalmába, egy ideig vakaróztam, aztán újra elaludtam.

Este tíz óra tájt a folyosókról hangos lábdobogás és dörömbölés ébresztett fel. A börtönzajok diagnosztizálásában már szakember voltam, és rögtön tudtam, hogy újabb fogolycsoportot hoztak be. Egymás után nyitogatták és csukták be számos szomszédos cella ajtaját, azokét, amelyeket az olajos hang az előző napon megszabadított a lakóitól. Aztán az én ajtóm is kinyílt.

Egy fiatal ember lépett be, helyesebben mondva, lett berúgva. Mögötte becsapódott az ajtó. Állva maradt, a falhoz támaszkodva, és lelógatta a fejét. Az inge a már megszokott látványt nyújtotta, ronggyá volt szakítva és tele vérfoltokkal. Hasonlóképpen ismerős volt már nekem a zúzódásokkal és alvadt vérrel borított, összevert fej, és a szeme tébolyodott pillantása is. De volt valami új is ennek az embernek az arcában, valami anatómiai rendellenesség, amit nem értettem meg azonnal: az állkapcsa valahogyan kificamodott, ki lett verve az ízületi tokból, valószínűtlenül ferdén állt az arcában, mint valami fordítva beillesztett alkatrész. Alighogy ránéztem, máris rosszul lettem.

Kikecmeregtem a szalmából, és mondtam neki, hogy üljön le az ágyra. Nem is reagált rá. Kézen fogtam, odavezettem a két lépésnyire lévő vaságyhoz, és segítettem, hogy leüljön. Továbbra is csak maga elé meredt, megérintette az állkapcsát, de rögtön visszarántotta a kezét, mintha megégette volna magát. Gyámoltalanul odanyújtottam neki egy falatot a maradék konzervhúsomból, de ő csak elfordította a fejét. Szemmel

láthatóan sem enni, sem beszélni nem tudott. Talán már gondolkodni sem, csak szenvedni és rettegni, és várni a kegyelemlövést.

Leültem vele szemben a földre, és megfogtam a kezét. Kis idő múltán elhúzta. Lassan, óvatosan benyúlt a nadrágja korca alá, és kiszedett két cigarettacsikket. Elvettem, s az egyiket meggyújtottam; olyan rövid volt, hogy egész vízszintesre kellett hátrahajtanom a fejemet, hogy meg ne égessem a lánggal az orromat és az ajkamat. Az emberi roncs szeme sarkában megjelent valami kis torz mosoly, s a kezével intett, hogy tartsam meg a másik csikket is, őneki már úgysincs rá szüksége. Néhány percig csak ültem, szemközt vele, és meg se mertem szólalni, mert úgy éreztem, hogy minden vigasztaló szó gyerekes, és valamiféle kegyeletsértés lenne. Csak a melegsége és a csengése; az elítélt úgy nyeli őket, mint valami kábítószert. Egy kis milicistát, aki az agyonlövetéstől még jobban rettegett, mint a többiek, Sevillában, harmadmagammal a legeslegnaivabb hazugságokkal, mintegy a halálba dúdoltuk. Tudta, hogy hazudunk, és mi is tudtuk, hogy ő is tudja, és mégis megnyugodott, és mint a gyerek, olyan hálás volt nekünk a megértő szavakért.

A néma *tête-á-tête*[13] csak néhány percig tartott, aztán a vendégemet újra elhurcolták. Hátra se fordította a fejét, amikor a nyitott ajtóban összekötözték a kezét. Balra vezették el, a kijárat felé. Nem hallottam, hogy egyáltalán becsapódott volna mögötte valamelyik cellaajtó. Nyugodjék békében.

*

Az Olümposzi hangulat elpárolgott, s újra kezdődött a nyomorúság. Eljött az idő, amikor működésbe kellett volna lépni az üvegszilánknak, de annyira elfásultam, hogy már semmire se tudtam rászánni magam. Egyszerűen csak minden mindegy lett nekem, már csak a meleg zsákomba akartam belebújni, és semmiről se tudni. Abban a pillanatban valóban meg voltam győződve arról, hogy az elhatározásomat csakis lustaságból és a teljes apátiám miatt nem hajtottam végre. A saját életösztönöm csalt meg a szokásos módon, bújócskát játszott velem, a legagyafúrtabb álarcokat öltötte magára: ezen a reggelen éppen a méregpoharáért eltökélten nyúló Szókratész tógájában jelent meg - és az elmaszkírozás megtette a magáét, átsegítette egy válságos pillanaton az öntudatot. Majd új öltözéket vett

magára: az oszlopszentét, aki érzéketlenül gubbaszt az oszlopán, miközben hagyja, hogy szétrágják a férgek.

*

Ezen az éjszakán az olajos hang csak egyetlen egyszer szólalt meg. Már nem számoltam, csak feküdtem a zsákomban, magam elé meredtem, és most már arról voltam éppen úgy meggyőződve, hogy semmi, de semmi, még a legeslegnagyobb szörnyűség sem tud a közönyömből kiráncigálni, mint ahogyan délelőtt még abban voltam bizonyos, hogy este meg fogok halni. A következő nap -péntek - délutánjáig ki se bújtam a szalmazsákból. És akkor is csak azért, hogy átvegyem az ételt: a kenyeret és egy spanyol fehér babbal teli konzervdobozt. Ekkor ismerkedtem meg a börtönbabbal, ám ez az ismerkedés igen kevéssé nevezhető örvendetesnek.

Kis idő múltán valaki vízért kiáltott a folyosómon. - Agua, agua! - üvöltötte, s az öklével verte az ajtót. Ezt nagyon jó ötletnek tartottam; a bab után szörnyen szomjaztam, s az ágyon az a vég nélküli révedezés újra felébresztette bennem a tettvágyat. Ugyanügy elkezdtem én is dörömbölni az ajtón, meg ordítani: agua, agua! Valahol egy harmadik rab is bekapcsolódott, és hamarosan az egész börtönszárny dörömbölt, és ordította, hogy agua, agua!

Jöttek az őrök, és vad szitkozódásba kezdtek a folyosón. Néhány pillanatra csend lett, majd én újra dörömbölni és ordítani kezdtem, s az egész épületszárny csatlakozott hozzám. Azt hittem, rögtön odajönnek és összevernek, de nem féltem, ellenkezőleg, kívántam, hogy történjék végre valami. Nem is dühömben dörömböltem, csak, hogy valamit tevékenykedjem. Kialudtnak és frissnek éreztem magam, mértéktelenül izgatott és éber állapotban. A dörömbölés valamiféle pokoli mulatság volt számomra.

Néhány perc múlva meg is lett az eredménye. A fegyőrök egy vízzel teli óriási üstöt cipeltek oda, és sorra megitattak minket. Választhattam, hogy a zsíros konzervdobozból iszom-e, amelyben még a bab maradéka is ott volt, vagy a merítőkanálból; én ez utóbbit részesítettem előnyben. Három teli merőkanál vizet ittam, és igyekeztem közben ugyanúgy szürcsölni és cuppogni, mint az agyonlőtt medve.

A tevékenység utáni rögeszmés vágyam továbbra is megmaradt. Azon töprengtem, mit csinálhatnék, és elhatároztam, hogy novellát fogok írni - természetesen csak fejben, mivel sem papírom, sem írószerszámom nem volt. Egy állatmesét kezdtem írni, roppant mulatságos történetnek kellett volna lennie, de már az első mondatok után kibírhatatlanul érzelgős lett, úgyhogy gondolatban egy vastag, kék ceruzával kihúztam az egészet.

Aztán nekiláttam, hogy megfejtsem a zárka falára karcolt feliratokat. Főleg nevek voltak, a letartóztatásuk dátumával; 1934-ig visszamenőleg, valószínűleg akkor meszelték ki utoljára a cellát. Néhányan a letartóztatottak közül a nevük mellett az ártatlanságat bizonygatták - talán arra számítottak, hogy a fegyőr elolvassa a bizonygatásukat, és jelenti odafenn. A nevük mellé nagyon sokan odakarcolták a pártjuk kezdőbetűit is; túlnyomó többségben szerepeltek az anarchisták szervezetei: a C.N.T. és az F.A.I. A kommunisták sose a pártjuk kezdőbetűit írták oda, helyette sarlót-kalapácsot vagy szovjet csillagot véstek a falra. Ugyancsak ritkán fordultak elő a szociáldemokraták kezdőbetűi - a szociáldemokraták minden országban rendszerető emberek, akik nem mázolják össze a falakat. Gyakrabban volt olvasható az, hogy: U.G.T., vagyis a szocialista szakszervezet kezdőbetűi.

Mindezek a feliratok nyilvánvalóan az 1936. februári választásokig terjedő időszakból származtak. Akkor ugyanis a baloldal került uralomra, a régi politikai foglyokat kiengedték, újak érkeztek, finom emberek, és az én zárkám is bizonyára nagyon megtiszteltnek érezhette magát. Lehet, hogy Thomas Bolin ugyanezen a vaságyon feküdt, itt álmodott azokról a pikáns fényképekről és arról az óráról, amikor majd új pisztolyt vásárol, hogy vörösöket lőhessen agyon. De azok, akik abban az időben tartózkodtak a cellában - jobboldali szervezetek tagjai, monarchisták és fasiszták, talán még papok is -, figyelemre méltó módon, semmiféle irkafirkát nem hagytak maguk után. Egyetlen egyszer sem bukkantam a

C.E.D.A., A Gil Robles-párt[14] kezdőbetűire, de még valamilyen egyszerű keresztre sem. Pedig a börtön Malaga vörös időszakában éppen úgy dugig megtelt, mint most. Vajon miért nem követték a jobboldaliak az elődjeik példáját? Talán kevesebb civilkurázsi volt bennük, vagy kevésbé

kötődtek a pártjukhoz, vagy nem volt meg bennük az az igény, hogy megörökítsék magukat?

Sem versek, sem trágárságok nem voltak a feliratok közt. Csupán egyszer fordult elő néhány költői jelzővel ékesített női név. Kétszer pedig a közkedvelt szív is Cupido nyilával.

Ez az éjszaka is eltelt valahogyan. A kedélyállapotom az elmúlt huszonnégy óra egzaltált ingalengése után most viszonylag normálisan megnyugodott. Arra gondoltam, hogy eltelt immár négy nap a letartóztatásom óta, és reméltem, hogy ennek híre mégiscsak eljott valahogyan Angliába, és talán tiltakozásokra is sor kerül. Az idő nekem dolgozik, és öt százalék esély még mindig jobb, mint ha az embernek semmi esélye sincs.

Ezekkel a viszonylag vigasztaló mérlegelésekkel töltöttem az éjszaka álmatlan óráit.

Csak azt nem tudtam, hogy a malagai rögtönítélő bíróság, anélkül, hogy egyáltalán kihallgatott volna, már kimondta rám a halálos ítéletet.

A másik dolog, amit nem tudtam: Malagában, a város eleste óta addig a szombati napig, vagyis 1937. február tizenharmadikáig, már ötezer embert lőttek agyon; egyedül annak a börtönnek a foglyai közül, ahol én is ültem, hatszázat.

9. fejezet

Szombaton, fogságom ötödik napján, déli tizenkettő tájt kivágódott a cellám ajtaja.

Nem a már jól ismert fegyőrök álltak odakinn, hanem két karhatalmista, puskával és feltűzött szuronnyal.

- Venga! - mondták -, gyere!

A zakóm szivarzsebében őriztem még egy cigarettát. Három napja nem volt már semmi szívnivalóm, ezt az egyet arra a pillanatra tartogattam,

amikor majd engem szólít az olajos hang. Sokat törtem a fejem, hogyan is csinálja az ember, hogy megőrizze a tisztességes tartását azokban a pillanatokban, és úgy gondoltam, ebben segítségére lehet egy cigaretta.

Meglátva kettejüket a bajonettel, ott, az ajtó előtt, azt hittem, eljött az idő, amikor rá kell gyújtanom a cigarettára. Már a számban volt, amikor az egyik karhatalmista roppant vigasztaló tárgyat húzott ki a zsebéből: egy bilincset. Tudtam, hogy azoknak a kezét, akiket agyonlövetni visznek el, kötéllel kötik össze; a bilincsek drágák, és túl fárasztó is lenne, ha le kellene szedni őket a halottakról. Spanyolországban csak egyetlen gyár készít bilincseket, mégpedig Bilbaóban, és akkoriban Bilbao még a kormány kezében volt. Emberi vágóállatból korlátlan kínálat volt a spanyol piacon, de bilincseknek szűkében voltak.

Abban a pillanatban tehát örvendetesebb dolgot meg se pillanthattam volna, mint azt a fémből készült szép bilincset. Ájtatosan összetettem a kezem, s a szerkezet rákattant. Megcsodáltam a látszólag oly egyszerű készülék okos szerkezetét: mindegyik karperec pántján egy-egy kis fogaskerék volt, amellyel minden csuklóméretre be lehetett állítani. Az idősebb karhatalmista még azt is megkérdezte, hogy nem vág-e a bilincs - sem gúny, sem szívélyesség nem volt ebben, csak szakmai tárgyilagosság, mint a szabóé, amikor rát próbál. Aztán elindultunk, a folyosón át, ki az utcára.

Nagy teherautó állt a börtön kapuja előtt, mellette egy elegáns kis sportkocsi. A sportautó felé tartottunk. Egymás mellé négy bronzplakettet erősítettek a kocsi hűtőjére: az elsőn két szárny egy horogkeresztet fogott közre, a másodikon az olasz fascio liktornyalábja volt, a harmadikon a Phalange Española öt fekete nyílvesszője, a negyediken a Bourbon-dinasztia címere.

Sose álmodtam volna, hogy valaha is ilyen jelvényekkel teletűzdelt autón megyek sétakocsizásra. De végül semmi se lett belőle: sebbel-lobbal ott termett egy tiszt, lovaglóostorral a kezében, és közölte a karhatalmistákkal, hogy elrekvirálja a kocsit; elég jó lesz nekünk a teherautó is. Látszott az őreimen, hogy bosszankodnak, de egy árva szót se mertek szólni, és felkapaszkodtunk a teherautóra, amely már amúgy is

zsúfolásig megtelt harminc vagy negyven fogollyal és azok fegyveres kíséretével.

A friss levegőtől és a négy napi magánzárka utáni hirtelen színváltozástól úgy felvillanyozódtam, hogy az első pillanatban egész jókedvűen néztem körül a fogolytársaim között; aztán vettem csak észre, hogy a csuklójukon nincs bilincs, kötéllel kötözték össze a kezüket. Azonkívül hosszú kötelekkel, tíz-tizenötösével egymáshoz is voltak fűzve.

Szorosan összepréselődve álltunk. Amikor elindult a nehéz teherautó, egymásba és a csendőrökbe kellett kapaszkodnunk. Körülbelül ugyanannyian voltak a csendőrök, mint a foglyaik, egyik kezükkel a puskájuk csövét fogták, a másikkal ők is támaszt kerestek valamelyik társuk vállán, vagy éppen annak a vállába kapaszkodva, akinek fél óra múlva az orrán vagy a szemén keresztül golyót fognak a fejébe repíteni.

Még mindig nem gyújtottam rá az ajkam közé szorított cigarettámra. A karhatalmista, aki rám rakta a bilincset, dohányzott, és most tüzet akart adni nekem. Mondtam, hogy ez az utolsó cigarettám, amit még későbbre szeretném tartogatni, s azzal visszatettem a zsebembe. A karhatalmista erre egy cigarettát sodort nekem, majd a dohányzacskóját cigarettapapírral együtt körbeadta mind a csendőröknek, mind a raboknak. Azoknak, akiknek a kezét túl szorosan kötözték össze, valamelyik csendőr segített a sodrásnál, s az elkészült cigarettát odatartotta a szájukhoz, hogy végignyalhassák a papír szélét.

A csendőrök andalúziai napszámosoknak vagy parasztoknak látszottak, a foglyok pedig szintén andalúziai napszámosoknak vagy parasztoknak. Ahogy a rázkódó teherautó platóján állva egymásba kapaszkodtak, azt hihette az ember, hogy valami férfimuri résztvevői, akik éppen kiruccannak valahová a zöldbe, távolra a nagyváros zajától. Aztán ha majd odaérnek, kiosztják maguk közt a szerepeket: akiken kötél van, azok a falhoz fognak állni, az egyenruhások pedig forró ólomgolyókat fognak belelőni a testükbe. Persze, mindkét csoport szívesebben játszana futballt. De azt most nem lehet, azért az Úristen, aki ezt így akarja és nem másként, megharagudna; azért tehát a mulatság résztvevőinek megmaradó fele majd cigarettát sodor magának, és rosszkedvűen fog visszakapaszkodni a teherautóra.

Dohányt adogattak egymásnak, összefogództak, hogy el ne essenek, amikor rázkódik a teherautó; az emberek érezték egymás melegét. Csak nem beszéltek.

Az egyik mégis megszólalt. Egy tizedes, aki csiptetőt viselt, meg valami jelvényt a gomblyukában, és különösen kényelmetlenül, a palánkhoz szorítva állt. Ő mondta mosolyogva a szomszédjának:

- Visszafelé kényelmesebben utazunk majd...

De ezt csak kevesen hallották, és senki sem válaszolt.

Egy pap ment el mellettünk, és utánunk nézett. Mi is visszanéztünk utána. A vesztőhelyre vivő motorizált kordé megállt a pályaudvar közelében, és ott kiszálltunk: én meg a két őröm. Az egyik leugrott és segített nekem, mivel a kezemet nem használhattam; a második utánam ugrott le. Az autó újra elindult. A rajta lévők ránk néztek, éreztem a pillantásukban az irigykedést és a megvetést; a csendőrökében is. Mi voltunk az előkelő kívülállók, mi törtünk ki a szegény ördögök sorsközösségéből. Utánanéztünk mi hárman a távolodó teherautónak, amint eltűnik egy porfelhőben. Az egyik őröm hozzám fordult, és a fegyver ravaszát meghúzó ujjmozdulatot utánozva a puskájára mutatott, mintegy eloszlatni akarván a még esetleg meglévő kételyemet. Aztán mindhármunknak cigarettát sodort, és bementünk a pályaudvarra.

*

Ez a karhatalmista hosszú, langaléta, lópofájú legény volt. Hosszú, sárga lófogai voltak, és mint valami konflislónak, olyan lapos orra és jóindulatú, bárgyú szeme. Pedrónak hívták. A másik alacsony, zömök, napbarnított, erélyes parasztarcú. Az ő neve Luis volt.

Amíg a váróteremben ácsorogtunk, megkérdeztem a hosszú Don Pedrőt, hogy hová visznek. - Sevillába -mondta, és megmutatta a gépelt parancsát. Ebben az állt, hogy: „Az A. K. nevű egyén a nemzeti hadsereg déli fegyveres erői főnökének, Queipo de Llano tábornoknak személyes rendelkezésére, biztos őrizet alatt Sevillába szállítandó.”

Titokban azt reméltem, hogy Burgosba vagy Salamancába visznek. Az én fülemben a földkerekség összes városa közül Sevilla nevének volt a legbarátságtalanabb csengése. És minden okom megvolt, hogy a világ összes hatalmassága közül egyetlen egytől féljek a leginkább: Gonzales de Llano tábornoktól.

Még fél esztendő sem telt el azóta, hogy a színe előtt álltam. A tőle kapott interjú és az a kis jellemrajz, melyet róla készítettem, megjelent a sajtóban és a könyvemben. Queipo olvasott franciául, és a könyv bizonyára ott feküdt előtte, az ügyirataimhoz csatolva. Magam elé képzeltem az arcát, amint belelapoz az „Egy lázadó tábornok arcképe” című fejezetbe; a saját arcképe ez, és a valóságot tartalmazza - annál rosszabb nekem. Most tehát megkapott engem „személyes rendelkezésre”. Ez a mondat olyan érzést keltett bennem, mint amilyen azé lehet, aki a dzsungelban sétálva véletlenül egy tigris farkára lépett.

Felszálltunk a vonatra. Ősöreg vonat volt, mulatságos, kis mozdonnyal, és mulatságos kis kocsikkal, amelyek úgy festettek, mintha kerekeken gördülő faládák volnának. Bepréseltük magunkat egy harmadosztályú fülkébe, ahol már egy népes parasztcsalád ült: nagyanya, anya, apa, egy serdülő lány és egy csecsemő. A család összehúzta magát, és a két karhatalmistának tisztelettudóan átadta az ablak melletti két helyet. Én a hosszú Don Pedro mellett ültem, mellettem az anya a csecsemővel, szemben a nagymama, őmellette pedig, a sarokban, a serdülő leányka. Nagyon csinos volt, és lopva mustrálgatta az én piszkos, de még felismerhetően külföldi öltönyömet. Szerzetesmódra mindkét kezemet a ruhaujjamba dugtam, úgyhogy nem lehetett rögtön észrevenni a bilincsemet. A vonat döcögve elindult.

A nagymama már előtte beszédbe elegyedett Don Pedróval és Don Luisszal. Először az időjárásról beszéltek, aztán a narancsszüretről, aztán a háborúról. Megtudtam, hogy amióta letartóztattak, Motril elesett, és minden órában várható Almeria eleste is. Mind a parasztok, mind az én őreim gondosan elkerültek minden állásfoglalást; Franco hadseregéről nem úgy beszéltek, hogy „los nuetros”, vagyis a mieink, hanem „los nacionales” - a nemzetiek. A másik felet a csendőrök „los rochos”, azaz a vörösökként emlegették, a nagyanya azonban „los valencianos”-nak, a valenciaiaknak

nevezte őket. A család Antequera vidékéről jött, Antequera az a város, ahonnan Pizarro cigarettát és vetőmagot szerzett. A puccs utáni első, zűrzavaros napokban a család Malagába menekült, ahol rokonoknál lelt menedékre, és aztán nem juthatott már vissza a falujába: az a front másik oldalára került. Aztán elfoglalták Malagát „los nacionales”, most tehát ők hazafelé utaztak.

Don Luis azt kérdezte a férfitól, hogy milyen volt Malagában a vörösök alatt. A férfi vállat vont, és azt mondta, őt sose érdekelte a politika.

A nagyanyának az volt a véleménye, hogy minden szerencsétlenségnek a külföldiek az okozói, odaát az oroszok, itt a németek és az olaszok. Aztán tenyerével a szájára csapott, és hamiskás-bocsánatkérő somolygással kérdezte, hogy én német repülő vagyok-e. Azt mondtam, nem, én angol újságíró vagyok.

A bakfis leányka érdeklődő pillantást vetett rám, Don Pedro és Don Luis vigyorgott, de mindketten tapintatosan hallgattak.

A nagymama arra volt kíváncsi, hogy mi az angol király véleménye erről az egész spanyolországi históriáról.

Azt mondtam, hogy őfelsége még nem alakította ki a végleges álláspontját, mert a tanácsadóinak a véleménye meglehetősen megosztott.

Mire Don Pedro megkérdezte, miközben ravaszul kacsintott és kivicsorította a lófogait, hogy vannak-e Angliában is „vörösök”. Don Luis is rám hunyorított, és szörnyű nevetőingere támadt. Mindketten a térdüket csapkodták, és biztosan megsértődtek volna, ha nem nevetek velük együtt. Igyekeztem megtenni minden tőlem telhetőt, és velük nevettem. Hiszen éppen a mi kis titkunkat őriztük meg mi hárman egymás között.

- Végül majd kiderül - jelentette ki a nagymama -, hogy még maga a király is vörös.

Ez a megjegyzés valóságos nevetőgörcsöt váltott ki Don Pedróból és Don Luisból, a nagymama meg roppant büszke volt a humorára.

És mivel a hangulat ilyen vidám volt, az anya segítségével levette a csomagtartóhálóból az elemózsiás kosarat meg a vörösboros üveget.

Szép, piros paprikáskolbásszal és sajttal meg fehér kenyérrel és borral kínált minket. A csendőrök derekasan hozzáláttak, én visszautasítottam. Az egész család nógatott. Én viszont nem húztam ki a kezem a zakóm ujjából. Kimondhatatlanul kínos helyzet volt. A csendőrök egymásra néztek, aztán Don Luis elszántan megragadta a karomat, és levette a bilincsemet. Mind megdermedtek a megkezdett mondat és mozdulat kellős közepén.

- Szűzanyám! - kiáltott fel nagymama. Majd rám nézett, és halkan hozzátette: - Az a szegény édesanyád!

Majd kolbászt és sajtot nyújtott oda nekem, és keresztet vetett rám.

Ettem, és az izzadságcseppeket törölgettem a homlokomról. A lány görcsösen félre nézett, és tűzpiros volt az arca. A kisgyerek, aki az élelmiszeres kosár kicsomagolása közben a padlón mászkált, most odamászott Don Luishoz, és a bilinccsel akart játszani.

Mintegy négy óra hosszat tartott, amíg Antequerába értünk. Nem is a mi útvonalunkon volt, a vonat vég nélküli kerülőket tett. Rengeteget ettünk és ittunk, de újabb beszélgetés már nem tudott kialakulni. Olykor-olykor, amikor már kínossá vált a csend, a fülke sarkából kiszólt a hallgatag gazda: -Adj még egy falat kolbászt az inglesnek! Vagy: Kapott az ingles a fehér borból? - Sose intézte egyenesen hozzám a szavait. De az anya, aki a család tagjai közül a legjobb lelkű és a legbutább volt, azt mondta, miközben egy lekváros süteményt nyomott a kezembe: -Egyen csak señor, ki tudja meddig ehet még.

Mire Don Pedro a tréfa kedvéért megjegyezte:

- Holnap fogják agyonlőni.

Don Pedro vicce azonban nem talált visszhangra, ő maga is nagyon zavarba jött; szemmel láthatóan érezte, hogy melléfogott.

Az egyik állomáson kiszállt, hogy vizet hozzon, addig a kezembe adta a puskáját és a bilincset, hogy fogjam. Úgy tette ezt, mintha csak sietségből és meggondolatlanságból történne, de én úgy éreztem, szándékosan csinálta, hogy jóvátegye az előbbi kisiklását. Dohányt is hozott, nekem pedig ajándékba tíz szál tíz centimós kész cigarettát. Én körbe kínáltam, és puszta udvariasságból mindenki vett belőle, holott sokkal rosszabbak voltak, mint a kézzel sodort cigaretták.

Antequerában körülményesen és nagy lármával kiszállt a család. A nagyanya még egyszer keresztet vetett felém, a gazda szótlanul, és anélkül, hogy rám pillantott volna, egy narancsot adott nekem, a lánya megint elpirult, és elfordította a fejét. Mi azután továbbutaztunk.

Már jócskán a késő délutánban jártunk; mind a hárman végignyúltunk az ülésen, és aludtunk.

A következő állomásokon újabb utasok szálltak be, köztük egy fiatalember, és egy felsőbb körökhöz tartozó, testes úr. Ők is beszélgetni kezdtek, én azonban, hogy elkerüljük az újabb bonyodalmakat, rögtön elmondtam, bár a bilincset nem csatolták újra rám, hogy fogoly vagyok. A magasabb körök képviselője erre a legtávolibb sarokba húzódott, és olyan pillantásokat vetett rám, mintha leprás volnék. A fiatalember, akinek a gomblyukában, akárcsak a parasztgazdáéban és a vonatban mindenkiében, ott virított a nemzeti kokárda, rögtön cigarettával kínált, és amikor látta, hogy nincs kabátom, és didergek, felajánlotta a takaróját. Elmondta, azért utazik Sevillába, mert felszólították, hogy jelentkezzék újonckiképzésre a Phalange-nál. Megkérdeztem, hogy akkor miért adja oda a takaróját az ellenségének? Vállat vont, és egy egészen icipicit rám kacsintott. Nem tudom, hogy sok öröme lesz-e Queipo de Llanonak ebben a falangistában. És még néhány ezer hozzá hasonlóban.

Amíg csak meg nem érkeztünk Sevillába, nem rakták újra rám a bilincset.

Addigra már késő ájszaka lett. Don Pedróról és Don Luisról megint csak úgy sugárzott az előírásosság, és libasorban masíroztunk be az állomásparancsnokságra.

Ott megtanácskozták, hogy mit kezdjenek velem ezen a késő éjszakai órán, ugyanis már negyedórával elmúlt éjfél. Szolgálati autójuk nem volt, és a villamosok se jártak már. Don Luis azt ajánlotta, hogy éjszakára, ideiglenesen, a falangista kaszárnyába vigyenek. Ez volt pontosan az, amitől féltem. Megkérdeztem Don Pedrótól, hogy nem vihetnének-e inkább a börtönbe. Elmosolyodott, és azt mondta: - Úgy látszik, nem szívesen mennél a falangistákhoz.

- Hát nem - feleltem.

Egy ideig mindketten csak vigyorogtak és sugdolóztak, majd Don Pedro kijelentette: telefonálni akarnak a vezérkarhoz, hiszen végül is az az a hely, ahová én szolgálatilag tartozom. Az egyik tisztviselőtől kértek egy telefonkönyvet; ő azonban közölte, hogy az nincs, de a telefonfülke falára felírták az összes hivatalos telefonszámot. Bementünk hát a fülkébe.

A falak telis-tele voltak ceruzával ráfirkált számokkal. Ezeket olvastam:

„Olasz parancsnoki bázis, telefonszám: ez és ez.”

„Olasz gyalogsági laktanya, száma: ez és ez.”

„2. számú olasz gyalogsági laktanya, száma: ez és ez.”

„Olasz ellátási hivatal, száma: ez és ez.”

A legutóbbi itt-tartózkodásom óta Sevilla városában az idegenforgalom láthatóan megnövekedett.

Végül, egyesült erővel, megtaláltuk a déli hadsereg vezérkarának a számát.

Végigmentünk Sevilla utcáin, elhaladtunk a Hotel Madrid előtt, ahol valamikor megszálltam, a Hotel Christina előtt, ahol Strindberggel és a német repülősökkel találkoztam, a falangista kaszárnya előtt, ahol láttam annak idején, amint bekísérik a rio-tintoi bányákból ide hurcolt, csupa vér foglyokat a rádióban szónokló Queipo de Llano tábornok rezidenciájába. Kísértetjárás volt ez az út. Rosszabb, mint amikor a malagai börtönbe

vittek, amikor azt hittem, hogy a temetőbe megyünk. Don Pedro és Don Lufis hallgatott, és én azt kívántam magamnak, bárcsak sose hagyna el ez a két ember.

A főhadiszállás folyosói éjszaka sivárak és kihaltak voltak. Már csak néhány szobában dolgoztak, egyikből a másikba küldözgettek minket, senki se tudta, mihez kezdjenek velünk. Végül a sifrírozó osztályra értünk. Ott egy rendes tisztviselő ült, aki úgy vélte, mindhárman elalhatunk a padlón. Don Luis már le is ült a földre, hogy lehúzza a bakancsát, amikor bejött a szobába egy tiszt, és kidobott minket. Azt mondta, az én személyem és ügyem nem a rejtjelező osztályra tartozik, hanem a rendőrségre. Átballagtunk tehát a rendőrségre.

Don Pedro és Don Luis fáradt és rosszkedvű volt; terhükre voltam, legszívesebben futni hagytak volna. De ezt nem lehetett megtenni, így hát végül a rendőrségen kötöttünk ki.

*

Egy bűzös irodába vezettek minket, ahol egy barátságtalan alak jegyzőkönyvet vett fel, és ujjlenyomatot vett tőlem. Aztán behívott két őrmestert. Azok a feljebbvalójuk íróasztala előtt feszes vigyázzba vágták magukat - két gorilla. Tisztelegtek, és az egyikük hivatalos hangon azt kérdezte:

- Una flagelacion? - korbácsolás?

„Una flagelacion” - ez a spanyol elnevezése annak, amit Franciaországban „passer à tabac”-nak[15], Németországban „első lecsutakolás”-nak hívnak. A letartóztatottak megverése a rendőrszobákban törvényellenes, de hallgatólagosan egész Európában elismert gyakorlat. Számos emberbaráti ligáról és szövetségről hallottam már, de azt soha, hogy létezne bármiféle „Első Lecsutakolás Elleni Liga”.

Don Luis sietve a főnök füléhez hajolt, s néhány szót súgott neki. Én csak annyit értettem: „Ingles... periodista...” - vagyis angol, újságíró. Erre aztán a flagelaciont leállították.

Nagyon megkönnyebbültem, és egyúttal azt is megértettem, hogy miért nem létezik az a fentebb említett liga. Az ilyesféle mozgalmakat többnyire jobb emberek hozzák létre, a jobb embereket pedig éppenséggel nem szokták *à tabac*-ra átadni és lecsutakolni, ha valamilyen üzemi baleset folytán a rendőrség kezére kerülnek. Ezért van az, hogy a középosztálybeliek minden országban tisztelik a rendőrséget és rokonszerveznek vele, míg a szegény ördögök, a legtisztább lelkiismeretűek is, úgy félnek az egyenruhától, mint a pestistől.

A két gorilla csalódottan vezetett el, és valami rácsos ketrecfélébe zárt be.

Don Luis és Don Pedro valamivel később, miután rendezték a szolgálati papírjaikat, elment a ketrec mellett. Odakiáltottam nekik, és megköszöntem, hogy olyan rendesen viselkedtek az úton. Zavarba jöttek, és a rácson keresztül, egymás után kezet nyújtottak nekem. A gorillák tágra meresztették a szemüket, s az én két barátom eltávozott.

Nem képviseltek valamiféle kivételt, két ember voltak ők csupán a huszonötmillió, többségében jólelkű spanyol közül. Ha azt a parancsot kapták volna, még mielőtt összebarátkoztunk az utazás közben, hogy verjenek agyon, vagy lőjenek főbe, kötelességszerűen, minden érzelgősség nélkül megtették volna. Ha fogolytársaim lettek volna, megosztották volna velem az utolsó cigarettájukat is. Ha viszont úgy adódott volna, hogy a vonaton a két gorillával kell utaznom, valószínűleg ugyanilyen szívélyes érzéssel búcsúztunk volna el egymástól.

A gorillákra néztem, ők pedig énrám, és az járt az eszemben, vajon mit művelnének most velem, ha nem állították volna le a *flagelacion*-t. De minthogy leállították, cigarettát adtak nekem, rám mosolyogtak, és egészen illedelmesen viselkedtek. Visszamosolyogtam rájuk, és tovább morfondírozva azon gondolkodtam, milyen nevetséges, hogy olyan döntő jelentőséget tulajdonítunk egyes személyek jellemének, mily kevéssé számít, hogy milyen az egyed, mennyivel inkább az, hogy milyen feladatkörrel ruházza fel a társadalom. És mily kicsiny a tér, melyet meghagy ez a társadalom az egyénnek arra, hogy az eredeti hajlamait fejleszthesse ki. Ugyan miféle különbséget jelentett a gyakorlatban az, hogy kitűnő zenei képessége volt-e Don Lufisnak és Don Pedrónak meg a

vesztőhelyre tartó kordén ülő többi csendőrnek, vagy hogy a kutyákat szerették-e jobban, mint a macskákat, és hogy ők maguk jó emberek vagy komiszak voltak-e? Egyszerre úgy éreztem, most már megértem, hogy Spanyolországban miért olyan népszerű az anarchizmus. Az anarchisták számára az emberiség problémája egyszerűen olyan, mint a diótörés: törjétek fel a kemény héját, és élvezzétek a kellemes magvát. Megvesztegető elmélet: csak szerettem volna tudni, hogy utána héj nélküli diók teremnek-e majd a fákon ?

Sohasem olyan kíváncsi az ember az emberiség jövőjére, mint amikor egy ketrecben ül, és két gorilla őrzi, és amikor szívesebben gondol bármi másra, mint a saját, közvetlen jövőjére. Úgy hiszem, az egyetlen dolog, ami valóban megvigasztalná azt az elítéltet, akit éppen beleültetnek a villamosszékbe, az lenne, ha bejelentenék, hogy felbukkant egy üstökös, és másnap elpusztul a világ; akkor legalább tudná: semmit sem masztott el.

*

Hajnali két vagy három óra felé előállt egy autó, és a két gorilla őrizete alatt átszállított, véges-végig az alsó városon, a Guadalquivir-hídon és a néptelen fasorokon át a sevillai tartományi fogházba.

10. fejezet

Az éjsötét börtönépület látványa ugyanolyan megnyugtató volt számomra, mint amikor tizenöt órával korábban a kézibilincset pillantottam meg. Akkor már tudtam, hogy a foglyok verése és kínzása csak a rendőrségen, a falangisták szállásán és a kaszárnyákban megy végbe, és nem a börtönökben. A börtönből kifelé kétféle út vezet: az egyik a szabadságba, a másik a kivégző osztag elé. De amíg az ember a börtönben ül, addig biztonságban van.

Hálás gyengédséggel néztem a tömör épületre. Figyelemre méltó tünetekben mutatkozik meg valamely civilizáció betegsége, például abban, hogy a börtönök falai már nem a társadalom megvédésére szolgálnak a rabok elől, hanem a rabot védik a társadalomtól.

A sevillai börtönt a spanyol forradalom utáni első években építették, ezerkilencszázharmincegyben vagy harminckettőben. A fiatal és becsvágyó köztársaság ezt is minden vonatkozásban a művelt Nyugathoz akarta hasonlóvá tenni, sőt még túl is szerette volna szárnyalni. A köztársaság legjobb teljesítményei közé tartoznak azok a reformjai, amelyeket az addig középkori büntetésvégrehajtás területén vezettek be. Az úgynevezett mintabörtönök, amelyeket Madridban, Barcelonában és Sevillában építettek, valóban Európa legmodernebb és legjobb börtönei.

Átmentünk a börtön főbejárata előtti szép kerten, csengettünk - itt is volt éjszakai csengő -, és kinyitották a kaput.

A bejárati csarnokból sugarasan három hosszú folyosó vezetett: egyenesen, jobbra és balra. A folyosók két emelet magasak voltak, s mindkét oldalukon a zárkaajtók egyhangú sorai szegélyezték. A második emeleti zárkák keskeny, vas függőfolyosókra nyíltak. Vaslépcsők vezettek fel ezekre a trepnikre. Szám volt mindegyik cellaajtón, egy kémlelőlyuk és egy névtábla. Amit csak látott az ember, az mind vasból és betonból volt: minden fantasztikusan szabványos, szimmetrikus, mérnöki munka. Ha az ember erre a szakszerű vasszerkezetre nézett, akár egy hadihajó gépházába képzelhette magát.

A csarnok közepén, a bejárattal szemben valami üvegszekrényféleség volt: az iroda.

Most már harmadszor csinálták végig velem a felvételi jegyzőkönyv, a testi motozás és az ujjlenyomatvétel procedúráját. A tisztviselők azt a benyomást keltették az emberben, hogy nem is börtönben, hanem valamilyen pénzügyi hivatal irodájában van, csupa udvariasan unatkozó adóhivatali írnok közt.

A gorillák elvonultak. Egy fiatal, barátságos és hallgatag fegyőr vett át, és a következő folyosóra vezetett. Jobboldalt, az első cella ajtaján, amely előtt elhaladtunk - 44. számú zárka -, a névtáblán ez volt olvasható: Caballero. Largo Caballero volt ez idő tájt a valenciai kormány miniszterelnöke. Tudtam, hogy a fia, akit Sevillában lepett meg a puccs, túszként került a lázadók kezébe; néhány nappal azelőtt, hogy Párizsból elutaztam, a sajtó azt közölte, hogy agyonlőtték. Ez a jelentés tehát téves

volt; itt, a szemem előtt, a 44-es zárka ajtaján függött ifjabb Caballero névkártyája. Ennek nagyon megörültem, olyasféleképpen éreztem magam, mint Stanley, amikor az afrikai vadak közt rátalált doktor Livingstone-ra.

Elmentünk a 43-as és 42-es zárka előtt; ezeken is spanyol nevek voltak. A 41-es cella előtt megálltunk, a fegyőr kinyitotta. Ez tehát az én új lakosztályom.

Amennyiben ez a jelző itt egyáltalán helytálló, azt is mondhatnám, hogy kellemesen arányos, négyzet alakú helyiség volt. Ami mindenekelőtt feltűnt nekem, az ajtóval szemben egy nagy ablak. Boltozatos falmélyedésben volt, és fejmagasságban kezdődött, úgy, hogy az ember a könyökét a ferdén lejtő párkányra támasztva kényelmesen kinézhetett. Az ablak a patióra, az igen nagy méretű, poros börtönudvarra nézett. Erős vasrács védte, és a rácson túl még egy sűrű szövésű drótháló, amolyan vasból készült szúnyogháló is volt.

A jobb oldali falnál állt a vaságy, melyet fel lehetett hajtani, hogy több hely legyen a fel-le járkáláshoz; szemben vele egy vasasztal, hozzá erősített, ugyancsak felcsukható vasülőkével. Az ágy lábánál öblös mosdótál, folyó vízzel; szemben a vízöblítéses vécé.

Az őr ellenőrizte a szalmazsákot, amelyen egy vászoncímke volt, rábélyegzett keltezéssel. A dátum szemmel láthatóan azt jelezte, hogy mikor cserélték legutóbb a szalmát, és mikor tisztították a zsákot. Rendes gyapjútakarót is hozott az őr, és azt mondta, hogy reggel majd tisztára cseréli ki a matracot meg a takarót is. Aztán jó éjszakát kívánt, és kívülről óvatosan becsukta az ajtót.

Malaga után úgy éreztem itt magam, mint valami luxusszállodában.

Az ablakhoz mentem és kinéztem: csillagos volt az ég, az udvar csendes és békés. Szemben, a falon, amely az udvart lezárta, szuronyos puskával, cigarettázva járt fel és alá az őrség. Egy kis fantáziával azt is elképzelhette az ember, hogy ezek nem a mi őrzésünkre, hanem a védelmünkre járkálnak odakinn.

Hajnali fél három volt; végignyúltam a szalmazsákon, élveztem a csodálatos fényűzést, hogy takaróm van, és elégedetten elaludtam.

*

Kürtszó ébresztett, reggeli háromnegyed hét volt. Sejtettem, hogy ez azt jelzi: fel kell kelni; én azonban süketnek tettettem magam, és tovább aludtam. Amikor legközelebb felébredtem, kilenc óra volt, az ablakon át lármát és kiabálást hallottam. Kinéztem: az udvar rabokkal volt tele, akik részint mint játékosok, részint mint szurkolók, igazi spanyol temperamentummal egy futballmérkőzés ujjongva lelkesedő résztvevői voltak.

Mintegy három-négyszáz ember lehetett az udvaron. Nem viseltek egyenruhát, és teljesen szabadon mozogtak a patio hatalmas négyszögében, melynek méretét mintegy hatvanszor száz méterre becsültem. Csak később fedeztem fel az emberek közt az egyenruhás őrt, pisztollyal az övében és gumibottal a kezében; fel-le járkált, egyedül, vagy olykor akár valamelyik fogollyal beszélgetve. Bár a rabok mind civilben voltak, valahogyan mégis azt a látszatot keltették, mintha egyenöltözék lenne rajtuk, mivel nagy többségükben fiatal andalúziai parasztoknak néztem őket, és egyformának tűnt a rázatuk is: csupa kékesszürke, agyonmosott vászonnadrág és zeke. Egyformán hatott továbbá a borotválatlanságuk, meg az, hogy mind hajadonfőtt voltak, és az a csupa napcserzette arc is. A futballozó fiúk keresztül-kasul nyargalásztak az egész udvaron a rongyokból gyúrt, madzaggal összekötözött labdájuk után. Egy másik csoport a szemközti fal tövében bakugrással vonta magára a figyelmemet. Ha valamelyik bak a hátára szökkenő személy súlya alatt, az ugróval együtt hasra esett, óriási ordítozás és nevetés tört ki. Ott állt mellettük az őr, és velük nevetett. Az érettebb nemzedék tagjai kaviccsal célba dobáltak; mások meg a falnak támaszkodva, a keskeny árnyékos csíkban ültek, könyvvel a kezükben.

És ez a vásári sürgés-forgás ott játszódott le, közvetlenül az én földszinti ablakom előtt. A malagai véres lidércnyomás után olybá tűnt nekem ez az egész, mint valami álom. Négy napig gubbasztottam a vér- és ürülékszagú magánzárkámban, egyetlen emberi arcot se láttam, a fegyőré kivételével, egyetlen emberi hangot se hallottam, kivéve a láthatatlan halálhírnök olajos hangját. Ez az eleven forgatag az udvaron, a változatosság, az arcok és

sorsok sokasága, amelyek megfigyelésére itt alkalom nyílott, valósággal elkápráztatott, úgy éreztem magam, mintha megrészegedtem volna. Könyökömmel az ablakfülkém párkányára támaszkodtam, és kiintegettem és kiabáltam az udvarra. Egyelőre nem zavart, hogy senki sem hallott meg, vagy nem is akart meghallani. Pillanatnyilag még az se tűnt fel nekem, hogy egyikük se jön oda, közvetlenül az ablakomhoz, sőt a fal mentén inkább néhány lépésnyi üres teret hagynak.

Valami zörgött az ajtó zárjában. Hátranéztem az ablakmélyedésből, hogy lássam, ki jön; letartóztatásom óta először fordult elő, hogy a cellaajtóm nyílására nem állt el a szívverésem a rémülettől. Az a fegyőr állt ott, aki az éjszaka átvett engem; körülnézett a zárkában és szitkozódni kezdett, amiért nem keltem fel az első kürtjelre, és nem mostam fel a padlót.

Úgy üvöltött, hogy a falak is beleremegtek, de azért ez mégsem volt olyan szörnyű. Úgy káromkodott, ahogyan egy káplár szidalmazza az újoncot, és én magam is önkéntelenül úgy válaszoltam, mint valami zöldfülű újonc, aki csak most érkezett a kaszárnyába, és még nem ismeri ki magát az ottani szokásokban és hagyományokban. Hamar le is csillapodott az őr, elmagyarázta, hogy először seprűvel kell kisöpörnöm a cellát, aztán a vödörrel és ronggyal felsikálnom a padló kőlapjait.

Fogtam a seprűt, söpörni kezdtem, és ösztönösen rájöttem, hogy milyen szerepet kell itt játszanom: a jólnevelt és enyhén elhülyült, előkelő-naív külföldiét. A szerepet minden tudatos erőlködés nélkül azonnal magamra tudtam ölteni: ez már a fegyházmimikri kezdete volt. Hangsúlyozottan gyámoltalanul vacakoltam a seprűvel, amíg az őr megelégelte, odahívta a házimunkást, mutassa be nekem, hogyan kell söpörni. Kinyitotta az ajtót, és kikiáltott a folyosóra:

- Angel, Angelito

Csoszogva odajött az „angyalka”, és majomszerű fürgeséggel hozzálátott, hogy kisöpörje és felmossa a padlót. Olyan volt az arca, mint valami vénasszonyé, a bőre gyűrött pergamen, a termete pedig akár egy tizenkét éves gyereké. Egyetlen egyszer se nézett se nekem, se a fegyőrnek a szemébe, de miközben négykézláb csúszkált ide-oda a cellámban, a

pillantása szaporán járt körbe a helyiség minden szögletébe, akár a cickány szeme. Két percbe se telt, s a zárka máris ki volt söpörve, vízzel elárasztva, és látszólag alaposan felsúrolva. Amikor az őr meg az angyalka kivonult, s a padló száradni kezdett, megláttam, hogy a padlócsempék ugyanolyan koszosak, mint annak előtte.

Nem sokkal később megjött a reggeli: egy óriási kondérból kimért, éppen csak hogy élvezhető kávéval teli pléhbögre és egy fehér zsemle.

Angelito hozta a reggelit. Úgy látszott, ő itt amolyan mindenes. Megkértem, szíveskedjen jelenteni: szeretném, ha megborotválnának, hogy a kihallgatáson ne úgy nézzek ki, mint valami bandita; minden órában arra várok ugyanis, hogy végre kihallgatásra vigyenek. De Angelito nem válaszolt, és becsapta az orrom előtt az ajtót.

Megint felvettem a megfigyelőállásomat az ablaknál, és délig néztem a sürgést-forgást az udvaron. Lassanként kezdtem már megkülönböztetni egyes személyeket. Legelőször egy öregember ragadta meg a figyelmemet; túl lehetett a hetvenen, kissé görnyedten járt, meleg, hosszú posztókabát volt rajta. Nagyon rokonszenvesnek találtam. Aztán volt ott néhány fiú. Tizenhárom-tizennégy éves gyerekek. Úgy véltem, bizonyára túszok, „vörös” családok gyermekei. Három-négy feltűnően elegánsan öltözött férfi, élesre vasalt nadrágban, fényesre pucolt cipőben, a többiektől elkülönülve, fontoskodó arckifejezéssel sétált fel és alá. Én, magamban, az ápoltaknak, pontosabban: a „szoanyíro-zottak”-nak[16] kereszteltem el őket, és azon csodálkoztam, vajon mi szél sodorhatta őket ide.

Azzal se voltam tisztában, hogy mindezek, ott, az udvaron, politikaiak-e, vagy köztörvényesek. Az arcokból ítélve politikaiaknak véltem őket; de feltűnt nekem, hogy egyesek az ingükre szalagot tűztek a Bourbon-színekkel, ám a többiek egyáltalán nem kerülik el őket. Ez nemigen illett bele a politikai foglyok atmoszférájáról kialakult elképzelésembe.

Az udvaron mindenki dohányzott, és állandóan dohányt meg cigarettapapírt adogattak körbe egymásnak. Miután az előző napon, utazás közben bőven traktáltak cigarettával, különösen nehezemre esett most ez az újbóli absztinencia. Mutatóujjammal egy kis lyukat fúrtam az ablakom előtti drótszálú szúnyoghálóba, akkorát, amelyen át lehet dugni egy

cigarettát. Egész könnyen ment a dolog, csak szét kellett feszíteni egy kissé a drótháló szálait. Tudtam, hogy a zárkám belseje az udvarról nézve sötétnek látszik, így hát égészen közel nyomtam a rácshoz az arcomat, és mindenféle jeladással meg mozdulatokkal mutattam, hogy valami füstölnivalót szeretnék kapni.

Először azt hittem, csak véletlen, hogy senki se néz rám. Szólítgatni kezdtem őket, de akkora lárma volt az udvaron, hogy azt nehezen tudtam volna túlkiabálni, és kimondottan ordítani azért mégsem akartam. A közelben állók azért mégiscsak meg kellett volna, hogy halljanak. De senki sem reagált.

Az, hogy tudomást se vettek rólam, roppant kínos érzést keltett bennem. Most már azt is észrevettem, hogy a rabok némelyike nagyon jól lát és hall engem, amikor elmegy előttem, de gyorsan elfordítja a fejét. És újra feltűnt nekem, hogy senki sem közelid meg tíz lépésnél jobban a falnak azt a szakaszát, ahol az én zárkám van.

Végül észrevettem, hogy az egyik vászonzekés fiatal parasztfiú mégis felhívja rám egyesek figyelmét. De ezt nagyon óvatosan csinálta. Három vagy négy társa lopva felém pillantott. Még hevesebben gesztikuláltam, és intettem, hogy dugjanak be nekem egy cigarettát. Úgy rémlett, hogy tanácstalanok és zavarban vannak, félénken néztek körül, hogy nincs-e ott a felvigyázó, holott az őr az udvar szemközti végében ácsorgott. Aztán az egyikük gyorsan az ajka elé illesztette az ujját, vállat vont, s a csoport sietősen odébbállt.

Némi időbe telik, amíg az ember egy három-négyszáz személytől nyüzsgő udvar forgatagában meg tudja látni a részleteket. Így történt, hogy csak most vettem észre: az én falammal párhuzamosan egy eléggé elmosódott és alig látható fehér vonal húzódik, olyasféle, mint a jelzővonalak egy elhanyagolt teniszpályán. A vonal az én zárkasorom jobb végénél, a negyvennégyes szám, vagyis a Caballero-cella előtt kezdődött, az én ablakom előtt folytatódott, és néhány zárkával az enyémtől balra, becslésem szerint a harminchatos számú cella előtt ért véget. Azon túl, a harmincötöstől lefelé, a foglyok zavartalanul odamehettek a falhoz, és nyugodtan beszélgettek az ablakon át a cellák lakóival. A harminchatos számtól a negyvennégyesig azonban a fehér vonalig tartott a tíz méter

széles senki földje. Ezek a cellák, beleértve az enyémet is, szemmel láthatóan tabuk voltak.

És most értettem meg hirtelen, hogy azok az emberek, ott, az udvaron, félnek. Félnek attól, figyelik őket, nyilvánvaló, hogy tudják, lesik minden mozdulatukat. Ók azt is láthatták, amit én nem láttam: hogy a fenti ablakokból éber szemek kémlelnek lefelé. Egészen különleges és kínos helyzet állhatott így elő, ezzel a tüntetően vidám viselkedésükkel együtt.

Nem értettem, mi történik itt. Boszorkányszombatot tartanak, kísértetek órája -fényes nappal? Vajon itt kinn az udvaron, ebben a vakító napfényben, ezek a labdarúgók, bakugrálók és sétálgatók mind csak a második kakasszót várják - vagy azt, hogy egy olajos simaságú hang a nevüket szólítja?

Miért dugtak engem a tabucellába? Miért nem mehettem ki én is az udvarra a többiek közé, és miért féltek annyira azok ott, az udvaron, hogy akár csak odanézzenek rám? Félelem volt ez egyáltalán, vagy az ösztönös iszonyat, amellyel az egészségesek fordulnak el a halál stigmáját az arcán viselő súlyos beteg pillantása elől? És most vallottam be magamnak végre azt, ami kezdettől fogva derengett bennem: engem a halálraítéltek zárkáinak egyikébe raktak.

Jött az ebéd: olajban főtt bableves és egy fehér cipó. Ugyanabba a bögrébe kaptam a levest, amelyikből a kávét ittam és a vízzel a szomjamat csillapítottam. Megint Angelito hozta az ételt, két fiatalabb házimunkás és a felvigyázó kíséretében. A felvigyázónak vörös telihold képe volt, és beszélt egy kicsit franciául. Örült, hogy felhasználhatja egy külföldinél a tudományát, és türelmesen meghallgatta a kívánságaimat: hogy azt akarom, hogy borotváljanak meg, mert ma vagy holnap kihallgatásra visznek; hogy egy szappant, egy fésűt és egy törölközőt akarok; ceruzát és papírt akarok, hogy az angol konzulnak írhassak; hogy a börtönkönyvtárból olvasnivalót akarok, könyvet vagy újságokat; hogy azt akarom, engedjenek ki az udvarra, mint a többi rabot; hogy vissza akarom kapni az elkobzott pénzemet, mert cigarettát és váltás fehérneműt akarok venni.

Mindezt figyelmesen végighallgatta, és minden mondat után bólintott, mintegy azt jelezve, hogy a kívánságaimat jogosnak és méltányosnak tartja. Azt is mondtam, leghelyesebb ha felírná, nehogy valamit elfelejtsen.

Azt felelte, ő soha semmit sem felejt el, mert nagyon jó feje van, és ezt megerősítendő, a kezével a homlokára csapott. Aztán kijelentette, hogy mindjárt visszajön, és azzal eltűnt. Vártam, hogy visszajöjjön, és valóban vissza is jött - pontosan tizennégy nap múlva, amikor a szolgálati beosztása megint az én zárkámhoz vezette. Ugyanolyan barátságos és az idegen nyelvet szorgalmasan gyakorló volt, mint az első alkalommal, és ugyanolyan türelmesen hallgatta végig ugyanazokat a kívánságokat, amelyeket én közben, tizennégy napon át, naponta háromszor, és ugyanolyan eredménytelenül elismételtem a kollégáinak.

*

Nem sokkal egy óra előtt hozták az ebédet; egy órakor visszavezették az udvarról a rabokat a zárkájukba. Egytől háromig egész Spanyolországban szieszta, déli pihenő van - a hivatalokban éppúgy, mint a gyárakban; a fronton éppúgy, mint a börtönökben.

Mintegy negyedóra hosszat elhagyottan és néptelenül ásítozott a nagy patio.

Aztán velem rézsút átellenben kinyílt a kapu, és két foglyot engedtek ki az udvarra.

Mindketten nagyon tisztességesen és rendesen öltözöttek. Azon nyomban elkezdtek gyors léptekkel fel és alá járkálni. Az egyikük kihajtott inggallért viselt, a járása enyhén himbálózó piperkőcös, a magatartásában pedig volt valami határozott hetykeség és elszánt kihívás. Magamban, „Lord Byron”-nak neveztem el. A barátja nyugodtabbnak, és sokkal inkább befelé fordulónak látszott, az arca a pofacsont alatt erősen beesett, olybá tűnt, mintha tüdővészes volna.

Két óra hosszat, pontosan háromig jártak megszakítás nélkül fel és alá, az udvar egész hosszában. Háromkor egy börtönalkalmazott visszavitte őket az épületbe.

Tíz perccel később újra kiengedték az udvarra a délelőtti tömeget.

A délután megint csak azzal telt el, hogy az ablakmélyedésemből megfigyeléseket tettem, de most már megpróbáltam türtőztetni magam, hogy ne is integessek, és ne is létesítsek semmiféle kapcsolatot az udvaron tartózkodókkal. Örültem, ha senki se nézett az ablakom felé; örültem, hogy néma és láthatatlan potyanézőként részem lehet abban a kinti, ragyogó életben.

Néhány perccel hét óra előtt megjött a vacsora: olajos lencseleves és egy cipó.

A foglyokat odakinn abrakoltatták meg.

Kevéssel nyolc óra előtt visszakísérték őket az épületbe. Az udvar kiürült, majd hamar kitöltötte a sötétség.

Kilenckor megfújták az érzelmes és mélabús dallamú spanyol takarodót. tíz órakor újra fújták.

A fölöttem lévő zárka kőpadlóján koppantak a lehúzott cipők.

Aztán elhaltak a zajok, és a börtön süket csendje, mint a vatta, tömte el az összes nyílást.

De a cellámban a villanylámpa egész éjjel világított.

11. fejezet

Ezen a második éjszakán újra meg újra felriadtam álmomból, zajokat véltem hallani, újra azt a malagai börtönbeli olajos hangot. De minden néma csendbe burkolózott. Jó volt, hogy világosság van, még ha a plafonon a villanykörte éppen a szemembe vakított is.

A villanykörték elűzik az éjszakai kísérteteket. Nyomasztó, lidérces álmomtól még kábultan mondogattam magamban, hogy ez a börtön nem vágóhíd, mint Malaga; a polgárháború kezdete óta eltelt hét hónap alatt a viszonyok nyilván normalizálódtak. Itt már biztosan senkit se lőnek agyon. Az ugyan kétségtelen, hogy engem a halálraítéltek celláinak egyikébe zártak, de hát ennek semmi jelentősége sincs. A napnak megvolt a maga

szabályos menete, rend volt és kürtjelek, még a matracokon is rábélyegzett jelzések. Erről jutott eszembe, hogy a matracomat és a pokrócomat, az ígéret ellenére, nem cserélték ki. Ez ugyan bosszantott, de aztán örültem, hogy végre megint tudok bosszankodni az élet apró dolgain. Uram, könyörögtem, add meg nekem még sokáig a mindennapi apró bosszúságomat; engedd meg nekem, Uram, hogy még sokáig elégedetlen legyek ezzel a léttel, hogy átkozzam a munkámat, hogy levelekre ne válaszoljak, utálatos lehessek a barátaimhoz, hogy a kinccsel, melyet rám bíztál, rosszul sáfárkodjam. Fogadkozzam, hogy meg fogok javulni, ha megmentesz ettől a méregpohártól? Hiszen mi mindketten, Te is meg én is, jól tudjuk, hogy az ember úgyse tartja meg az ilyen kicsikart fogadalmakat. Ne zsarolj hát, jóságos Istenem, és ne próbálj szentet faragni belőlem. Ámen. És aztán felébresztett a kürtjel.

Ez alkalommal azonnal felkeltem, megmosakodtam, már amennyire ez szappan és fésű nélkül egyáltalán lehetséges volt, és kitakarítottam a zárkát; tele voltam jószándékkal, hogy beilleszkedjem az új rendbe. Nem tudtam szabadulni egy dallamtól, valamelyik német hangosfilm egyik dalától: „Új élet kezdődik most”. Bárgyú filmecske volt, egy évvel ezelőtt láttam, és azóta nem is gondoltam rá. De most éjszaka ez a dallam, mint valami szemtelen légy a fülembe fészkelte magát, és nem tudtam többé szabadulni tőle: „Új élet kezdődik most”.

Nyolckor újra kijöttek az udvarra a rabok, én pedig elfoglaltam a kilátó-őrhelyemet. Már úgy éreztem magam mint valami párizsi kispolgár, aki ingujjban és pipával a szájában kikönyököl az ablakán, hogy a piactér nyüzsgését bámulja.

Később megint a hiperbolaegyenlettel próbálkoztam. A falak itt szép fehérek voltak, még nem firkálták össze őket; így hát hosszabb időre elegendő teleírható felületem maradt. Írószerszámul megint a vaságy egyik rugója szolgált.

Naplójegyzeteket is kezdtem a falra karcolni, de az sehogy se ment. A mondataim egészen értelmesnek tetszettek, amíg kigondoltam őket, de alighogy hozzákezdtem az íráshoz, mintha csak elvarázsoltak volna, máris beleestem a szenvelgő ponyvastílusba. Délben megint olajban főtt babot kaptam. Ugyanezt főzik itt vajon az egész héten?

Pontosan egy órakor újra megjelent az udvaron Byron és a Tüdővészes, és pont háromkor megint eltünteti. Azon törtem a fejem, hogy mit követhettek el, amiért nem engedik őket a többiek közé. Úgy véltem, ezek ketten valamiféle közbülső fokon lehetnek az én teljes elszigeteltségem, és az udvaron tartózkodók viszonylagos szabadsága közt.

Délután kisebb katasztrófa következett be: megállt az órám. Rettenetesen megijedtem: úgy gondoltam, ha már nincsenek meg többé az órák és percek létrafokai, amelyeken megkapaszkodhatom, menthetetlenül bele kell fulladnom az idő eltompult egyhangúságába. Ám addig piszkálgattam a kerekek között az én univerzális drótszerszámommal, amíg egyszerre csak újra elindult az óra.

A délután hátralevő része matematikával, versszavalással és a trójai háborúval telt el.

Aztán megint jött a lencseleves és a takarodó.

Aztán újra eljött a villanyfényes éjszaka.

*

A következő nap kedd volt, február tizenhatodika. Már vonalkákat karcoltam magamnak a falba, hogy el ne veszítsem a tájékozódásomat a polgári időszámításban. Az első, amit a reggeli kürtszó a tudatomba harsogott, az volt, hogy ma telt le az első hét a letartóztatásom óta. Arra gondoltam, hogy úgy van ez bizonyára a börtönjubileumokkal is, mint az újszülöttekével: először a heteket is megünneplik, aztán a hónapokat, aztán az éveket.

Ez alkalommal bibliai történetek kerültek sorra, aztán a francia irodalom. De ezekben a tárgyakban nem sok gyönyörűséget találtam, borzalommal tapasztaltam, hogy a műveltségem főleg hiányosságból áll; úgy szétrágták a molyok, mint valami régi professzori talárt. Sehogy se tudtam összpontosítani a gondolataimat, de az se sikerült, hogy bábként begubózzam magam valamilyen ébren álmodozás burkába; a focizók az udvaron nem ismerték a lesállás szabályait, ők is csak bosszantottak és untattak. Már nem engedelmeskedett a gondolkodás kormánya, hiába

forgattam a kereket, üresen pörgött. Csak agyonütöttem az időt, amelyben legyeket hajszoltam, és hajszoltam az időt, amelyben legyeket csaptam agyon. Eközben rám tört a ne-ölj-érzés rohama, olyan volt ez, mintha a vallási őrület valamilyen enyhe szele legyintett volna meg. Fizikai fájdalmat okozott minden olyan kísérlet, hogy ésszerűen gondolkozzam, az az érzésem támadt, hogy valamiféle ideggyulladás támadta meg az agyam minden asszociációs pályáját.

A barométer csak zuhant és zuhant. Réges-régen túljutott a „változékonyon”, elhagyta a „vihar, eső és szél” jelzést is, nem volt itt már semmi egyéb, csak a sűrű, fekete köd és depresszió.

És mindehhez még egy álmatlan éjszaka, mely minden átmenet nélkül vonszolta maga után a következő napot, a nyolcadikat - újabb kürtjelekkel, újabb olajos babbal, még siralmasabb kísérletekkel, hogy gondolkozzam, kiegyenesedjem, fegyelmezett maradjak, hogy gondolkodó lény, nem pedig csak egy nyomorúságos rakás szerencsétlenség legyek.

Ennek a nyolcadik napnak a délutánján úgy éreztem, hogy ennél mélyebbre süllyedni már nem is lehet. Megpróbáltam magam elé képzelni a római rabszolga bányászok, az életfogytig tartó gályarabságra ítéltek sorsát, és a viszonylag kisebb baj vigaszával nyugtatgatni magam. De ez nagyon gyenge orvosság. Ha annak, akinek az egyik lábát amputálni fogják, azt magyarázgatják, hogy vannak olyanok is, akiknek mindkét lábat levágták, az már nem vigasztalás, hanem gúnyolódás. Van a nyomorúságnak olyan foka, ahol már megszűnik a relativitás.

Egyébként, jutott eszembe, van valami előnye is a közönséges életfogytiglanosnak: ő legalább tudja, hogy felakasztani már nem fogják, és berendezkedik a jövőre. Az életfogytiglanság mégiscsak azt jelenti, hogy az élete végéig él, és ez valamiféle pszichológiai létminimumot teremt: biztonságot és a félelem megszűntét. Ahogy a régi közmondás tartja : az ember mindenhez hozzászokik. Egy másik pedig azt mondja: a bizonytalanság fél halál.

Egyébként már nem kellett sokáig irigyelnem az életfogytiglanra ítélteket. Három nappal később értesültem először hivatalosan arról, hogy halálra ítéltek, de azt talán még életfogytiglanra változtathatják.

Ebben az egész, feneketlen nyomorúságban fél ötkor megjelent egy messiás. A borbély.

Ezekben a napokban a saját lelki reakcióimat illetően egyik ámulatból a másikba estem. A szokatlan körülmények egészen szokatlan reakciókat váltottak ki; az észjárásom egész gépezete teljesen új, számomra ismeretlen törvények szerint működött. Olyasfélének tűntem fel önmagam előtt, mint az öreg sofőr, aki azt hiszi, hogy tökéletesen ismeri kívülről-belülről a kocsiját, és egyszerre csak rájön, hogy az a gázpedál lenyomására oldalra szökelléssel, a fékpedál lenyomására bukfenccel reagál. A borbély megjelenése például olyan földindulást idézett elő a kedélyállapotomban, hogy a szó szoros értelmében bele kellett kapaszkodnom a vízcsapba, hogy össze ne rogyjak. Tizenöt éves korom óta nem működtek a könnymirigyeim; most működésbe léptek. A szememet ellepő nedvesség prizmáján keresztül ez a szőrt lenyúzó mester a szivárvány minden színében, csillogó dicsfényben tündökölt. Megtörte a gonosz varázslatot. Eljött, és most már minden jó volt megint, és a félelmeim és bajaim kősziklái olyan könnyedén libbentek tova légben, mintha gázzal töltötték volna fel őket.

Az őrült megszállottság fizikája szerint egyetlen kavics nemcsak elindíthatja, hanem meg is állíthatja a lavinát. A puha habban, amit a borbély az arcomra kent, fehér pelyhekké válva oldódott fel a kétségbeesésem. Szóljatok harangok, csengjetek-bongjatok harangok, hiszen engem borotválnak, hiszen megint a világé vagyok.

*

A borotválás alatt ott állt Don Antonio, az a rendes felvigyázó, aki az előző napon a patión teljesített szolgálatot, és most véges-végig szemmel tartotta ezt az ünnepélyes műveletet.

Ő volt az első felvigyázó, aki olyan igazi beszélgetésbe elegyedett velem, hiszen mint „incommuni-cado”-nak, meg volt tiltva nekem a beszélgetés, és a fegyőrök eddig az ételosztásnál a társalgást csak egy szótagú megjegyzésekre korlátozták. Olyan volt ez a zárka, mint valami háromszorosan páncélozott kripta, melyet a hallgatás, a magány és a rettegés hármas fala vesz körül.

Ó, az egyszerű emberi nyájasság mérhetetlen jótéteménye! A borbély szappanozott, Don Antonio cigarettázva a vaságyra ült, és a háromszoros fal leomlott.

A borbély megkérdezte, hogy nem kapar-e a borotva. Azt feleltem rá, hogy ez nagyszerű borotva. Don Antonio megkérdezte, nem akarok-e elszívni egy cigarettát. Azt feleltem rá, hogy nagyon szívesen elszívnám. A borbély a szakállamat kaparta. Don Antonio egy cigarettát sodort nekem, és tüzet adott. Ó, de szép az élet!

Minden erős dohányos tudja, hogy több napi elvonás után az első cigarettától úgy érzi magát az ember, mintha kissé becsípett volna. Csaknem egy húzással szívtam végig, szünetet sem tartva a cigarettát, hevesen, mohón nyelve a füstöt, és a cella falai enyhén lengedezni kezdtek.

Néhány perccel később, amikor a borbély hozzálátott, hogy az üstökömet is rendbe hozza, már összeszedtem magam annyira, hogy értelmesen tudtam Don Antonióval beszélgetni. Megtudtam, hogy a rabok a nagy patión csaknem kivétel nélkül politikai foglyok: részint hadifoglyok, részint köztársasági pártiak, szocialisták, kommunisták, anarchisták Sevillából és a környező falvakból.

És voltak még köztük elég nagy számban falangisták és idegenlégiósok is Franco hadseregéből, akiket dezertálás vagy függelemsértés miatt kasztliztak be. Még két mór is volt, előző este hallottam is, amint az egyikük torokhangon mélabús arab dalokat énekelt.

A büntetések mértékét és a tárgyalások lefolyását illetően Don Antonio nem nyilatkozott, de sokatmondóan vonogatta a vállát, és az a kép alakult ki bennem, hogy a foglyok többsége, különösképpen a gyanús gondolkodású parasztok, minden különösebb eljárás nélkül ülnek itt.

Egy héttel ezelőtt, magyarázta Don Antonio, ugyancsak áthoztak ide Malagából néhány rabot. De ők már nincsenek itt. Izgatottan kérdeztem, hogy hová kerültek. - *Se marcharon* - elmentek -, mondta Don Antonio, vállat vont, és erről a témáról többet nem beszélt.

Megkérdeztem, hogy nincsenek-e közönséges bűnözők is ebben a börtönben.

- Néhányan - felelte Don Antonio -, azok odaát, a „szép patión” sétálnak. A „szép patio” a börtön másik szárnyában van, az a kisebbik udvar, de ott virágok, fák és pihenőpadok is vannak. Azelőtt - az „azelőttön” Don Antonio mindig a köztársaság idejét értette -, azelőtt a szép patio volt a politikai foglyok részére fenntartva, a nagy és közönséges patio a bűnözőknek; most azonban fordítva van.

Megoldódott a politikai foglyok nemzeti kokárdáinak a rejtélye is. Azoknak a foglyoknak az ingére varrtak kokárdát, akik valamiféle tisztséget kaptak - mint például Angelito, a házimunkás, a könyvtáros és így tovább. Megkérdeztem, miféle csodabogár ez az Angelito. Don Antonio azt mondta, hogy amolyan jelentéktelen kis bűnöző: bőrszíjjal verte az anyósát, de az öregasszony szerencsére nem halt meg egészen, csak a féloldalára bénult meg.

Végül azt kérdeztem Don Antoniótól, hogyan ítéli meg az én személyes kilátásaimat. De ez volt a harmadik olyan kérdés, amelyet illetően Don Antonio hallgatásba burkolózott.

Búcsúzóul felsoroltam a szokásos kívánságlistámat: a pénztől a ceruzáig, a konzultól a szappanig. Megígérte, ugyanúgy, mint az összes felvigyázó, hogy mindet gyorsan elintézi; az eredmény ugyanaz lett, mint az összes többi esetében. A spanyolok tökéletes jólelkűségének és tökéletes megbízhatatlanságának ez a szintézise mindig úgy hatott rám, mint valami természeti jelenség. - *Mañana*, *mañana*, holnap, holnap - ezt mondogatták a legelbűvölőbb mosollyal, vagy azt, hogy - *ahora*, *ahora*, - azonnal, azonnal. Mindkét kifejezést szinonimákként használják, és értelmük szerint azt jelentik: „valamikor, talán, reméljük a legjobbakat, Allah hatalmas, nem kell kétségbeesni”.

Mielőtt elmentek, Don Antonio még megajándékozott tíz cigarettával, a borbély pedig nekem adta egy régi, zsíros fésű letört felét, és még egy darabka szappant is ajándékozott.

Óriási adományok voltak ezek. Szemmel láthatóan kezdett emelkedni az életszínvonalam.

*

Ezen a szerda estén és a következő nap, vagyis csütörtök délelőttjén még mindig szép idő volt, minden csupa derű és ragyogás; én közben egy peripatetikus beszélgetéssel szórakoztattam magam, melyet Karl Marx és Sigmund Freud urak folytattak egymással a világháborút kiváltó okokról. Mindketten fehér tógát viseltek, Szókratész modorában beszéltek, és a tógájuk lebernyeges ujját lengetve, izgatottan hadonásztak a bámuló ifjak körében.

Most kaptam először ebédre krumplilevest, és annyi piros paprika volt benne, hogy az olaj skarlátvörös színben csillogott. Félreismerhetetlenül emelkedett az életszínvonal, és én, Coué után szabadon, a következő mondást karcoltam a falra: „Napról napra, szemmel láthatóan jobb a sorom.”

Ezt félig tréfából tettem, félig meg úgy véltem: hátha tényleg segít valamit ez a formula, de mindenképpen mindent meg kell próbálni.

Délután azonban esett az eső, és az udvar üresen ázott. Hiányzott nekem a szokásos sürgés-forgás, és kétségbeesett szélmalomharcot vívtam az újra feltámadó búskomorság ellen. Este nagy szenzációra került sor. Don Antonio volt megint szolgálatban, és azt kérdezte, miközben Angelito a bádogbögrémbe mérte a lencsét, hogy milyenek az angol börtönök. Mohón rávágtam, hogy nagyon szívesen elmondok erről mindent, ha egy kicsit itt marad, és nem csapja be rögtön az orrom előtt az ajtót.

Annyira szomjaztam minden szót, amit valakivel válthatok. Don Antonio kissé tétován, az ajtónak támaszkodva megállt. Elmondta, hogy már régen gondolkodik azon, vajon az angol börtönök minden cellájában fürdőkád van-e. Azt feleltem, hogy fürdőkádak nincsenek, de zuhanyozók vannak, hideg és meleg vízzel és szappannal, annyival, amennyit csak akar az ember. Don Antonio kijelentette, ha véget ér a háború, Angliába akar utazni, hogy az ottani börtönöket tanulmányozhassa. Mire én kijelentettem, akkor megszállhat a házamban, hogy valamivel én is viszonozhassam az ő

vendégszeretetét. Nevetett és elment. Kértem, hogy maradjon még, de bevágta az ajtót az orrom előtt.

Ez a néhány jelentéktelen szó mégis olyan volt, mint valami serkentő tabletta, melynek a hatása megint eltart néhány óráig.

És aztán már újra eljött a takarodó ideje, meg annak, hogy lehúzzam a cipőmet és ruhástul az ágyra feküdjem, a villanykörtével a fejem fölött, és fogócskát játszva kergetőzzem az álommal, ami mégiscsak valami elfoglaltság. És áldottam az Úr bölcsességét, aki úgy rendezte be a világot, hogy a napnak csak huszonnégy órája van, és nem huszonöt vagy harminc.

12. fejezet

A pénteki nap, február tizenkilencedike, azzal kezdődött, amivel minden napom: egy újabb vonalat karcoltam a falinaptáromra. Megállapítottam, egy teljes hét telt el azóta, hogy áthoztak Sevillába -tehát megint egy jubileum. További három nap, és megünnepelhetem a letartóztatásom tizennegyedik napfordulóját. Úgy éreztem, hogy azok a vonalkák a falon olyan vészesen hajlamosak az osztódás általi szaporodásra, mint a bacilusok a szemétdombon. És még mindig nem hallgattak ki, hivatalosan még a letartóztatásom okát sem közölték velem. Bolin valószínűleg réges-régen visszament Salamancába, a főhadiszállásra, Queipo de Llano pedig, akinek atyai gondoskodásáról szóló üzenetét maga Bolin adta át nekem, a jelek szerint nem mutat túlontúl heves érdeklődést irántam.

A legkülönfélébb elméleteket gyártottam arról, hogy mi mehet végbe a kulisszák mögött. A legvalószínűbbnek azt tartottam, hogy Queipo magához kérette az aktáimat, és valamelyik hivatal most azzal foglalatoskodik, hogy spanyolra fordíttatja a könyvemet és a cikkeimet, közöttük azt az interjúmat is, amelyet magával Queipóval készítettem, hogy ezekből álljon majd össze a bűnlajstromom. Amennyiben erről volt szó, nem sok okom lehetett, hogy örvendezzek az időnyerésnek.

Másrészt biztosra vettem, hogy időközben csak elkezdődött már valami tiltakozó megmozdulás; bizonyára tiltakozik a *News Chronicle*, tiltakoznak az újságíró-szövetségek, és minden bizonnyal szép kis botrány kerekedett már odakinn, a világban. Dehát mit segít ez rajtam? Az elmúlt években már

kialakult az a hagyomány, hogy a diktátorok cselekednek, a demokráciák pedig tiltakoznak. Olyan munkamegosztás ez, ami, úgy tetszik, az egész világot megnyugtatja.

Ezen a pénteki délutánon, öt órakor küldték el hozzám a zord hatalmak, akik a sorsomat a kezükben tartották, az első üzenetüket. Hivatalos hírnökként, egészen eredeti módon, nem vizsgálóbírót vettek igénybe, nem is valami más magas tisztség viselőjét, hanem egy mosolygós ifjú hölgyet. A Phalange Española jól szabott egyenruhája volt rajta, a keresztneve Helena, mint az istennőé, aki miatt a trójai háború kitört, és mellékfoglalkozásként az amerikai Hearst-konszernnek, a világ leghatalmasabb és legreakciósabb sajtókonszernjének a tudósítója volt.

Két fiatal, hasonlóképpen makulátlan eleganciájú tiszt kíséretében érkezett.

Mint mondottam, pontosan öt óra volt, amikor megzördült a kulcs, kicsapódott a vasajtó, és ezek hárman bemasíroztak a cellámba. Rendkívül udvariasan köszöntek, és kissé tétován néztek körül, hogy hová ülhetnének le.

A zárkaajtó váratlan kinyitása a hivatalos etetési időkön kívül mindig valamilyen sokkot okoz a raboknak. Az első pillanatokban úgy megzavarodtam, szinte elvakultam ettől a három ragyogó tüneménytől, hogy valamilyen hülye bocsánatkérést makogtam, amiért nem tom a hölgyet jobb ülőalkalmatossággal kínálni, mint a vaságyammal. Ő azonban mosolygott - ami nekem elbűvölő mosolynak tűnt fel -, és megkérdezte, hogy én vagyok-e Mr. K., és beszélek-e angolul. Igennel válaszoltam.

- De ön vörös, ugye?

Azt mondtam, hogy én ugyan a köztársaságiakkal rokonszenvezem, de egyik párthoz sem tartozom. Erre azt kérdezte az ifjú hölgy, tisztában vagyok-e azzal, hogy milyen következményekkel fog járni az én múltbeli tevékenységem.

Azt feleltem, hogy ezzel nem vagyok tisztában.

- Nos - mondta -, ez halált jelent.

Az angol „death” szó magánhangzóját amerikai orrhangú kiejtéssel nyújtotta el: „dea-ea-h-th”, és figyelte a hatást.

- Miért? - kérdeztem.

Azt felelte, hogy azért, mert úgy vélik, én kém vagyok.

Kijelentettem, hogy nem vagyok kém, és sose hallottam még olyan kémről, aki saját névaláírással írt volna újságcikkeket és könyveket valamelyik hadviselő fél ellen, és aztán a saját útlevelével a zsebében ugyanannak a félnek a területére ment volna el.

A hölgy azt mondta, ezt a kérdést a hatóságok még tisztázni fogják, ám időközben a *News Chronicle*, valamint New Yorkban maga Hearst úr arra kérte Franco tábornokot, hogy kímélje meg az életemet; egyébként ez alkalommal azt is hozzá szeretné tenni, hogy ő Hearst spanyolországi tudósítója; és, hogy Franco tábornok kijelentette, az én halálos ítéletem jogerős, de ő esetleg megváltoztathatja.

Arra kértem a hölgyet, hogy pontosan fejtse ki nekem, mit értsünk a „megváltoztathatja” kifejezésen.

- Hát, a büntetés életfogytiglani fegyházra változtatását. De hát időnként mindig vannak amnesztiák is - tette hozzá azzal az elbűvölő mosolyával.

Ez volt tehát a helyzet. Először egy pornófénykép-sorozatnak köszönhettem az életemet, és ehhez most, második életmentőként maga Randolph Hearst jelentkezett személyesen - sok dicsekednivalóm nincs az én őrangyalaimmal. Meg aztán, mit jelenthet vajon az a sorsdöntő „esetleg” szó?

De nem sok időm maradt, hogy ezen elgondolkozzam; az ifjú hölgy, ott, a vaságyamon ülve, megkérdezte, még mindig abban a bűbájos szaloncsevej-modorában, hogy hajlandó lennék-e nyilatkozni az ő újsága számára a következő témáról: „Mi a véleményem Franco tábornokról”.

Mindettől meglehetősen összezavarodtam, de azért nem annyira, hogy észre ne vettem volna, miféle végzetes összefüggés áll fenn e kérdés és a között a bizonyos „esetleg” között. Nagyon erős kísértés volt ez, ámbár a Sátán ez alkalommal egy fiatal újságírónő mosolygós álarcában jelentkezett; és abban a pillanatban, elgyengülve a kínvallatásra és agyonlövetésre több mint egy hét óta tartó várakozástól, nem volt már semmi ellenállóképességem.

Azt mondtam tehát, hogy bár személyesen nem ismerem Franco tábornokot, az az érzésem, olyan ember ő, akit humanista eszmék vezérelnek, s akire nyugodtan rábízhatom a sorsomat. Az ifjú hölgy ezt boldogan papírra vetette, és megkért, hogy írjam alá.

Kezembe vettem a tollat, még egyszer elolvastam a mondatot, és úgy éreztem, már-már odajutottam, hogy a saját morális halálos ítéletemet írom alá; áthúztam tehát a mondatot, és egy új nyilatkozatot diktáltam a nőnek, szó szerint a következőt:

„Nem ismerem Franco tábornokot, és ő sem engem; amennyiben megkegyelmezne nekem, feltételeznem kellene, hogy azt elsősorban politikai meggondolásból tette. Semmiképpen se tudnék mégsem személyes hálát érezni úgy, ahogyan az ember hálás lehet annak, aki az életét mentette meg. De hiszek az emberiség jövőjének szocialista elképzelésében, és abban mindig is hinni fogok.”

Ezt a nyilatkozatot aláírtam.[17]

A sátánleányka kísértéseit tehát elhántottam, és örültem, hogy megint tiszta a fejem. Szükségem is volt rá, mert Miss Helena következő kérdése az volt, hogy mit is értek „az emberiség jövőjének szocialista elképzelésén”. Ez egy egész doktori disszertációra való kérdés volt, és én hozzáfogtam a probléma alapos kifejtéséhez. De a három falangista távolról sem bizonyult alkalmas közönségnek az én lelkes előadói fáradozásom meghallgatására. Az ifjú hölgy félbeszakított, és a következő velős megfogalmazással rukkolt elő: „Ez a munkások miatt hisz a szocializmusban.” Azt is mondta, hogy az amerikaiak annál könnyebben értenek meg valamit, minél rövidebben adják elő nekik.

Én meg azt mondtam rá: Isten nevében, ámen.

Aztán azt kérdezte tőlem, mivel tudnám megmagyarázni, hogy Malagában maradtam azután, hogy a vörösök elmentek.

Megpróbáltam lehetőleg röviden és amerikai módra elmagyarázni a bonyolult történetet Sir Peterrel, Alfredo autójával, és azzal az egész apokaliptikus légkörrel ott, Malagában. De magam is éreztem, hogy mindez nem hangzik valami túlságosan meggyőzően.

Ő azonban elég udvarias volt ahhoz, hogy ne massa ki, mennyire kételkedik, én pedig megkérdeztem, hogy mi történt Sir Peterrel.

Azt mondta, hogy ő is börtönben van. De ez nem volt igaz; Sir Peter akkor már régen angol területen tartózkodott, és eget-földet próbált megmozgatni az én kiszabadításom érdekében. De éppen ez volt az, amit énnekem nem volt szabad megtudnom.

Búcsúzóul a Hearst-lapokbeli kolleganőm még elmondta, hogy ő Bolin százados munkatársa a salamancai főhadiszállás sajtó- és propagandaosztályán, hogy minden percben várható Madrid eleste, és, hogy szeretné kieszközölni az én átszállításomat egy másik börtönbe. Kijelentettem, hogy ezért nagyon hálás lennék neki, Queipo tábornok meg én ugyanis régi ellenszenvvel viseltetünk egymás iránt.

Azt mondta: „I thank you sooo much”, a tisztek megint hangsúlyozott udvariassággal szalutáltak - és már el is tűntek mind a hárman, én pedig kimerülten roskadtam le a szalmazsákomra, melynek a lehető legszokatlanabb módon, valamilyen francia parfüm illata volt.

Sehogy se tudtam összeszedni a gondolataimat. Halálos ítélet, életfogytiglani fegyház, a Hearst-lapokat tudósító újságírónő, a propagandaosztály, a falangista egyenruha és a parfüm - mindez túl sok szegény fejemnek.

13. fejezet

Február tizenkilencedikén járt nálam a Hearst-lapok újságírónője. Három hónapig kellett várnom, amíg legközelebb újra jelentkeztek a sorsomról döntő hatóságok.

Az első látogatást követő napon óriási megkönnyebbülést éreztem. A második napon azonban már befészkelte magát az agyamba az a végzetes „esetleg”, a harmadik napon pedig már valami megszállottsággá vált.

A kétely olyan bacilus, amelyik lassan, de biztosan felzabálja az agyat; a beteg valósággal érzi, amint ott legelnek a szürkeállományában azok az apró, nyavalyás lények. De mint minden hosszan tartó betegségnél, az érintett személy itt is eljut arra a fokra, ahol, bár a szenvedéshez nem szokott hozzá, de mégis valamiféle *modus vivendi*re jut vele, és tudja, hogyan kell viselkedni, amikor rátör a roham. Nos, a lelki nyomorúság is ugyanígy, rohamokban jelentkezik; akkor is, ha a kiváltó kór krónikus. Csak a rossz regényekben fordulnak elő olyan emberek, akik megszakítás nélkül, szüntelenül szerencsétlenek; a valóságban erre napközben nincs is idejük, ahhoz túlságosan elfoglaltak. A mindennapi életrend gyakorlata nem tűri el a kétségbeesés pátoszát - még a magánzárkában sem -, eltűnik valahol a tudat árja alatt. És onnan, az ár mélyéből már csak mint valami tompított basszushang szól bele a mindennapok szimfóniájába, és mindazt, amit megél az ember, a nyomasztó szorongás mellékzöngéjével festi alá. Szorongás, rossz közérzet - nem a fájdalom, nem a kín -, ez a lelki nyomorúság krónikus tünete. Addig, amíg aztán megjön az akut roham...

Akkor aztán kinyílnak a zsilipek, és elönti a tatot a kín, az a vad, szenvedélyes, fortyogó áradat. És akkor a fal előtt fogsz térdepelni, s a szemedbe belelövik a sötétséget. Bele, a gondolataid közepébe, a gondolatok lágy, meleg honába fogják belelőni a sötétséget.

Amikor a fúró eléri a halálfélelem idegét, felordítunk. Ez az a bizonyos roham. Elviselhetetlen, sokáig nem lehet kibírni. Az ember gyorsan valami gyógyír után nyúl.

Mindenkinek másfajta gyógyszerre van szüksége, hogy a nyomorúságával valamiféle *modus vivendi*re jusson. Jób az Istent káromolta, amikor a sebei elgennyedtek; Malagában az a fogoly az Internacionálét énekelte.

Nekem is megvoltak a magam gyógyszerei, a legváltozatosabb fajták egész gyűjteménye, a hiperbolaegyenlettől a »Fütyülj a halálra...” hetyke kijelentésén át a lelki patika mindenféle szintetikus termékéig. E csodabalzsam egyike Thomas Mann bizonyos művének bizonyos részlete volt; annak a hatása sohasem kopott el.

Néha, a nyomorúság valamelyik rohama alatt harmincszor-negyvenszer, akár egy teljes órán át is felmondtam magamban ugyanazt a verset, amíg csak valami enyhe transzba nem estem, és le nem gyűrtem a rohamot. Tudtam: ez az imamalom, a rózsafüzér, az őserdei monoton dobolás, az ősi szómágia. Jóllehet, pontosan tudtam ezt, mégis segített.

Az elbódító gyakorlatokkal azonos szolgálatot tett az ellentétes módszer is: a teljesen tiszta, absztrakt spekuláció. Először is erőteljesen belekapaszkodtam valamilyen gondolatsor fonalába, mondjuk Freudnak a halálról, a halálvágyról szóló elmélkedéseinek fűzérébe. Ilyenkor a fantáziámban néhány perc múlva lázas gyulladás lobbant fel, míg végül a tisztán logikus vagy a látszólag logikus okoskodás valamiféle ébren álmodás intenzitását érte el. Akkor aztán jött a kijózanodás, és a roham elmúlt. Mindkét módszer gyógyító hatása abban rejlett, hogy a vesztőhely falának az elképzelése a maga teljes nyersességében a lét és a halál általános problémájába, az egyéni nyomorúság pedig a világ általános biológiai nyomorúságába vezetődött le, úgy, ahogyan egy felvevőkészülék ingadozásait és feszültségeit vezetik le a földvezetékkel a kollektív gyűjtőmedencébe; így „földeltem” tehát én is a magam nyomorúságát.

Röviden: észrevettem, hogy az értelemnek olyan segélyforrásai vannak, amelyekről annak, rendes körülmények közt, fogalma sincs, s amelyeket csak különleges körülmények közt fedez fel. Ezek teszik lehetővé, hogy a tudat még kibírja azt, ami önmagában kibírhatatlan, mégpedig azáltal, hogy a válságos helyzetben, a pillanatnak megfelelően a kábultság vagy az eksztázis valamilyen állapotát hozzák létre. Az a technika, melyet én magam a halálos ítélet nyomása alatt kidolgoztam, nem volt egyéb, mint mesterséges táplálása ezeknek a forrásoknak. Egyébként tudtam, hogy ez a mechanizmus a döntő pillanatban, vagyis akkor, amikor engem a falhoz állítanak, automatikusan, az én közreműködésem nélkül is, működésbe fog lépni. Éppen csak arról az érzésről feledkeztem meg, amelyet azokban a

pillanatokban éltem át Sir Peter házának a lépcsőjén, amikor a lövést vártam - valamiféle tudathasadásnak azt az álomszerű érzését, amely úgy hat, hogy az ember a tudata egyik felével viszonylag hűvösen és elfogatlanul, mintegy idegenként látja önmagát, és azt, amit tesz, míg a tudat automatikusan cselekvő fele teljesen megbénul. Tudtam, hogy az utolsó pillanatban fellép valamiféle kegyelemkábulat: maga a tudat gondoskodik arról, hogy ne ébren élje át a saját megsemmisülését. A tudat éppoly kevéssé árulja el a halála titkát, mint a létezéséét. Az ember nem látva-látóan pillantja meg a sötétséget; oda csukott szemmel lép be.

Éppen ezért sohasem olyan rosszak az átélt helyzetek, mint amilyennek képzeli őket az ember. A természet gondoskodik arról, hogy a fák ne nőjenek az égig - a fájdalom fái sem.

*

Múltak a napok.

Péntek, szombat, vasárnap, hétfő, kedd, szerda, csütörtök, péntek. Pénteken került sor a szép Heléna látogatására, attól kezdve a következő péntekig üresek a börtönnaplóm napi rubrikái - semmiféle említésre méltó esemény nem történt.

A börtönlét légmentes búvárharangjában említésre méltó eseménynek tartják az olyanokat, mint: ebédre krumplileves a bableves helyett, néhány szóig terjedő személyes beszélgetés a fegyőrrel vagy a házimunkással, az őrtől ajándékba kapott egy szál cigaretta, egy pók az ablakban, vagy egy poloska az ágyban. Lélegzetelállító események ezek, órák hosszat foglalkoztatják és izgatják az üresjáratú gondolkodógépezetet. A moziba járás, a szerelem, az újságolvasás és a létfenntartás gondjainak pótszerei ezek. Azok számára, akiknek az élet látóhatára csak a pohár pereméig terjed, a viharok egy pohár vízben éppoly valóságosak, mint a tengeri viharok.

A naptáram hét fehéren maradt rovata az eseménytelenség elképzelhető legeslegabszolútabb fokát jelenti. Semmi, de semmi, a legcsekélyebb sem, a legcsekélyebb egyetlen apró töredéke se történt, ami akár csak egy parányi friss fuvallatot juttatott volna el az idő szélmalmának ernyedt lapátjára.

Mint ahogyan a téli álmát alvó medve a saját zsírjából, úgy éltem én is azokból a tartalékokból, amelyek harminc év olvasmányaiból halmozódtak fel a fejemben. De az agyam kilúgozódott, és a gondolatcseppek, amelyeket kipréseltem belőle, olyan halványak voltak, mint a háromszor felöntött tea.

Sajátos gép az agy: huzamosan csak akkor termel, ha tudja, hogy a termék elhelyezése akár élőszóban, akár írásban biztosítva van. Ha nincs egyikre sem kereslet, és semmi lehetőség a termék elhelyezésére, akkor az agy sztrájkba lép. Az ember egy ideig még becsaphatja azzal, hogy hangosan beszél és úgy tesz, mintha ő maga lenne a hallgatóság; de az agy hamar észreveszi a csalást. A saját énünk nem szórakoztató partner. Hat heti magány után úgy undorodtam magamtól, hogy már csak magázódva és magamat úrnak titulálva beszéltem önmagammal.

Ami csodálatos volt és rejtélyes és vigasztaló ebben az időben, az az, hogy elmúlt. Színtiszta igazság, amit mondok: fogalmam se volt arról, hogy miként. Megpróbáltam rajtakapni az időt. Meglestem, azzal az eltökélt szándékkal meredtem az órám másodpercmutatójára, hogy semmi másra nem gondolok, semmi mást nem élek át, csak a tiszta időt. Olyasféleképpen képzeltem ezt, mint a mesebeli együgyű ember, aki azt hiszi, hogy úgy foghatja meg a madarat, ha sót hint a farkára. Perceken, negyedórákon át bámultam a másodpercmatóra, míg csak könnyezni nem kezdett a szemem a megerőltetéstől, és az eltompultság transzállapotába jottam - ám amit követően mégse tudtam, az éppen az volt, hogy meddig tarthatott vajon, amíg az idő múlását figyeltem.

Úgy vánszorgott az idő az eseménytelenségnek ebben a sivatagában, mintha megbénult volna. Mint mondottam, az volt a meglepő és vigasztaló, hogy ebben a leromlott állapotban még egyáltalán haladt valamennyire az idő. De volt még valami, ami ennél is bámulatosabb, egyenesen a csodával határos: nevezetesen az, hogy ez az idő, ezek a vég nélküli órák, napok és hetek olyan *gyorsan* múltak, ahogyan énnekem még soha, egyetlen időszak sem telt el.

Ezt a paradoxont éltem át, valahányszor egy-egy új vonalat karcoltam a fehérre meszelt falra, és különösen nagy, sokkszerű csodálkozással, amikor a vonalakat a hetek, és később a hónapok jubileuma alkalmából bekereteztem. Hogyan, hát már megint eltelt egy hét, egy egész hónap, egy

egész negyedév? Hát nem olybá tűnik fel nekem, mintha csak tegnap lett volna, amikor először kattant mögöttem annak a cellaajtónak a zárja?

*

Ezen a jelenségen törtem a fejem, miközben fel-le jártam a fekhelyem és a vécékagyló között, hat és fél lépést oda, aztán hátra arc, és hat és fél lépést vissza. Lassan derengeni kezdett bennem, hogy azok a napok, amelyek az eseménytelenségük és a sivárságuk miatt olyan végtelenül hosszúnak tetszenek, az emlékezetben összezsugorodnak, méghozzá éppen az eseménytelenségük következtében. Visszatekintve nincs kiterjedésük, nincs térfogatuk, nincs fajsúlyuk, ebben a nézetben mértani ponttá, zsugorodó ürességgé, semmivé válnak. Minél több üres napot adunk össze, annál kisebb lesz a súlya az emlékezetben. Az az idő, amelyik a jelenben a leglassabban múlik, mint múlt a leggyorsabban rohant el.

És ennek a fordítottja is igaz. Ha az események egymásra torlódnak, és az idő vágtatni kezd, akkor, és csakis akkor fogjuk az emlékezetünkben az eltelt időszakot minden részletében igazán értékelni. Akkor hagyja az idő a legmaradandóbb nyomokat maga után, amikor „csak úgy elrepül”.

Amikor csak úgy repül - hat és fél lépés előre, hat és fél lépés hátra. Ezzel szemben, ha olyan időt élünk meg, amely arra kényszerít minket, hogy ásítozva, folyton az órára nézzünk és számláljuk a perceket, vagyis: ha az idő folyton belevési a tudatunkba a maga létét – akkor biztosra vehetjük, hogy az emlékezetünkből ki fog törlődni. Csak az az idő marad meg, amelyikben az ember megfeledkezik az időről; csak az az idő termékeny, amelyet tudatosan még csak nem is érzékelünk...

Az egyik kedvenc gyógyszerem volt az okoskodás az időről, és átmenetileg az egyetlen szer, amellyel elűzhettem. Valami bizarr vigaszt találtam abban, hogy tudtam, miként fognak összezsugorodni ezek a végtelen, keserves órák, mihelyt megszünteti jelenillő lenni; úgy, mint a gumimalacok, amikor cincogó hangon kimegy belőlük a levegő. Állandó úszás volt ez, árral szemben: a kín megszűnt azáltal, hogy saját magát múlttá változtatta; az ember állandóan a folyónak ugyanazon a partján maradt, de azt a részét, amelyik lefelé hömpölyög, azt már legyűrte.

A börtönlakó létkérdéseinek legfontosabbika az idő problémája. Ez érvényes egyébként minden olyan életformára, amelyik természetellenesen zárt körülmények között kénytelen fennmaradni: mint például szanatóriumban vagy a gyarmatokon. Gyakran, nagyon gyakran kellett a *Varázshegy* „örökkévalóság levesére” gondolnom, azokra a csodálatos elmélkedésekre az időről, amelyeket az ifjú Hans Castorp tesz a tüdőszanatórium légmentesen elzárt világában: fogoly ő maga is, akit társadalmi rendetlenség helyett a biológiai rendetlenség tart rabságban.

Szombat, vasárnap, hétfő, kedd, szerda, csütörtök, péntek.

...Szél fúj, eláll a szél, és sehol, semmi nyomot sem hagy maga után; a patak táplálja a folyót, a folyó a tengerbe ömlik, és a tenger sose telik meg. Az ember jön, az ember elmegy, és semmit se tud az elődei sorsáról, és nem ismeri az ivadékai sorsát...

Miután leéltem a naptáram fehér napjait, és az időről elmélkedtem, az ablakom előtti udvarról, a bakugrók és labdarugók udvaráról negyvenhárom embert lőttek agyon.

Ezt azonban akkor még nem tudtam.

14. fejezet

Voltak néhányan az udvaron, akiket reggelenként, amikor kivonultak, már régi ismerősként köszöntöttem, persze, csak a szememmel. Ott volt az öreg nagypapa, aki akár esett, akár a nap sütött, mindig a szép, bolyhos télikabátját viselte, és kezében egy könyvel, amelyből sohasem olvasott, fel és le sétált a fal árnyékában. Ott volt egy tizenkét vagy tizenhárom éves fiú, mocskos és bájos, mint a Földközi-tenger vidéki fiúk; a társai cariñonak, kedveskének nevezték. Aztán ott volt a félhülye Pedro, aki a falu bolondja szerepét töltötte be; taszigálták, elgáncsolták, még le is köpték; ezen a patión nem valamiféle úri szalonmodor dívott. Pedro örült, ha lökdösték, bohócpofákat vágva négykézlábra ereszkedett, és mintha csak kedveskedtek volna vele, úgy törölte le az arcáról a köpéseket - míg aztán egyszerre és váratlanul dührohamot kapott, ferde vállával és sánta csípőjével kergette a kínzóit, az öklét rázta és iszonyú átkokat zúdított rájuk. Először

felháborított ez a színjáték, aztán olybá tekintettem, mint a többiek: kedves szórakozásnak.

Már az első napokban feltűnt nekem az egyik fogoly zömök, vaskos, kissé bandzsító; külföldi pulóvert viselt, és arra a tisztviselők piros-sárga-piros szalagját varrták rá. Bizonyos leereszkedéssel sétált a fakó vászonzubbonyban járó parasztok közt, és többnyire a „szoanyírozottak" csoportjához csatlakozott. Megpróbáltam kitalálni a foglalkozását, és valamiféle profi ökölvívónak véltem. Ő volt a könyvtáros.

Erre néhány nap múlva jöttem rá, amikor láttam, hogy könyveket oszt a társai közt a patión.

Mindeddig eredménytelen maradt minden fáradozásom, hogy olvasnivalóhoz jussak. Makacs szívóssággal daráltam el mindig, naponta háromszor az etetésnél, a kívánságlistámat, melynek első helyére most már az a kérésem került, hogy könyvet kapjak. A fegyőrök különböző módon reagáltak rá; az egyik közönyösen, a másik álszent „mañana"-val és „ahora"-val, a harmadik becsapta az ajtót; de az eredmény mindig ugyanaz volt.

Akkor aztán jelzéseket kezdtem adni annak a kinti vaskos ökölvívónak. Ezt türelemmel és kitartóan folytattam. A sétái során átlagosan háromszor haladt el délelőtt és háromszor délután az ablakom előtt; órák hosszat lestem ezeket a pillanatokat, abban a reményben, hogy magamra vonhatom a pillantását. Végre, nyolc vagy tíz nap múlva sikerült: odanézett, és alig észrevehetően bólintott, jelezve, hogy megértette a kérésemet.

Izgatottan vártam egész délután, hogy mikor jön be a zárkámba. Mohón latolgattam magamban, milyen könyv is lehet az, amit először hoz nekem. Estig vártam; aztán másnap is, és megint jelezgettem neki, de vagy nem látta meg a jelzéseimet, vagy nem is akarta, én pedig csak vártam a következő napon is. Majd, amikor már feladtam a reményt, szombaton, február huszonhetedikén elérkezett a nagy lehetőségem. A déli etetésem alatt egyszerre csak megláttam, hogy ott megy el a folyosón, a nyitott ajtóm előtt az a vaskos könyvtáros.

Kiszóltam neki, és izgalmamban Angelito lábára öntöttem a levest.

A könyvtáros tétován megállt. Szerencsém volt. Éppen az egyik rendes őr volt szolgálatban, intett a könyvtárosnak és azt mondta, hogy semmi kifogása sincs az ellen, ha könyvet ad nekem. A kövér egész halom könyvet cipelt a hóna alatt; a legfelsőt adta oda. John Stuart Mill önéletrajza volt, spanyol fordításban.

És a fedelének belső oldalához erősítve egy félig szétnyomott cigarettát is találtam.

Ünnepnap lett ez tehát. Egészen nagy ünnep. Olyan ünnep, amelyet illő méltósággal kellett megülni.

Lassan, megfontoltan ettem végig a babot, különös gondossággal mostam el a bögrét, és az ablakmélyedésbe tettem, hogy megszáradjon. Aztán a vaságyra ültem, rágyújtottam a cigarettára, és olvasni kezdtem.

Buzgó áhítattal, nagyon lassan olvastam. A szavaknak legalább negyedét nem ismertem, szótáram nem volt, és minden mondatnál gondolkodnom kellett, hogy mit is jelent. Újra tanultam az olvasást, régen elfelejtett odaadással minden mondatnál, minden melléknévnél; újra tanultam az olvasást, úgy, ahogyan az, aki hosszú ágyban fekvés után újra tanulja a járást, és boldogan érzékeli izmainak és inainak a megfeszülését. Azt hiszem, a rómaiak olvashattak így, amikor a könyveket még hosszú tekercseken, kézírással sokszorosították: áhítattal, mondatról mondatra, naponta csak néhány hüvelyknyit a tekercsből, hogy holnapra is maradjon belőle. Akkoriban a szerzők tudták, hogy milyen figyelmesen olvassák őket, és bíztak az olvasóikban. Manapság a szerzők nem bíznak a közönségükben.

Kétségtelenül rendkívüli szerencse volt, hogy éppen John Stuart Mill került az ökölvívó-könyvtáros könyvoszlopának tetejére. Ebben a helyzetben egy Hemingway vagy Joyce vagy Huxley kötetnek éppenséggel letaglózó hatása lett volna, helyettük azonban az angol felvilágosodás filozófiájának ehhez a pátriárkájához jutottam. Valóságos emlékoszlop volt ez a múlt évszázadból; az ember körüljárhatta és a tenyerével megütögethette a viharálló kövét, és közben felnézhetett a magasba, ahol az oszlop elvész a szigorú architek-tonikus távlatban - felfelé nézhetett, azzal a fejtartással, amely olyan jót tesz a szellemnek.

A második könyv, amelyet olvasásra megkaptam, De-Maistre *Voyage autour ma chambre*-ja volt.[18] Belelapoztam, és az első mondat, amelyen megakadt a szemem; a szerző felkiáltása volt, az íróé, akit szobafogságra ítéltek, és a könyvtárát nézegeti:

„Megtiltották, hogy kimenjek a városba és szabadon mozoghassak a térben; annak határtalan, végtelen térségei és időbeli örökkévalóságai állnak itt rendelkezésemre.”

Az ilyesmin, normális körülmények között átfut az ember szeme. Akkor azonban olybá tűnt nekem az a mondat, mint valami kinyilatkoztatás. Aki védtelen és fenyegetett, annak érzékeny lesz a bőre; gyermekkora óta elakadt források fakadnak fel; és gyermeki odaadással csillapítja belőlük a bíztatás és biztonság iránti szomját.

*

Az intézet könyvtárának mintegy ezerhatszáz kötete volt; többnyire jó könyvek. Ezeket még a köztársasági korszakban szerezték be, és az új inkvizítorok mindeddig megfeledkeztek arról, hogy tisztogatást végezzenek a könyvtárban. Még forradalmi röpiratok is voltak az 1930-31-es évekből, valamint Caballero, Azaña és több, hozzájuk hasonló politikus életrajzai.

Ez jellemző volt az egész börtönre. Itt még minden a régi kerékvágásban ment. Az pedig nagyon is köztársasági-humánus és nagyon is spanyolos-hanyag járásmód volt. A felvigyázók és az alacsonyabb beosztású hivatalnokok kilencvenöt százaléka még a régi személyzetből került ki. Beléjük gyökerezett a köztársaság humánus gyakorlata, és bizonyára nem tengett túl az új rendszer iránti rokonszenvük, még ha egyesek, valószínűleg a szükség kényszeréből, fel is öltötték magukra a falangista egyenruhát. A fegyőrök, három kivételével, mind emberségesek, jólelkűek, némelyek különösen rendesek voltak - amennyire ezt felülről kapott utasításaik lehetővé tették.

Engem ez az egész börtön, a háború kellős közepén, valahogyan Csipkerózsika alvó birodalmára emlékeztetett. Az is előfordult, amint később hallottam, hogy a börtönorvos az egyik rabnak, akinek vakbélbántalmai voltak, tejkúrát írt elő - huszonnégy órával a kivégzése előtt. A rutin erősebbnek bizonyult a tényleges helyzetnél; a hagyomány kajánul túlélte a halált. Rendkívül humánus, éppenséggel kedélyes börtön volt - piknikeztek a nyitott sírgödrök előtt.

Mindez a felvigyázókra meg a tisztviselőkre vonatkozik, akik állandó érintkezésben álltak a rabokkal, anélkül azonban, hogy befolyásuk lett volna a sorsuk alakulására. Minél magasabbra ment az ember a hierarchia létráján, annál metszőbb és embertelenebb lett a világ. A tábornokok szemében az ember a tiszthelyettesnél kezdődik. A mi számunkra a tiszthelyettesnél kezdődött az embertelenség.

A börtönben a tiszthelyettesnek a *jefe de servicio*, a szolgálatvezető felel meg. Az első ismeretségemet egy szolgálatvezetővel, mintegy szimbólumként, a vécém vízöblítése meghibásodásának köszönhettem.

*

Ez huszonnyolcadikán történt, egy nappal azután, hogy az első könyvet megkaptam.

Délelőtt csöpögni kezdett a víztartály. Túlságosan lekötött John Stuart Mill, mintsem, hogy sokat törődtem volna vele. Amikor meghozták a levest, már az egész padló vizes volt. Szóltam a felvigyázónak, ő pedig megígérte - ahora, ahora -, hogy beküldi a *fontaneró*t, vagyis a vízvezeték szerelőt. Addig, ideiglenesen, töröljem szárazra a kőlapokat,

Megtettem, majd visszatértem John Stuart Millhez. A vízvezeték-szerelő természetesen nem jött. Mire, alkonyodott, a víz már több milliméter magasan állt a zárkában, és a tartályból egyre erősebben csurgott. Amikor az esti levest hozták, már semmit sem kellett jelentenem a fegyőrnek, magától is látta a felfordást. - Ahora - mondta barátságosan -, azonnal küldöm a *fontaneró*t, - ideiglenesen azonban töröljem fel a ronggyal a cellát, hogy ki ne folyjon a folyosóra a víz.

Káromkodva megtettem; de a tartályból most már valóságos kis zuhatag ömlött állandóan, és a második takarodónál csaknem bokáig állt a víz. Miután még mindig nem jött a szerelő, dühösen dörömbölni kezdtem az ajtón - ami pedig a második takarodó után már szigorúan tilos.

Hosszas, kitartó dörömbölés után kivágódott az ajtó, és berontott a *jefe de servicio*, mögötte pedig az apró termetű, csúf Angelito.

A *jefe* is alacsony volt, de kövér, teljesen kitömte a phalange-egyenruháját, amely ennek ellenére mégis gyűrött volt, mint valami rosszul töltött hurka. Az arcán az orra tövénél egy forradás kezdődött, amely egészen a jobb fülkagylójáig terjedt. A fül fele hiányzott. Nem volt valami kellemes látvány ez a szolgálatvezető.

Úgy üvöltött, hogy a falak is remegtek.

- Mit művel maga itt?

Mondtam, hogy erről a tartály tehet, nem én.

- Maga csak akkor beszélhet, ha kérdezik -üvöltötte a *jefe*. - És ha én bejövök ide, akkor magának oda szembe, a falhoz kell állnia, minkét kezével a nadrágja varratán!

Átgázoltam a vízen a falhoz, s a kezemet a nadrág varratára tapasztottan. A *jefe* dühösen a padlóra hajította a cigarettája csutkáját. A csikk az árban békésen kerengve, kisodródott az ajtón.

- Törölje fel a padlót ! - üvöltötte a *jefe*.

Mondtam, hogy már háromszor is feltöröltem (csak kétszer töröltem fel), de az mit sem használ.

Erre azt mondta a *jefe*, ha ő megparancsolja, akkor hatszor, tízszer vagy hússzor is fel kell törölnöm, éjjel-nappal törölnöm kell, és közben a gumibotjával az orrom alatt hadonászott, és megígérte, hogy reggel *flagellacion*-ban fog részesíteni. Aztán beleköpött a vízözönbe, kigázolt a cellából, és döngve bevágta az ajtót.

Megint nekigyürkőztem, hogy felszárítsam a padlót. Még el se készültem vele, amikor kinyílt a zárka ajtaja, és bejött Don Ramon, az egyik legrendesebb felvigyázó, és nyomában a szerelő. Don Ramon az ajka elé illesztette az ujját, és elvigyorodott. Megértettem, hogy a *jefe* akarata és a házirend ellenére csempészte be a második takarodó után a szerelőt.

Ennek az epizódnak köszönhettem az első találkozásomat a börtön magasabb köreivel, és ez az ismeretség hasznos tanulságokkal szolgált. Rájöttem, hogy a *fontanero* sose jött volna el, ha nincs az a botrány. Ebből következően, gondoltam én, a kívánságlistámat is - konzultól cigarettáig - úgy tudom a leggyorsabban keresztülverni, ha kiprovokálok valamilyen botrányt.

Még egy napig vártam, az etetésnél még egyszer rendkívül nyomatékosan előhozakodtam a kívánságaimmal - és amikor ebből megint csak mañana és ahora lett, egy keddi napon, március másodikán, elkezdtem az első éhségsztrájkomat.

Azonnali, minden várakozást felülmúló eredménye lett.

Amikor megjelent reggel Don Ramon, Angelitóval és a kávéskondérral, kijelentettem, hogy semmit sem vagyok hajlandó enni. Don Ramon megkérdezte, hogy hasfájásom van-e. Közöltem, hogy az igazgatóval akarok beszélni, és addig nem eszem, amíg ide nem jön.

Don Ramon, úgy tetszett, nagyon elcsodálkozott, Angelito pedig vigyorgott. Egy árva szót se szóltak, úgy mentek el.

Délben újra visszautasítottam az ételt; akkor egy másik börtönalkalmazott volt szolgálatban, ő azonban semmit se kérdezett, csak becsapta az ajtót és elment. A jelek szerint tehát már mindenfelé beszéltek az esetről. Ez kedvező jelnek látszott.

Délután hat órakor egyszerre csak kinyílt az ajtó, és egy ünnepélyes menet vonult be a zárkámba. Az élen az igazgató, aztán a *jefe de servicio*, aztán Angelito, aztán a „szoanyírozottak” csoportjának egyik tagja.

Apró emberke volt az igazgató, nem is barátságtalan. Később tudtam meg, hogy ő is a régi személyzethez tartozott. Nem merték leváltani, mert a szaktudása miatt nélkülözhetetlen volt, de a nyakára ültettek egy falangista tisztet, és az ő működési körét kizárólag a szakmai ügyekre korlátozták.

Az igazgató egy ideig alaposan szemügyre vett, majd megkérdezte, hogy mi bajom van. Ugyanakkor intett a „szoanyírozottnak", hogy tolmácsoljon. Kijelentettem, tudok annyira spanyolul, hogy megértessem magam; az igazgató erre azt válaszolta, mégis jobban szeretné, ha tolmácsa lenne, hogy mindent pontosan értsen meg.

A kis ember bizalmat öntött belém. Röviden elmondtam neki az esetemet, és előhozakodtam a kívánságlistámmal. Kijelentette, ő maga a parancsokhoz kell, hogy tartsa magát; én pedig „incomunicado" vagyok, és ebből következően sem levelet nem írhatok, sem a konzullal nem léphetek kapcsolatba. Ami a további sorsomat illeti, arra sincs semmi befolyása. Azt azonban megkísérli, hogy visszakapjam az elkobzott pénzemet, és biztosítja számomra az ő hatáskörébe tartozó technikai könnyítéseket. Ennek fejében viszont kötelezzem magam, hogy újra eszem.

Ezt meg is tettem, mire a menet kivonult.

Az ajtó és Angel között még gyorsan megpumpoltam a „szoanyírozottat". Egypezetás börtönutalványt adott nekem.

Izgatottan vártam, hogy megtartja-e szavát az igazgató, nem tartozik-e ő is csak a mañanát mondók fajtájához.

De már másnap reggel beállított Angelito, és vele Don Ramon, egész halom mesésnél mesésebb kinccsel. Mindet kirakták a vaságyra, és olyan nagylelkű mosollyal a képükön álltak ott mind a ketten, mint valami karácsonyi ajándékosztásnál. Egészen magamon kívül voltam az örömtől, alaposan és szeretettel vizsgálgattam minden egyes tárgyat. Ezek pedig a következők voltak: egy ceruzacsonk, öt ív fehér papír, egy szappan, egy ing.

Don Ramon még azt is elmagyarázta, hogy a papírt és a ceruzát nem levélírásra kaptam, hanem „költői munkásságra", az igazgató ugyanis úgy véli, ha újra gyakorolhatom a „költői munkásságomat", az könnyíteni fog a

szívemen. Majd rám kacsintva még azt is hozzátette, hogy bármikor elvihetik ellenőrzésre mindazt, amit leírtam, ezért tehát csakis „szép dolgokról” írjak.

Megígértem, hogy csakis szép dolgokról fogok írni. Megint elfogott a túláradó, végtelen boldogság érzete, mint akkor, amikor bejött hozzám a borbély, és amikor először kaptam végre egy könyvet.

Haboztam, melyik legyen az élvezetek közül az, amelyikbe először belekóstolok: a ceruza vagy a szappan. A szappan győzött; tetőtől talpig lesúroltam magam, felvettem az új inget, a régit kimostam, és kitettem száradni az ablakba.

Aztán került sorra a ceruza.

*

Ettől a naptól kezdve számítódik a naplóm keltezése. Tekintettel arra, hogy csakis „szép dolgokról” akartam írni, úgy fogalmaztam, hogy ha valamelyik éjszaka tíz foglyot lőttek agyon, akkor azt írtam: „Tízkor felébredtem, rossz álmom volt.”

A Malaga végnapjairól szóló feljegyzéseimet, amit a letartóztatásomkor elkoboztak, emlékezetből írtam le újra; hasonlóképpen a fogságom első három hetének eseményeit.

Egészen rendkívüli véletlennek köszönhetem, hogy sikerült kicsempésznem a naplót a börtönből. Az itt következőket szó szerint másoltam át az eredetiről; csak a jelzéseket és a rövidítéseket egészítettem ki értelemszerűen.

15. fejezet

Szerda, március 3.

Ma reggel ceruzát, papírt, szappant, törülközőt, inget kaptam. Ha még fogkrém is volna, csaknem ember lennék megint.

A reggelinél odaadtam Angelitónak az egypezetás utalványt, hogy hozzon a kantinból nyolc csomag Hebras cigarettát és négy doboz gyufát. Azt mondta, a börtönkantint csak tizenegykor nyitják. Délelőtt kivonatokat készítettem Millből. Apró bolhabetűkkel írok, hogy takarékoskodjam a papírral.

Délben még mindig nincs cigaretta. Angelito nincs szolgálatban, láthatatlanná vált, a pezetával együtt.

Délután olvastam. A vacsorával együtt a cigarettát is megkaptam. Azt mondja Angel, a kantinban elfogytak az olcsó Hebrasok; egy csomag Specialest hozott; húsz darabot nyolcvan centimóért. Nem akart elismervényt adni a visszajáró 15 centimóról, azt mondta, minden beszerzésért jár neki egy kis *propina* (borravaló). Mondtam neki, borravaló csak akkor lesz, ha visszakapom az elkobzott pénzemet. Mire ő: „Arra ugyan várhatsz, amíg megfeketedel.” De végül is kigerálta a tizenöt centimót.

Csütörtök, március 4.

Délelőtt elolvastam a John Stuart Millt. Az ablakból próbálom jelezni a könyvtárosnak, hogy szeretnék könyvet cserélni, de semmi eredmény.

Beosztom a cigarettakészletet. Tegnap este elszívtam négyet, éjszaka kettőt, ma kettőt, marad tizenkettő - ennek három napig el kell tartani. Addig talán megjön a pénzem.

Este: Egész nap integettem a könyvtárosnak; eredménytelenül.

Hétkor a börtönirodába visznek, a titkár megmatja az igazgató címére Salamancából imént érkezett táviratot. Szövege:

„Tartományi fogház igazgatója, Sevilla. Koestler őrizetes személyi tárgyai Fuster ezredesnél, Sevilla, Vezérkar, Második Hadosztály. Bolin.”

Bolin tehát megint Salamancában van; ez megnyugtató.

A titkár közli: az igazgató írásban fordult Fuster ezredeshez, hogy juttassa el a börtönbe a pénzt és a csomagot.

Éljen az igazgató !

Az irodából visszafelé menet elhaladtam a 44-es számú ajtó előtt. A lap Caballero nevével még rajta van, de a velem szomszédos cellákon, a 43-as és a 42-es ajtaján már nincs névkártya. Szeretném tudni, mi történt a lakóival.

Egész nap eredménytelenül integettem a könyvtárosnak. Pénz és csomag még nem jött meg. Ebédre halleves főtt salátalevéllel. Még hét cigaretta.

Szombat, március 6.

Délelőtt megpróbáltam inteni a könyvtárosnak. Eredménytelenül. Dühömben, egyikről a másikra gyújtva, elszívtam mind a hét cigarettámat. Pénz és csomag sehol.

Délben odaadtam Angelitónak az utolsó 15 centimós utalványt. Ötért egy szivart hozott, tíz centimóért egy doboz gyufát. Hármat szívtam a szivarból, aztán eloltottam. Vacsora után öt szippantás. Megvan még majdnem a fele. Holnap vasárnap, akkor biztosan nem jöhet meg a pénz.

Vasárnap, március 7.

Délelőtt mise volt a zárkasorom folyosóján. A kémlelőlyukon át láttam a négyes sorokban felvonuló rabokat, A mise alatt három-négy arc a látóteremen belül maradt. Mind parasztok; kevéssé érdekli őket az istentisztelet. Beleértve a szentbeszédet is. Csak a felét értettem meg. A plébános örök kárhozattal fenyeget minden vöröst. Azt mondja, van még idő a megtérésre. A korlátozott látóteremben figyeltem a hatást. A hallgatók cigarettacsikkeket cserélgetnek egymás közt, az orrukat túrják, lopva, óvatosan köpködnek.

Az elvonulásnál egy másodpercre megpillantottam a látóteremen áthaladó papot. Alacsony, fekete, zsíros férfi, a világháborús tábori

lelkészek fajtájából való.

Délután váratlanul eljött a könyvtáros, De-Maistre *Voyage autour de ma chambre*-ját hozta el. Örömömben elszívtam a szivar maradékát, a csutkáját félretettem, hogy elrághassam. Egészen jó pótszer a dohányrágás is.

Hétfő, március 8.

Reggel olyan dohányszomjam volt, az egész szivarcsutkát elfogyasztottam.

Három fantasztikus új jövevény a pation. Polgáriasan öltözöttek - ügyvédnek vagy orvosnak vagy más, ilyesfélének vélem őket -, de mindhármuknak hosszú, fekete szakálla van, és hullasápadtak, a szó szoros értelmében olyan fehérek, mint a lepedő. Amikor kiértek az udvarra, a foglyok közül többeket is megöleltek, mind a hárman sírtak. Úgy vélem, hosszú ideig lehettek mindenkitől elszigetelve, és most engedték ki őket először az udvarra. Minden bizonnyal ilyen fantasztikusan festhetek én magam is - holnap lesz egy hónapja, hogy magánzárkában ülök.

Délben megkérdeztem a felvigyázót, írhatok-e levelet az igazgatónak, hogy sürgesse meg újra a pénzt és a csomagot. A felvigyázó azt mondja, az igazgatót tegnap kórházba vitték, súlyos műtétet kell rajta végrehajtani. Nekem azt tanácsolta, jobb, ha nem írok a helyettesének.

Minden remény feladva, hogy a holmimat visszakapom. Jobb is így; a reménykedés azt jelenti, hogy várakozás; a várakozástól pedig csak ideges lesz az ember.

Szerda, március 10.

Tegnap volt az első hóforduló.

Képtelen vagyok a jövőt konkrétan elképzelni, annak ellenére, hogy állandóan kombinálok és terveket szövögetek. De a tervek mind valahogyan álomszerűek, valószerűtlenek. A gondolkodás mindinkább teljes egészében amolyan ébren álmodásszerű lesz. Valahányszor kinyílik a zárkaajtó,

elszédülök a folyosó friss levegőjétől, és meg kell kapaszkodnom az asztalban.

Ha valamelyik fegyőr egy szót szól hozzám, rekedt leszek a meghatottságtól.

De-Maistre-t éjszaka elolvastam; reggel óta megint eredménytelen integetés az ablakból. Úgy rémlik, a könyvtáros szándékosan nem néz arra, talán túl lusta ahhoz, hogy könyvet hozzon. Pedig hát kellene, hogy annyi fantáziája legyen a pasasnak, hogy megértse, mit jelent egy könyv a magánzárkásnak. Politikai foglyok között másmilyennek képzeltem a szolidaritást. Az ember azt hinné, tudj' Isten mennyire elfásult már, és még mindig tele van romantikus naivitással.

Odakinn, a pation egy illemhelyet kezdtek építeni. Égetett téglából készül, az udvar kellős közepén.

Szörnyen szenvedek a dohány hiányától. Azt hiszem, mindent el tudnék viselni, ha lenne egy cigarettám. A vacsoránál megpróbálom levágni Angelt egy cigaretta erejéig. Azt állítja, neki magának sincs. Közben tele a zsebe cigarettával. De engem Arturiónak szólít, és minden alkalommal gyengéden vállon vereget.

Csütörtök, március 11.

Valahányszor kivezetik a foglyokat a padóra, meg amikor visszajönnek, az én zárkám előtt vonulnak négyes sorokban a folyosón át. Lassan mennek, csoszogó léptekkel, a legtöbbjük lábán posztópapucs vagy háncssaru van; én olyankor a kémlelőlyukamnál állok, s a pillantásommal kísérem, amint egyik arc a másik után halad át a látóteremen. Az a szokása mindegyiküknek, hogy amint elmegy valamelyik cella előtt, hangosan elolvassa a névkártyát. Gyakran tizenötször vagy hússzor is hallom egymás után, amint elhaladtukban a nevemet betűzik: „ar-tu-ro-ko-est-ler". Néha valamelyikük elolvassa a folytatást is: „in-co-mu-ni-ca-do. O-jo". „Ojo" azt jelenti: szemmel tartandó. Olykor, ha éppen nagyon belemerültem az olvasásba vagy az álmodozásba, úgy hat rám a nevem váratlan elmormogása, mint valami kísértetkórus.

Tegnap, amikor a déli sziesztára bevonultak, az egyikük, tréfából, egy papírdarabot dobott be nekem...

(London, 1937 ősze)

Egy gombóccá gyűrt barna cigarettapapírról colt szó. Kisimítottam, és ezt olvastam:

„Elvtárs, tudjuk, hogy itt van, és hogy maga a spanyol köztársaság barátja. Magát halálra ítélték, de magát nem fogják agyonlőni. Annál sokkal jobban félnek ezek az angol királytól. Ezek csak minket ölnek meg, los pobres y humildes (a szegényeket és megalázottakat).

Tegnap a temetőben megint agyonlőttek tizenhetet. Mi a zárkánkban azelőtt százan voltunk, mos már csak hetvenhárman. Kedves külföldi elvtárs, mi hárman is halálra vagyunk ítélve, és ma nagy holnap éjszaka fognak minket agyonlőni. De maga talán túléli ezt, és akkor mindent el kell mondania a világnak, azt, hogy itt minket gyilkolnak meg, mert a szabadságot akarjuk, és nem Hitlert.

A mi kormányunk dicső csapatai visszafoglalták Toledót, és most már a miénk Ouiedo, Vittoria és Badajoz is. És hamarosan itt lesznek, és diadalmenetben visznek minket végig az utcákon. További levelek következnek. Bátorság. Szeretjük magát.

Három köztársasági milicista”

Több levél már nem jött. Később tudtam meg, hogy hármuk közül kettőt még ugyanazon az éjszakán agyonlőttek; a harmadik ítéletét megváltoztatták -harminc évi fegyházat kapott, ami az életfogytiglani spanyol megfelelője.

Kívülről megtanultam a levelet. Félórával azután, hogy a kémlelőlyukon beesett hozzám, zárkaellenőrzés kezdődött, arra már nem volt időm, hogy megsemmisítsem a papírt, így hát lenyeltem.

Péntek, március 12.

Reggel a könyvtáros Agatha Christie: *Muerte en las nubes* - Halál a felhőkben című könyvét hozta el. Egy öreg uzsorásnőt indián fúvócső mérgezett nyílvesszőjével ölnek meg a repülőgépen.

Az udvaron *los pobres y humildes* továbbra is futballal és bakugrással szórakoznak. Lehetetlen megállapítani, hogy hiányzik-e valaki, és hogy ki.

Fogytán a papírom, olyan apró betűkkel írok, hogy könnyezik a szemem.

Szombat, március 13.

Tegnap este megint énekelt az egyik mór fogoly. Két szóból áll a dal, az ismétlődik állandóan: „Ja lailla – ja lailla” Ó, éjszaka! Gyakran hallottam ezt Szíriában és Irakban, a tevehajcsárok éneklik, amikor éjszaka az állataik után baktatnak. Mindig ugyanaz a két szó, panaszosan elnyújtva.

Aztán látogatóm érkezett: egy fekete macska. Az udvarról ugrott fel az ablakpárkányomra. Rettenetesen szerettem volna, hogy itt legyen velem a cellámban, de nem tudott bejönni, köztünk volt a drótháló, még csak megsimogatni se tudtam. Csalódottan ment el, és a következő - a 42-es - ablakra ugrott. Nyilván túl hideg volt neki az éjszaka, és menedéket keresett valahol. Sehol se sikerült neki bejutni, és úgy jajgatott fél éjszakán át, mint a csecsemő. Bizonyára azt gondolta, hogy ebben a házban csupa barátságtalan ember lakik, akik mind dróthálót vontak az ablakuk elé, csak azért, hogy be ne mászhassanak a kiscicák.

Ma egész nap ott volt az udvaron a fekete macska, és még egy másik, egy fehér is. Mindenki nagyon barátságos volt hozzájuk - sokkal barátságosabb, mint a szegény Pedróhoz, a mi falunk bolondjához, aki ma megint dührohamot kapott.

Délután zuhogó eső. Az udvar üres.

Este. Még mindig esik. Az udvaron nagy tócsák keletkeztek, valóságos tavak.

Ma megint jubileum van. Négy hete annak, hogy ebbe a börtönbe szállítottak át.

Vasárnap, március 14.

Megint nem tudtam aludni; éjszaka egy óra körül felkeltem, és kinéztem az udvarra. Az eső elállt, az éjfekete tócsákban tükröződtek a csillagok. Akkora volt a csend, hogy a békák brekegését hallottam -valószínűleg kintről. Ez a szabad természet illúzióját keltette.

Délelőtt megint istentisztelet, ez alkalommal azonban prédikáció nem volt. Talán kedvezőtlen hadijelentéseket kaptak, és elmaradt az isteni sugallat. Vajon mi lehet odakinn? Gyakran arra gondolok, hátha kitört már a világháború.

A harisnyám teljesen szétment. Mezítláb lépek a cipőmbe.

Délben új fegyőr: kövér, brutális, húsos arcberendezés. Meghökkentően hasonlít Charles Laughtonra, a Bounty kapitánya szerepében.

Egész nap integettem a könyvtárosnak - hiába.

Délután váratlanul átköltöztettek a szomszéd zárkába, ide, a 40-es számúba. Hogy miért, azt nem közölték. Az enyémet állítólag frissen meszelik. A 40-es berendezése pontosan ugyanolyan, csak a kilátás az udvarra innen kissé eltérő. Idegenül és kellemetlenül érzem magam az új zárkában. Hiányoznak a megszokott karcolások a falon.

Hétfő, március 15.

Reggel a könyvtáros Stevenson: *David Balfour kalandjai*-t hozta el, és újabb öt ív papírt. Megpróbáltam levágni egy pezeta erejéig, de azt mondta, neki sincs.

Adott egy cigarettát - három nap óta ez az első. A dohányzástól először megint részegnek éreztem magam, aztán tengeribeteg lettem.

Délben elfelejtettek enni adni, talán mert új zárkában vagyok. Addig dörömböltem az ajtón, amíg mindkét öklöm belefájdult; négykor kaptam

végre egy bögre babot, de nem a kondérból, hanem egyenesen a bögrében. Gyanítottam, hogy az adagot a maradékból kaparták össze; de azért megettem.

Most mindig a Bika van szolgálatban, a Bounty kapitánya. Ez roppant nyomasztó. Eddig a felvigyázók az etetésnél odavetettek néha egy-egy kedves szót: „Zabálj, Arturo, hadd hízzál kövérre”, vagy valami hasonlót; néhány ilyen szó üdítő hatása aztán órákig is eltartott. Egy egész délután vagy éjszaka hangulatának mérlege attól függ, hogy az etetéskor milyen hangot üt meg Angelito és az őr. Úgy hatnak rám a barátságos vagy barátságtalan hullámok, mint valamiféle szeizmográfra.

A Bika szörnyen nyomasztóan hat.

Éjszaka

Nem tudok aludni. Nem megy ki a fejemből a Bika. Hiába minden önérzetem, mégse tudom elkerülni, hogy a felvigyázókat ne valamiféle magasabbrendű lényeknek kelljen tekintenem. A szabadság hiányának tudata úgy hat, mint a méreg, amely ezekben a kis dózisokban adagolva, az egész jellememet átalakítja. Több ez valamiféle tisztán lélektani átalakulásnál, több, mint valamilyen alsóbbrendűségi komplexus; úgy érzem, olyan ez, mint valami elkerülhetetlen természeti folyamat. Amikor a gladiátorháborúról szóló regényemet írtam, folyton azon töprengtem, hogy miért nem tudták a római rabszolgák, akik pedig háromszor annyian voltak, mint a szabadok, azok ellen fordítani a fegyverüket. Most kezd bennem lassanként derengeni, hogy mit is jelent a rabszolga-mentalitás. Mindenkinek, aki tömegpszichológiáról beszél, egy évi tapasztalatszerzést ajánlanék a börtönben.

Sohasem hittem abban a mondásban, hogy valamely kisebbség diktatúrája képes lenne egyedül a szuronyok hegyén fenntartani magát. Azt azonban nem tudtam, hogy mennyire elevenek azok az atavisztikus erők, amelyek a többség cselekvőképességét belülről bénítják meg.

Most már tudom.

Nem tudtam, milyen hamar beleszokunk, hogy az emberek valamelyik privilegizált rétegét magasabb biológiai rendhez tartozó lényeknek tekintsük, és az előjogaikat magától értetődőnek és a természet akarata szerintinek fogadjuk el. Don Ramon kezében van a kulcs, én pedig a verembe ülök; ezt az állapotot mind Don Ramon, mind én magam a természet magától értetődő rendjének tartjuk, és távol áll tőlünk, hogy ebben bármi paradoxont lássunk.

És ha jönne egy őrült felforgató, és azt magyarázgatná nekünk, hogy minden ember egyenlő, együtt nevetnénk ki mind a ketten; Don Ramon szívből, én ugyan csak fél szívvel - de azért mégis.

Kedd, március 16.

Megint jubileum. Öt hét a letartóztatásom napja óta. És csaknem négy hét a kolléganőm látogatása óta. Ha Franco tábornok megkegyelmezett volna, és harminc évre ítélt, arról csak kellett volna, hogy engem is értesítsenek.

Ezzel szemben kérdéses, hogy értesítenének-e a kegyelem elutasításáról is, vagy abban az esetben az ember csak az utolsó pillanatban tudja meg, hogy a halálos ítéletét hagyták jóvá?

Hiszen a malagai statáriális bíróság ítéletéről sem kaptam értesítést.

Eszembe jut egy ilyen precedens: Hauptmann például, a Lindbergh bébi gyilkosa, csak huszonnégy órával a kivégzése előtt tudta meg, hogy a kegyelmi kérvényét elutasították.

Nem is tudom, mi az, ami kívánatosabb. Azt hiszem, kívánatosabb, ha az ember csak az utolsó pillanatban tudja meg.

A legszörnyűbb az lenne, ha a kegyelmet nem közölnék velem, és hónapokig vagy évekig hagynának továbbra is bizonytalanságban.

Egy hónapja már, hogy naponta gondolom végig ezt a gondolatsort, annak minden változatában. Csak azon csodálkozom, hogy nem érzem magam a mostaninál sokkal nyomorúságosabban. Ha egyszer kikerülök

innen, mindenki össze fogja csapni a kezét, és sápítozik, hogy ez milyen szörnyű lehetett. És bennem majd ott bujkál valami ravaszkás kis érzés, hogy nem is volt olyan nagyon rossz ez az egész, mint ahogyan gondolják. Mulatságos, hogy milyen rugalmasan tolódnak el az elviselhetőség határai.

Az első napokban tényleg a gombjaimon számoltam ki: agyonlőnek - megkegyelmeznek - agyonlőnek -megkegyelmeznek. Aztán abbahagytam, mert ha rossz eredmény jött ki, attól mindig megrémültem.

Az olyan vicces ebben a dologban, hogy az ember tulajdonképpen sose tudja teljesen meggyőzni önmagát, hogy mindez valóság, és nem csak valamiféle zavaros játék. Hiszen ki az, aki elhiszi a saját halálát? Mindig Sir Peter jut eszembe, aki elmagyarázta nekem, hogy mielőtt az ember öngyilkos lesz, fertőtleníteni kell az injekciós tűt, nehogy gennyes gyulladás keletkezzék. Azt hiszem, valójában ez valamiféle matematikai törvény: a hitetlenség a halálban, annak közelségével négyzetes arányban növekszik.

Nem hiszem, hogy amióta világ a világ, bárki is teljesen ép tudattal halt volna meg. Amikor Szókratész a tanítványai körében a méregpohárért nyúlt, arról kellett meggyőződve legyen, legalábbis félig, hogy hiszen úgyis csak komédiázik a fiatalok előtt. Önmaga szemében minden bizonnyal némileg komédiásnak tűnhetett fel, és magában titkon csodálkozott, mennyire komolyan veszik ezt azok az ifjak. Elméletileg természetesen tudta, hogy a serlegnek feltétlenül halálos lesz a hatása; de biztosan volt benne valami olyan érzés, hogy ez a dolog mégis egészen másképp fog elsülni, mint ahogyan azok az ájtatos - humortalan tanítványok elképzelik; hogy van ebben az egészben valahol egy rejtett, ravasz trükk, amiről csak neki van tudomása.

Természetesen mindenki tudja, hogy egyszer meg kell halnia. De tudni valamit, és hinni valamiben, nem egy és ugyanaz.

Ha nem így volna, akkor most, amikor ezt írom, vajon honnan a csudából lenne olyan érzésem, hogy csán valamilyen elvont értekezés ez az egész, amelyhez egyáltalán semmi közöm sincs?

Persze, naponta legalább egyszer bekövetkezik a tudatosság rövidzárlata, amikor is percekig teljes, éles fényben, mintegy valamiféle

pszichikai robbanástól megvilágítva, látom a valóságot.

És akkor nincs elvont okoskodás, nincsenek orvosságok, csak az állati félelem.

De aztán ez is elmúlik; és elmúlik az a perc is, amikor az ember a kivégzőosztag előtt áll, s az ólom a száján és az orrán és a szemén keresztül beléje hatol. És utána már azon is túlvan az ember.

Akkor hát minek izgassuk fel magunkat, amikor úgyis elmúlik?

Eddig fegyelmezett voltam, és ezekről a dolgokról nem írtam. Nem is szabad többé, túlságosan felizgat.

Ha legalább bejuttathatnám valahogy a zárkámba azt a kiscicát!

Szerda, március 17.

Csaknem az összes papírt teleírtam két nap alatt.

Mostantól kezdve mindazt, ami nem a naplóhoz tartozik (matematikát és egyéb irka-firkát), a mosdó fölött, a csempére fogom írni. Aztán majd le lehet törölni.

Délután nagy esemény: a zuhanyozóba vittek. A fürdőhelyiség egyenest fényűző. A zuhanyokon és a fürdőkádakon kívül még egy úszómedence is van. Most mindez, természetesen, nem működik. A medence üres és elkoszolódott, a kádak csapjai használhatatlanok, csak két hideg vizes zuhany van üzemben. Csodálatos érzés, hogy az ember végre megint tiszta lehet. A medencében még egy értékes lelet: egy régi mosdószappan maradéka.

Caballero még itt van; a 41-es és 43-as cella üres, a 42-esen új spanyol név.

Csütörtök, március 18.

Nincs már fekete szakálla a patio három új jövevényének, megborotválták őket, és a naptól máris enyhén lebarnultak. Örültem, hogy

újra megpillantottam egy magas, szőke fiút, akit néhány nap óta nem láttam az udvaron. Már attól tartottam, hogy...

Nagy élvezettel fejeztem be Stevensont. Csodálatra méltó, hogy milyen kitűnően fordítják spanyolra az angol írókat. Megint megpróbálok jelzéseket adni a könyvtárosnak.

Péntek, március 19.

Kora reggel kértem, hogy borotváljanak meg újra; de hallottam, hogy ma „fiesta” van, ünnepnap. Gondolom, hogy nagypéntek lehet. Közeledik a húsvét, és lehet, hogy észre sem veszem.

Délelőtt megint mise, délben jó halleves. Most minden pénteken halleves van, és babszemek meg a krumplidarabkák között néha egy kis húscafat.

Délben bejött hozzám a könyvtáros - Henrinak hívják -, és egyszerre csak franciául kezdett beszélni, tiszta párizsi kiejtéssel. Nagyon csodálkoztam, mert mindeddig semmiféle idegenes árnyalatot nem éreztem a spanyol beszédén. Holnapra ígért egy új könyvet, és azt tanácsolta nekem, hogy *„pas se faire de mauvais sang*”.[19]

Jobban örültem volna, ha megdob egy pezetával. Később bejött a cellába egy új fegyőr; nem tudom, mit akart; barátságosan nevetett, majd elment. Valamivel később beállított egy új *jefe de servicio* – falangista egyenruha, hűvös és korrekt. Megkértem, nem tudna-e lépéseket tenni a pénzem ügyében. Holnapra választ ígért.

Szombat, március 20.

Angel a könyvtáros megbízásából új könyveket hozott, Gabriel Miro: *Cseresznyefák a temetőben*; gyenge dolog, szószátyár és érzelgős. Az új *jefe* természetesen nem jött vissza. Az ablakból megláttam néhány vadászgépet, a kék légben keringtek, és olyan bukfenceket vetettek, mint a fiatal delfinek. A szabadság tökéletes szimbóluma. Megpróbáltam magam elé képzelni, milyen világ tárul majd a szemem elé, ha tíz év múlva kikerülök innen úgy, hogy addig egyetlen újságot sem olvashattam. Gyors mérleget

készítettem az 1927 és 1937 közötti változásokról, és úgy véltem, alapjában véve sokkal kevésbe változott a világ, mint ahogyan gondolná az ember.

Délután a kémlelőlyukon át két fekete ruhás nőt pillantottam meg; a folyosón mentek el, az ajtóm előtt. Valószínűleg valamelyik vallásos egyesülettől jöttek. Az egyiknek finom vonású Velasquez-arca volt; kellemes és megnyugtató a látványa is; valóban furcsa, ahogyan itt leamputálják rólunk az emberiség egyik felét.

Késő este hallottam, amint új embereket hoznak be; az egyik sírt, de nem mertem kinézni a kémlelőlyon.

Vasárnap, március 21.

Esik az eső, egész nap esik. Egy mocsár az udvar.

A mise előtt valaki rövid beszédet mondott, de semmit sem értettem. Olvastam és álmodoztam. Mind gyakrabban merülök ébren álmodozásba - három-négy óra hosszat is megfeledkezem magamról, amíg szakadatlanul fel és le masírozok valamiféle bódult félálom állapotában.

Délután megint megállt az órám. Nagyon megijedtem, de addig piszkálgattam rajta, amíg újra elindult.

Hétfő, március 22.

Éjjel összeroppant az ágyam - a földön találtam magam, és azt álmodtam, hogy agyonlőttek. Ez is megerősíti azt az érdekes tapasztalatot, hogy a másodpercnek az a töredéke, ami a reccsenés és a felébredés között volt, elegendő ahhoz, hogy az ember utólag egy egész előtörténetet szerkesszen hozzá. A tudat először a reccsenés hanghatását érzékeli, míg a történet csak gyors rögtönzéssel alakul ki utána -addig pedig a reccsenésnek az előszobában kell várakoznia.

Az agyonlövetés álma kivétel - egyébként mostanában mindig jókat álmodom. Azelőtt sohasem voltak ilyen szép álmaim. Gyakran nevetek álmomban, és erre a nevetésre ébredek fel. Csak ha arról álmodom, hogy újra kinn vagyok, azt érzem olyan ízetlennek. Különben szép állatok

jelennek meg, görög tájak, szép lányok is, de nem erotikusan. Egyébként is egyre inkább vénkisasszonyos leszek; olvasás közben annak örülök, ha ketten nem lesznek csak úgy egymáséi, és minden a tisztesség szerint megy végbe. Azelőtt ez pont fordítva volt.

Nem tudtam újra elaludni. A.B. jutott eszembe, abból az időből, amikor analizálták: Olybá tűnt nekem, mint az arénában megsebesült ló, amelyik a saját kilógó beleit vonszolja maga után. Nem valami felemelő látvány. Aztán a lélekelemzőket a csatornatisztítókhoz hasonlítottam: a mesterségük penetráns bűze még a magánéletükben is rájuk ragad. A szemükben mindig ott leselkedik a lelki csatornatisztító pillantása.

Bosszúsan figyelem, hogy magányomban egyre rosszindulatúbb leszek. Szentimentális és rosszindulatú.

Délben Angeltől három cigarettát kaptam. Megpróbálom, hogy naponta csak egyet szívjak el.

Megint repülőgépek. Junkersek és Capronik; a farkukon fehér kereszt. Hét darab.

Este jött a borbély; hajnyírógéppel vágta le a szakállamat. Kérdeztem, miért nem borotvával; azt mondta: a késsel borotválás pénzbe kerül.

Kedd, március 23.

Valóban megvan még a két cigarettám, de nincs gyufám. Reggel Angelnál sem volt, azzal bíztatott, hogy majd délben. Már csak egyetlen lap papírom van.

Szerda, március 24.

Tizenkettőkor elszívtam az utolsó cigarettát. Megint elfogott a gombon kiszámolás mániája. A fel-le járkálás közben arra ügyelek, hogy a kőlapoknak mindig a közepére lépjek: ha ötszöri ide-oda járás közben egyszer sem érek valamelyik lap széléhez, akkor kegyelmet fogok kapni. Már többször is rám jött ilyen kabalisztikus megszállottsági roham, de eddig mindig le tudtam győzni; ma elengedtem magam.

Ma hat hete, hogy letartóztattak.

Öt lap papírost kaptam.

Csütörtök, március 25.

Másodszor kaptam meg a De-Maistre könyvet. Tehát negyedszer olvastam el. Csinos mondat „*L’ange distributeur des pensées*.”[20]

Délben azzal a fantasztikus bejelentéssel lepett meg az őr, hogy délután megérkezik a pénzem. Előlegbe adott két cigarettát. Lázas türelmetlenséggel vártam estig, és folyton-folyvást azt mondogattam, hogy ez csak tévedés lehet - ravaszkodó babonából, hogy akkor mégis igaz legyen. Végre meghozták az esti levest. Megkérdeztem az őrtől, hogy mi a helyzet, mire ő nevetett, és azt mondta, összetévesztett egy másik angol fogollyal; az kapott pénzt...

A másik angol, mint kiderült, a „szoanyírozott”, az, aki az igazgató látogatásakor tolmácsolt. Gibraltári kereskedő (brit állampolgárságú spanyol), aki valamilyen valutacsempészés miatt került ide. Megkérdeztem, akkor hát mi keresnivalója van a politikaiak udvarán; erre az őr kijelentette: háborúban a valutasíbolás is politikai vétség.

Péntek, március 26.

Szürke, vigasztalan nap: idegesség, gyomorfájás és mélabú.

Kidobtam a harisnyámat, már teljesen használhatatlan volt. Csupa rongy mindkét ingem és az egyetlen alsónadrágom; az öltönyöm, amely egyúttal a pizsamám is, olyan, mint valami színházi jelmez a Koldusoperából.

Délben váratlanul német szót hallottam az udvarról. Nem akartam hinni a fülemnek. Egy kék szerelőrás, zömök, piros arcú, szőke legény állt a fehér vonalon, rézsút szemközt az én ablakommal, és óvatosan beszólt a harminchetes zárkába.

Aztán fel-le sétált, és valahányszor elment a harminchetes ablaka előtt, mindig bemondott egy német mondatot.

Azt mondta, hogy írni akar a konzulnak, de nem adnak neki papírt.

Hat másik fogollyal van együtt a cellában, mondta, csupa koszos spanyollal.

Itt mind vörösök, tette még hozzá, az embernek nagyon kell vigyáznia.

A válaszokat a 37-esből nem értettem. Csak annyit, hogy a 37-es lakóját minden bizonnyal Carlosnak hívják, németül beszél, és már régebbi barátság fűzi a szőkéhez.

Töröm a fejemet, hogy ez mit jelenthet.

Szombat, március 27.

Délben ajánlatot tettem a fegyőrnek: száz cigarettáért eladom neki az órámat. Elutasította. Egy órával később kaptam meg az első levelet a feleségemtől, és száz pezetát.

Az izgalomtól valósággal félőrült lettem. Az őr és a levelet hozó irodai titkár jelenlétében megöleltem Angelitót.

Angelito fanyarul vigyorgott, és egyszerre csak úgy csöpögött az alázattól és a szívélyességtől. Az eljövendő borravalókra számítva, előlegként rögtön tíz cigarettát adott nekem; aztán mind a hárman elvonultak.

A levél keltezése: március nyolcadika - menetidő: húsz nap. Szándékosan köznapi dolgokról szól, öt-hat egyszerű, bátorító mondatból áll, hogy könnyebben átmenjen a cenzúrán. Valamilyen, előttem ismeretlen úton-módon a malagai brit konzulhoz ment a levél. Ő juttatta el a katonai ügyészségre, az ügyészség pedig a börtönigazgatósághoz. Ebből arra következtetek, a feleségem nyilván nem tudta kideríteni, hogy hol vagyok.

Az utolsó mondat úgy szól, hogy a konzulátuson keresztül juttassanak el hozzá feltétlenül saját kezűleg írt üzenetet. Ebből az derül ki, hogy nem tudja biztosan, vajon életben vagyok-e még?

Az ajtón dörömböltem, és megkérdeztem, hogy válaszolhatok-e a levélre. A felvigyázó nyilván már előre tájékozódott az ügyben, mert rögtön rávágta, hogy nem. Kijelentettem, csak egyetlen egy mondatot akarok írni: azt, hogy élek. Erre is azt felelte, hogy nem lehet.

Ezután jött Angelito, hogy börtönutalványokra váltsa át a százpezetás bankjegyet. Tiszteletteljesen megkérdezte, hogy hozzon-e a kantinból valami ennivalót. Nagyvonalú gesztussal odaadtam neki tizenöt pezetát, hogy azért vásároljon be. Két pezeta borravalót máris levonhat magának. Egyenesen csodába illő az a változás, amely kettőnk viszonyában beállott: mindeddig úgy éreztem, hogy teljesen kiszolgáltatott vagyok Angelito hatalmának, és a mindenkori kedélyállapotától függök; most egyszerre szegény ördög lett belőle, énbelőlem meg señor. Hitvány kis elégtétel volt, de számomra roppant nagy élvezet.

Az esti levessel egyidejűleg aztán egy mesebeli kincsekkel telis-tele kosarat cipelt be a cellámba. Cigaretták, gyufák, fogkefe, fogkrém, szardínia olajban, szardínia paradicsommártásban, zöld saláta, ecet, olaj, és egy külön sótartóban só, piros paprikásszalámi, szárított füge, sajt, andalúziai édes sütemény, csokoládé, olajos tonhal és négy kemény tojás. A vaságyam valóságos csemegeboltta alakult át. Egyetlen lendülettel a vécébe öntöttem a lencseadagomat, és összevissza zabáltam mindent: csokoládét és szardíniát, szalámit és édességet.

Hat hét óta először jóllakottnak érzem magam -jóllakottnak, elégedettnek és fáradtnak.

Ha csak egyetlen szót is el tudnék juttatni D.-nek!

Vasárnap, március 28.

Angelito révén zoknit vásároltam, írópapírt, egy kosarat, amelybe belerakhatom a maradék élelmiszert és majd további falnivalókat is. A nap főleg evéssel és dohányzással telt el. A könyvtáros Avercsenko három kis humoreszkkötetét hozta el.

Délután a szőke német fiatalember megint beszólt a 37-esbe. Azt mondta, kapott papírt, hogy levelet írhasson, és megígérte a láthatatlan

Carlosnak, hogy kölcsönad neki egy pezetát.

Este a kürtös új dallamot fújt a takarodóhoz. Ez még az előbbinél is mélabúsabb, a kürtös érzelmesen és hamisan fújta.

Hétfő, március 29.

Az evés és a dohányzás egész örömét elvitte az ördög. Minden falat a pénz eredetét meg a levelet juttatja eszembe. Szaporán, rövid megszakításokkal és olyan hevességgel rontanak rám a honvágyrohamok, mint még soha. Micsoda búbánatos barom az ember; amikor éhes, nincs más kívánsága, csak, hogy zabálhasson, aztán ha végre jóllakott, egyszerre előjönnek a magasabbrendű érzelmek, és tönkreteszik az egész örömét. Három nappal ezelőtt úgy gondoltam egy darab sajtra, mint a földi javak csúcsára. Most viszont, valahányszor ránézek egy falat sajtra vagy a szardíniás dobozra, önkéntelen az otthonra kell gondolnom, és máris elszabadul a pokol. A Jóisten a kelleténél határozottan néhány kerékkel többet rakott a fejünkbe.

Délután Angelito magánlátogatáson tette tiszteletét nálam, és készségesen megszabadított a számomra gondot jelentő dolgok egy részétől, amennyiben felzabált egy csomó szardíniát, sajtot és csokoládét. Utána bejött még az új *jefe de servicio* is, hogy közölje velem: Fuster parancsnok mindeddig nem válaszolt az elkobzott pénzemet és holmimat sürgető kérésemre. Most ez teljesen hidegen hagy. Megkérdeztem, mikorra várható mégiscsak valami döntés a sorsomat illetően. Azt felelte, nem tudja. Én „nagy eset” vagyok, nem mindennap csípnek el egy vörös újságírót. Ezt ugyan önmagamra nézve hízelgőnek éreztem, de azért nem tudom, hogy jó-e, vagy inkább rossz, ha az ember „nagy eset”.

Kedd, március 30.

Még mindig a honvágy.

Azt hiszem, a *jefe* csak azért jött be hozzám, mert hallotta, hogy pénzt kaptam. Tényleg groteszk dolog látni, hogyan nőtt meg máról holnapra a tekintélyem, és – ez még groteszkebb -, hogyan erősödött meg még az önbizalmam is, amióta pénzem van.

Még hatvan pezetám maradt, el kell kezdenem a takarékoskodást.

Azt álmodtam - mostanában másodszor -, hogy szabad vagyok. Megint színtelen és kiábrándító volt.

Újra Mill-kötetet kaptam meg, és egész nap kivonatoltam.

Szerda, március 31.

Délben megkérdezte az őr, nem akarok-e bort inni. Hát persze, hogy akartam. Negyvenöt centimóért egy színültig töltött nagy pohár bort kaptam, körülbelül három decit. Megtudtam, hogy minden rabnak jogában áll, hogy az étkezéshez a pénzéért délben és este bort vegyen, de ennél a mennyiségnél nem többet. A déli adagomat elteszem estére, hogy együtt ihassam meg mind a kettőt.

Közepes minőségű fehér bor, de nem elég, hogy igazi hatást érjünk el vele. Azért mégis jó dolog, ha az embernek van bora.

Csütörtök, április 1.

Egyszerre kaptam meg Nerval: *Aurelia*, Bunyin: *Szuhodol* és Stevenson: *Olala* című könyvét. Most elviselhető minőségű élelemhez jutok, van borom, cigarettám, tiszta fehérneműm, és jó olvasnivalóm, nincsenek anyagi gondjaim, nincsenek bosszúságaim a kiadókkal, szerkesztőkkel és kollégákkal. Ha józanul nézem, tajdonképpen egészen jó dolgom van, ha csak nem volna ez a félelem. Azt hiszem, ha megszűnne a bizonytalanság, és később engedélyt kapnék, hogy a többiekkel együtt kimehessek a patióra, egészen tisztességesen lehetne itt élni.

Amikor olvasok, órákra megfeledkezem mindenről, és egészen elégedett és valóban jókedvű leszek. Aztán eszembe jut a levél és mindaz a szánalom, ami kicsendült belőle, és az az érzésem támad, hogy mintegy a szokásnak és illendőségnek megfelelően is kötelességem boldogtalannak lenni. Magam elé képzelem, hogyan képzeli maga elé a feleségem az én helyzetemet, és az én szánalmam, mint a visszhang visszhangja, úgy tükrözi az ő szánalmát. Folyton azon kapom rajta magam, hogy rossz a

lelkiismeretem, ha jól érzem magam. Aki börtönben van, annak szenvedni kell.

Roppant teherként nehezedhet a halottakra az, amikor az élők rájuk gondolnak.

Péntek, április 2.

Micsoda gyöngyszemekre bukkan az ember viszonylag ismeretlen könyvekben, ha a szokatlan körülmények következtében azt a szokatlan szokást veszi fel, hogy figyelmesen olvas!

Gerard de Nerval élete felét a bolondokházában töltötte; ezt a könyvet, amelyet most olvasok, részint két elmeroham között, részint a rohamok alatt írta; oldalakon át teljesen abszurd látomásokat tartalmaz, s a történet meséje az ő ingadozása a betegség és a józan ész között. Egyszer úgy látszik, hogy határozottan javul az állapota, az agya teljesen kitisztul. Ennek az lesz a következménye, hogy kidobják a bolondokházából, és most egy árva garas nélkül, menedék nélkül és télikabát nélkül kénytelen bolyongani Párizs utcáin a hideg éjszakában, ahelyett, hogy a jól fűtött bolondokházában kergethetné a maga színes látomásait. A kimerültségtől félig öntudatlanul így morfondíroz:

„Ha visszakapja az ember azt, amit általában észnek neveznek, úgy rémlik neki, hogy annak elvesztése igen kevéssé sajnálatos.”

Harmincöt éves korában felakasztva találtak rá.

Kíváncsi lennék, vajon azért akasztotta-e fel magát, mert éppen őrült,
vagy pedig mert éppen észnél volt.

A külvilág számomra mindinkább irreálissá válik.

Néha már azt hiszem, hogy azelőtt boldog voltam. Az ember nemcsak a jövőt illetően fabrikál magának illúziókat, hanem a múltjáról is.

Szombat, április 3.

Tűt és cérnát kaptam, azzal töltöttem a fél napot, hogy összefoltoztam az elrongyolódott ingemet, alsónadrágomat és az új zoknimat. Délben Angelito friss salátát hozott nekem, egy régi újságpapír letépett darabjába csomagolva. Ebből megtudtam, hogy a belga király Berlinben volt, és hogy Olaszország szerződést kötött Jugoszláviával; de egy szó sem volt a spanyol háborúról.

Csodálkoztam és megdöbbentem, mily kevéssé izgatnak ezek a hírek, hogy milyen gyorsan elpárolog az érdeklődésem az iránt, ami odakinn történik. Pedig még a második havi jubileumig sem érkeztünk el.

Sokkal érdekesebb, hogy a két sétálótárs - Byron és a Tüdővészes - harmadik társat kapott. Hosszú, borotválatlan, piszkos, és pápaszemet visel. Rövid bőrzeke van rajta, szűk is neki, olybá tűnik, mintha kinőtte volna. Az egész alak kissé mulatságos és meghatóan gyámoltalan benyomást kelt; fogalmam sincs, minek vélhetem.

Vasárnap, április 4.

Nagyon rossz nap. Az alvás és írás csak néhány órai megkönnyebbülést jelent. A szívem annyira rendetlenkedik, hogy egy ideig úgy érzem, meg fogok fulladni. Egész nap ágyban, valamiféle apatikus bénultsággal. Egyenest megrémülök a gondolattól, hogy fel kell kelnem.

Malaga óta nem éreztem magam ilyen nyomorultul.

Hétfő, április 5.

Éjszaka szívrohamom volt, egészen hasonló ahhoz, amelyet 1932-ben kaptam. Nagyon félek, hogy még egy roham következik.

16. fejezet

Az a mese a szívrohamról hazugság volt.

Betegséget szimuláló bonyolult tervről volt szó csupán, amit vasárnap gondoltam ki. Nagyon rosszul éreztem magam azon a vasárnapon, torkig voltam a gombjaimon kiszámolósdival, ki akartam kényszeríteni, hogy

kórházba vigyenek, arra gondoltam, ott hamarább nyílik valami lehetőség arra, hogy kicsempészhessek egy levelet az angol konzulnak. Tudtam, hogy a börtönorvosokat nehezen lehet becsapni, és ez a tervem csak akkor válik be, ha valóban beteg leszek. Ennek érdekében éhségsztrájkot akartam kezdeni, de nem nyilvánosat, hanem titkos akciót: az ételt átveszem, de aztán észrevétlenül a klozetba öntöm, amíg úgy legyengülök, hogy kénytelenek lesznek orvost hívni. Az orvosnak aztán, szándékom szerint, azt fogom mondani, hogy szívbajom van; a szívbajok nehezen ellenőrizhetők, azonkívül azt is tudtam, hogy tíz-tizenöt napi éhezés után a szív legyengül és az érverés szabálytalan lesz.

Miután állandóan arra kellett számítanom, hogy cenzúrázzák a naplómat, vigyáztam, hogy a tartalma egybevágjon a betegséget színlelő tervemmel. Így tehát „éhség” helyett következetesen „betegséget” írtam, és ha „gyomorra” gondoltam, akkor azt írtam, hogy „szív”. Ezáltal a naplóm hangétele undorítóan szentimentális lett, ami azonban mélységesen meg kellett volna hogy rendítse a spanyol cenzort.

Naiv terv volt; de nem maradt más választásom.

A következőkben dőlt betűkkel szedett szakaszokat vagy rejtjelezve írtam a naplóba, vagy utólagos kiegészítésekről van szó.

Hétfőn, április ötödikén kezdtem el a koplalást, nyolc héttel a letartóztatásom után.

*

Hétfő, április 5. (este)

Az egyik, kedvenc könyvemet kaptam meg spanyolul; Sterne: *Érzelmes utazás*át.

„...ha ebből nem is lesz semmi, valami más majd sikerül; - egyre megy - ez akkor is az emberi természet tanulmányozása - és ez elég; - ... a kísérlet élvezete ébren tartotta a szellememet és azt, ami a legértékesebb bennem, ami pedig otromba, azt elaltatta...”

Ám az otromba gondolatok nem szunnyadtak el, az éhség ébren tartotta őket. Valahol azt olvastam, hogy három-négy napi éhezés után megszűnik az éhségérzet; ez a kilátás megvigasztalt.

Kedd, április 6.

A szívpanaszok második napja. Délután bejött a cellámba a borbély, az őr a borotválás alatt, szokása szerint, az ágyamra ült, hogy elbeszélgesse az időt. Óvatos kérdések révén megtudtam, hogy Madrid még nem esett el; az őr úgy véli, hogy még sokáig el fog tartani a háború. Őr, borbély és jómagam egyetértünk abban, hogy nem kellene háborúknak lenniük.

A kenyeret nem lehet egy darabban a vécébe dobni; morzsákra kellett aprítanom, és kétszer-háromszor is lehúzni, amíg eltűnik az egész. A szétmorzsolás közben az ember vitaminoktól és napfénytől duzzadó búzamezők illatát érzi. A levessel könnyebben boldogulok, egy húzásra lemegy az egész.

Szerda, április 7.

Jules Verne könyvét kaptam meg: *Nyolcvan nap alatt a Föld körül*. Azt hittem, élvezni fogom, de egyáltalán nem élveztem. Vagy Verne a ludas, vagy az én szívem, ami állandóan kellemetlenkedik. Kénytelen vagyok szünet nélkül rá gondolni, képtelen vagyok a gondolataimat akár csak tíz percig is az olvasásra vagy írásra összpontosítani.

Elkezdődnek az ébren álmodozások az evésről. Ugyanolyan kéjjel álmodom bifsztekről, krumpliról és sajtról, ahogyan gimnazisták szoktak filmszínészekről álmodni. Azt hiszem, ha a társadalom ugyanúgy korlátok közé szorítaná a táplálkozási tevékenységet, és ugyanúgy tabukkal venné körül, mint a szexuális funkciókat, akkora pszichoanalitikusoknak elfojtott éhségkomplexokkal és szomjúságneurózisokkal kellene foglalkozniuk. És ha akkor valaki egy hegedűről álmodna, az azt jelentené, hogy a sötét ösztönei ürüpaprikásra sóvárognak.

Csütörtök, április 8.

Valamit felfedeztem.

Ma délelőtt megint beszélt a szőke német azzal a rejtélyes Carlosszal a 37-esből. Azt mondta, hogy írjon Carlos levelet a konzuljának, és rejtse el a patio északi sarkán lévő ablakkiszögellésben. Aztán ő, mármint a német, majd kijuttatja a levelet. Törtem a fejemet, hogyan juthat el Carlos ahhoz az ablakhoz, amikor mindenkitől elkülönítve, a cellájában ül.

A szieszta alatt aztán megláttam, amint az a hosszú, szemüveges új jövevény a megnevezett ablakhoz megy, és ott valamit vacakolni kezd. A rejtélyes Carlos tehát azonos a sziesztaidő új sétálójával.

Majd délután a német kivette a levelet.

Ez volt ma az egyetlen szórakozásom. Olyan nyomorúságos állapotban van a szívem, hogy egyáltalán nem tudok olvasni. Az ördög vigye Phileas Foggot, az ő halvérűsége csak bosszantó provokáció.

Azt hittem, hogy az éhségérzet megszűnik négy nap után? Hát nem...

Ellenkezőleg...

Péntek, április 9.

Ma két hónapja annak, hogy Bolin, pisztolyával a kezében, beállított Sir Peter házába.

Végre megszabadultam Phileas Foggtól, és Tolsztoj *Háború és béké*jét kaptam meg.

A sziesztaórák alatt egy új sétáló jelent meg az udvaron. Alacsony kis andalúziai paraszt, marcona, fekete borostás szakálla van, és szelíd, kék, enyhén bazedovos szeme. Byronhoz és a Tüdővészeshez csatlakozott; a nyurga Carlos egyedül bóklászott a hosszú gólyalábain.

A szívem csak nem javul; ez már a hatodik nap...

Már csak harminc pezetám maradt. Nem akarok több élelmiszerpótlást venni, most már csak cigarettát és szappant.

Szörnyen lassan vánszorog az idő amióta beteg vagyok. Kétszer vagy háromszor olyan lassan, mint azelőtt. Nemcsak sántít, de még egy súlyos ólomgolyót is vonszol maga után. Ez azért van így, mert nem tudok sem olvasni, sem írni, sem koncentrálni - egyszerűen: képtelen vagyok másra gondolni, mint az időre. Ez az elmélkedés az időről lassan már rögeszmémmé válik. Amikor még újonc voltam ebben a börtönben, megpróbáltam meglesni az óramutatót, hogy kifürkésszem a tiszta időt. Most már tudom, hogy e téren is valami törvény működik: minél inkább akarjuk, hogy tudatossá váljék bennünk az idő, annál lassabban halad; az idő maradéktalan tudomásulvétele teljesen meg is állítaná azt. Akinek sikerül kitapasztalnia a „tiszta időt”, az a semmit éli át: a halálban befagy a jelen.

Nagyon kellett vigyáznom, hogy észre ne vegyék a csalást az evéssel. Nemcsak a rendes adagomat semmisítettem meg, hanem továbbmentem: még élelmiszerpótlást is vásároltam a kantinból, hogy arányosan beosztva azt is megsemmisítsem. Az, hogy a pénzem kezdett fogytán lenni, végre ürügyül szolgált arra, hogy megszabaduljak ezektől a pótlólagos tantaluszi kínoktól.

Szombat, április 10.

Mindig roppant mulatságosnak tartottam, amikor idősebb hölgyek kijelentik, hogy nem tudnak háborús könyveket olvasni, mert az túlságosan felizgatja őket. Most Tosztoj regényének egyes részletei olyan heves szívdobogást okoznak nekem, hogy kénytelen vagyok letenni a könyvet. Annál a jelenetnél, amelyben Moszkvában agyonlövik az orosz foglyokat, hányingert kaptam és öklendezni kezdtem, de csak zöld epe jött ki.

Állandóan az érverésemet figyelem, és arra várok, hogy végre szabálytalan legyen. De ennek semmi jele. Gyakori szédülés és fizikai gyengeség, ez minden, hatnapi koplalás után. A kínzó étvágy nem csökken, sőt növekszik. Különböző leírásokból emlékszem olyasmire, hogy az éhezőknél a súlytalanság és a könnyedség valamiféle kellemes érzése lép fel. Csupa sületlenség.

Vasárnap, április 11.

Miután egyelőre képtelen vagyok továbbolvasnia vérszomjas Tolsztojt, keresztrejtvényeket kezdtem gyártani. Sokkal szórakoztatóbb, de sokkal nehezebb is, mint megfejteni őket. Az egyik kombinációnál az jött ki, hogy „Eumene”. Biztosan jelent valamit, de mi lehet az?...

... Még az „Eumene”-nél tartottam, amikor az igazgató az irodájába rendelt. Kijelentette, megkísérli „az ügyem meggyorsítását”. Azt mondta, hogy feltűnően rossz színben vagyok, nem vagyok-e beteg. Erre azt feleltem, hogy krónikus szívbajom van, de idővel biztosan javulni fog. Azt mondta: megpróbálja kieszközölni az engedélyt, hogy időnként kimehessek a friss levegőre. Én meg azt mondtam: ez a leghőbb vágyam.

Az igazgató is nagyon rossz színben volt, megkérdeztem, hogy sikerült az operációja. Azt felelte, hogy még nagyon gyenge, az tenne a legjobbat neki, ha egy kis cellanyugalmat írathatna fel magának. Mindketten nevettünk. Amikor visszaértem a cellámba, egészen felvillanyozódtam.

Aztán mise következett, karénekkel. Az ének – az első zene, eltekintve a „Ja laillá”-tól, ami nem zene, hanem ritmikus sóhajtozás - teljesen felkavart.

De a pulzusom még mindig makacsul nyolcvan és nyolcvankettő között van, holott ma már letelt egy tejes koplalóhét.

Hétfő, április 12.

Nagy, egészen nagy események...

Először is, megborotváltak. A borotválásnál egy új felvigyázó volt szolgálatban - falangista egyenrás, csíptetős ifjonc, aki tegnap kakas módjára pöffeszkedett a patión, és ráförmedt néhány szegény parasztra. Amikor a borotválással elkészültünk, ő még a zárkában maradt, és folytatta a megkezdett beszélgetést. Később még Don Ramon és a könyvtáros is csatlakozott hozzá, igazi kávéházi csevegés lett belőle.

A beszélgetés szüneteiben a cvikkeres viccelődött, az orrom előtt hadonászott a revolverével, és azt mondta, hogy előbb vagy utóbb úgyis agyon fognak lőni. Don Ramon, aki mögötte ült az ágyamon, mutogatott

nekem, hogy ne vegyem komolyan, s a mutatóujjával még a homlokát is megütögette. Azt mondtam a cvikkeresnek:

„Ha te ülnél itt, az én helyemben, és én lennék a felvigyázó, az efféle viccek nagyon rosszul esnének neked.” Erre egészen döbbenten azt felelte: „ez igaz”, és attól kezdve illedelmesebb lett. Szidta a vörösöket, azt mondta, hogy azok kínozzák a foglyaikat, kiszúrják a szemüket és így tovább. Én meg azt mondtam, ez egyáltalán nem igaz; én a másik félről hittem volna ugyanezt; mert hát az ember az ellenfeléről mindig a legrosszabbat gondolja. A cvikkeres kijelentette, ez is igaz, majd vigyorogva hozzátette: „Hiszen veletek itt, a börtönben, amíg csak agyon nem lőnek, úgy bánnak, mint dzsentlemenekkel; de ha valamelyiktele a fronton a mórok kezébe kerülne, akkor bizony nem sok nevetnivalója lenne.” Megkérdeztem, hogy ő mint katolikus, helyesli-e az emberek megkínzását. Zavart mosollyal válaszolta, hogy „tulajdonképpen nem”. Így ment ez még egy ideig; közben Angliáról és Darwinról beszéltünk, meg arról, hogy felrepülnek-e az emberek valaha is a holdra.

Csaknem két óra hosszat tartott ez a látogatás. Nem értettem, mit jelenthet ez az egész.

Majd a rejtélyes könyvtáros mondta el a maga történetét. Nem profi ökölvívó, hanem egy párizsi hirdetési iroda tulajdonosa. Nem sokkal a polgárháború kitörése előtt csődöt jelentett, és Spanyolországba szökött. A hitelezői a nyomára bukkantak; a francia kormány a spanyol kormánytól a letartóztatását és a kiadatását kérte. Egy héttel a puccs előtt Sevillában letartóztatták. A könyvtáros - nevezzük Henrinek -tiltakozott a kiadatása ellen. Aztán elkezdődött a polgárháború; a börtönben a viszonyok, az ő kifejezésével élve, „bizonyos változáson mentek át”, és Henri leghőbb vágya, mindennek ellenére, most már az lett, hogy adják át az ő hazai hatóságainak. Annál is inkább, mivel a hitelezői, akiket meghatott Henri szerencsétlen sorsa, kijelentették, hogy hajlandók lennének valahogyan kiegyezni vele. A sevillai francia konzul megtett minden tőle telhetőt, hogy a megtévedt bárányt hazavigye, de erre most meg a lázadók hatóságai nem hajlandók. Aki francia, az az ő szemükben vörös, aki vörös, annak a helye viszont itt van, a börtön patiójában. Ebben az egész históriában még az a

legmatságosabb, hogy Henri állítása szerint ő a „Croix de Feu”-nek, de la Rocque ezredes fasiszta szervezetének a tagja.

Henri ezt az egész történetét patetikus felháborodással adta elő, és mindenki nevetett - Don Ramon és a cvikkeres, maga Henri is, meg én is. A két fegyőr a jelek szerint már kívülről ismerte a történetet, mert helyeslőn bólogatott minden mondat után, mint valami gyakran hallott anekdotánál. A csíptetős végül kijelentette, hogy előbb vagy utóbb azért majd Henrit is agyonlövik; ez után véget ért a derűs kávéházi összejövetel. Amikor a vendégeimet az ajtóhoz kísértem, Don Ramon intett az ujjával, és úgy intézte, hogy egy pillantást vethessek kívülről a zárkám ajtajára.

Új tábla került rá: ezen ott volt a nevem - de már eltűnt róla az *„incomunicado*” és az *„ojo*”...

Ez tehát a rejtély megfejtése. Megszüntették, nyilván az igazgató magánkezdeményezésének jóvoltából, az elkülönítésemet.

Hét óra felé visszajött a cvikkeres, és hivatalosan közölte, hogy holnaptól a sziesztaórák alatt, vagyis egytől háromig, sétálhatok a patión. Megkérdeztem, hogy most írhatok-e végre a konzulnak is. Azt felelte: igen, de a leveleket tollal, tintával kell írni, és tintát és tollat csak holnap vehetek, mert a kantin már zárva van.

Éljen az igazgató!

Most már újra ehettem volna, hiszen a célomat, az én közreműködésem nélkül is, elértem. De óvatosságból várni akartam még egy napig, amíg valóban elmegy a konzulnak írt levelem.

Hétfő, április 12. (éjszaka)

Az imént - este tízkor - itt járt a *jefe de servicio*. Ezt a *jefe*t még nem ismertem, idősebb, őszülő hajú ember.

Azt mondta, parancs érkezett az ügyészségről az irodába, hogy holnap reggeltől a többi fogollyal együtt, tehát egész nap, kinn lehetek a nagy patión. Még jobb!

Kedd, április 13.

Már hatkor felkeltem, és lázas türelmetlenséggel vártam a percre, amikor végre kijutok az odúmból. A foglyok, szokás szerint, nyolckor megjelentek az udvaron - de az én cellám ajtaját nem nyitották ki. Dörömböltem, de hiába. Végre, a reggelinél, megmagyarázta a fegyőr, hogy ma másik *jefe* van szolgálatban, mint tegnap - az a dagadt, akivel akkor akadtam össze, amikor a cellámat elöntötte a víz -, és ez azt állítja, hogy semmiféle rám vonatkozó utasítást nem kapott. Tintát és papírt kértem - ezt is megtagadták, „a *jefe* nem kapott erre vonatkozó utasítást”. Kértem, hogy beszélhessek a *jefe*vel; azt üzente, hogy nem ér rá.

Kis híján múlott, hogy nem kaptam dührohamot. De uralkodtam magamon; a szívemre gondoltam.

Pontosabban arra, hogy szerencsére nem hagytam abba a koplalást; hogy ez a mai már a kilencedik nap; hogy az érverésem - végre - hatvan és százöt között ingadozik, és hogy legfeljebb már csak néhány napig tarthat, amíg végül kénytelenek lesznek a rabkórházba küldeni.

Kedd este

Déli tizenkettőkor egyszerre csak beállított Angelito: a *jefe* üzeni, telefonáltak az ügyészségről, hogy a patioengedélyemet véglegesen az egytől háromig terjedő időben állapították meg. Tinta és toll ügyében még semmi utasítás nem érkezett.

Újabb, lázas várakozás egy óráig. Végre felharsan a fütty, a patio népessége négyes sorokba fejlődik, és visszavezetik a házba. Az udvar üres. Legkésőbb tíz perc múlva meg kell jelennie Byronnak, a Tüdővészesnek és az új embernek, aztán majd kinyílik az én zárkám ajtaja is...

Már negyed kettő, már fél kettő, aztán háromnegyed kettő lesz, semmi se mozdul. A többiek sincsenek kinn az udvaron.

Nem tudom tovább türtőztetni magam, úgy dobolok az ajtón, mintha pergőtüzet zúdítanék rá - a bögrémmel verem a vasat, és úgy rugdosom, hogy belefájdul a lábam. Pokoli színjáték ez. Két perc múlva kinyílik az

ajtó - megjelenik Angelito, a *jefe* és a Bounty kapitánya. Együttesen, kórusban üvöltöznek velem; Angelito a leghangosabban; már néhány napja nem kapott borravalót, és tudja, hogy már csak húsz pezetám van. Megmagyarázom, hogy miért dörömböltem. A Bounty kapitánya azt ordítja, hogy akkor enged ki engem, amikor neki jólesik, és ha nincs kedve rá, akkor egyáltalán ki sem enged, és ha még egyszer így viselkedem, a csizmájával fog eltaposni, szétmorzsolni, szétlapítani, mint valami férget.

Mindez a nyitott ajtóban zajlott. Byron, a Tüdővészes és a kis újonc, akiket nyilván éppen most engedtek ki a cellájukból, a folyosón állnak, és hallgatják a ricsajt. Aztán mind a négyünket kivezetnek a patióra.

Érzem az arcomon a meleg napsugarat, belélegzem a levegőt, annyit, amennyi csak a számba fér – aztán gyors egymásutánban minden szürke, zöld és fekete lesz a szemem előtt, és arra eszmélek, hogy a földön ülök. Azok hárman együttes erővel talpra állítanak. Byron és az új ember megragad a hónom alatt, a Tüdővészes hátulról támogat; néhány lépés után minden rendben van megint.

Egy csoportban állunk mind a négyen, a harminchatos zárkával szemben. Először csak a levegőt szívom be. Először újra igazi levegőt - nem a szalmazsák kigőzölgésének, az étel- és klozetszagnak sűrű gázkeverékét, amelyen két hónapja élek. Aztán elindul a beszélgetés.

Az első kérdésem, hogy mire ítélték őket.

- La muerte - halálra, mondja Byron, és mosolyra húzza a száját.

- La muerte - mondja a Tüdővészes.

Ismert köztársasági politikus, Byron pedig az egykori titkára. Mindketten három hónap óta várják, hogy agyonlőjék őket.

- La muerte - mondja a harmadik is. Andalúziai kis paraszt, milicista, az andalúziai fronton esett fogságba.

Carlos nem volt jelen; lehet, hogy beteg.

Carlos olasz, a Franco oldalán harcoló olasz hadsereg hadnagya. A letartóztatása, úgy tűnik, valamiképpen a német barátjával van bizonyos összefüggésben.

*

A milicista neve Nicolas. Csak tíz nappal ezelőtt esett fogságba, és három nappal ezelőtt ítélték el. A vád úgy szólt, mint az összes hadifogoly esetében: „Rebelion militar” - fegyveres lázadás. Miközben fel-le jártunk a patión, Nicolas elmesélte nekünk az eljárás lefolyását a sevillai katonai törvényszéken.

Három percig tartott: az elnök felolvasta a nevét, a születési helyét és a helyet, ahol fogságba ejtették; az ügyész halált indítványozott, és hozzátette:

- Sajnálom, hogy nem küldhetem egy ketrecben Genfbe ezt a „rojecillót”, ezt a kis vörös férget, mielőtt agyonlövik, hogy megmutassuk a Népszövetségnek, milyen siralmasan festenek a jog és a demokrácia állítólagos harcosai.

Aztán elvezették.

Nicolas valahol egy fejes saláta torzsát szerzett, és miközben elmondta nekünk a történetét, mohón rágcsálta, és minket is megkínált néhány maradék levélcsonkkal. Én, tekintettel a betegségemre, visszautasítottam, a másik kettő mohón nyelte a zöld levéldarabkákat. - Mit gondoltok - kérdezte közben Nicolas -, mikor fognak engem agyonlőni?

- Paciencia, kiskomám - mondták a köztársaságiak, az öreg raboknak a zöldfülű iránti lenézésével. -Türelmesnek kell lenni, mi is három hónapja várunk már.

De aztán vigasztalni kezdtük mind a hárman. Ő még sokkal jobban rettegett, mint mi, az ő halálos ítéletén még meg se száradt a tinta. Gyermekded történeteket meséltünk neki: hogy a halálos ítéleteket csak tréfából mondják ki, hogy megijesszék az embereket; valójában senkit se lőnek agyon; ennek eleven példái vagyunk mi hárman, akiknek együttesen

már nyolc hónapja halottnak kellene lennünk. Szíves örömest hitt nekünk, és a végén már mi magunk is elhittük. Egészen jókedvűek lettünk, és Byron azt javasolta, hogy tegyünk ki egytől háromig egy táblát a patióra: „Belépés csak halálos ítélet felmutatásával.”

Kölcsön akartam adni a könyvemet Nicolasnak, de azt mondta, hogy nem tud olvasni. Nagy parasztkezével megsimogatta a Tolsztoj-kötet fedelét, és egyszerre egészen együgyű, szomorú lett a tekintete. Azt mondta, abban reménykedett, ha megnyerik a háborút, akkor megtanulhat olvasni.

*

Holnap lesz a Spanyol Köztársaság évfordulója. A Tüdővészes és a titkára azon törték a fejüket, vajon kitűznek-e, és milyen zászlókat Sevillában és Burgosban a külföldi konzulátusok. A vita hangjából érződött, hogy már hetek óta ismételgetik ugyanazokat az érveket - ők ketten ugyanis egy zárkában ülnek. A kis Nicolas szorongva kérdezte, hogy nincs-e más gondjuk; mire Byron kihúzta a derekát, mint egy spanyol hidalgó, és villámló szemmel nézett rá: - No, señor.

*

Csodálatos illata volt a levegőnek, a tavasz és a tenger érződött rajta.

Csak fél négykor vezettek vissza minket a celláinkba.

Hétkor megjött Angelito a tintával és a tollal. Egy ötpezetás utalványt adtam neki, hogy váltsa fel, de a visszajáró három pezetát elfelejtette visszaadni.

Megírtam a levelemet a sevillai brit konzulnak, de úgy hallom, hogy csak holnap lehet feladni. Holnap, ha már elment a levél, valószínűleg enyhülni fognak a szívpanaszaim is, de addig nem.

Holnap lesz pontosan a tizedik napja annak, hogy megbetegedtem.

Szerda, április 14.

A Spanyol Köztársaság kikiáltásának évfordulója. A reggelinél átadtam a levelet az őrnek, de visszahozta a börtöncenzúrától, a levelet spanyolul kell írni. Idehívták a gibraltári valutacsempészt, aki egyszer már tolmácsolt nekem, hogy segítsen helyes spanyolsággal megírni a levelet. Utána elmondta nekem, néhány héttel ezelőtt jött egy spanyollal Sevillába, hogy valami hadiszállítási üzletet kössön - mire mindkettőjüket azonnal letartóztatták. Hárman vannak a 33-as zárkában, a harmadik egy nagy amerikai autós cég képviselője, aki ugyancsak valami valutahistória miatt ül. A szállodából hozatják maguknak a kosztot, a bort és még kávét is, Angelito azokon kívül naponta még negyven-ötven pezetáért a kantinból is mindenfélét összevásárol nekik. Ők tehát a börtönarisztokrácia. Bennem meglehetősen jakobinus érzelmek élnek velük szemben. A pasas megígérte, hogy átküld nekem a cellámba kávét és egy egész tyúkot is - biztosra veszem, hogy sose fogja megtenni. (U.i. Igazam lett.)

Még azt is mondta, hogy ő meg a barátai azt remélik, hamarosan átköltöznek a 39-esbe”, mintha egy szállodában beszélne a szobaszámokról. Majd kijelentette, hogy Angelito „veszedelmes gazember”, aki borravalóért a saját testvérét is megojtaná.

Délben végre elment a levelem - láttam, amint Don Antonio, már cenzúrázva, bedobta a folyosón a levélszekrénybe. Azt mondta, holnap biztosan itt lesz a konzul.

Mellékesen megjegyezve: undorító viták Angelitóval a három pezeta miatt. Azt mondta, hogy fütyül a pénzemre - de azért nem adta vissza.

Aztán, nem sokkal egy óra után, ez alkalommal meglehetősen pontosan, újra kiengedtek az udvarra. Ott volt a két köztársasági, és Carlos is.

De Nicolas nem volt ott.

Meg akartam kérdezni a felvigyázótól, hogy mi történt Nicolasszal, de a másik kettő sürgősen lebeszélt. Carlos távol tartotta magát tőlünk; papírból egy horogkeresztet vágott ki, és a gomblyukába tűzte, úgy járt peckesen, egyedül, fel és alá a külső fal mentén.

Végül mégis megkérdeztem az őrtől. Vállat vont, és egy szót se szólt...

Nyugodj békében, Nicolas. Remélhetőleg gyorsan ment, és nem okoztak neked túl sok fájdalmat. Ünnepi napot választottak az agyonlövésedhez. Vajon milyen zászlót tűztek ki a konzulátusok?

Kicsiny voltál, sovány és satnya, egy andalúziai kis földműves, kék, enyhén bazedovos szemű, egyike a „pobres és humildes"-nek; neked ajánlom ezt a könyvet. Mi van neked ebből? Még ha életben maradtál volna, akkor se tudnád elolvasni. Hiszen azért lőttek agyon: mert az a pimasz kívánságod volt, hogy megtanulhass olvasni. Neked meg annak a néhány millió hozzád hasonlónak, akik fegyvert fogtak, azokat az ócska flintáikat, hogy megvédjék az új rendet, amelyik később talán olvasni is megtanított volna benneteket.

Ezt nevezik fegyveres lázadásnak, Nicolas. Ezt nevezik Moszkva kezének, Nicolas. Ezt nevezik a csőcselék elszabadult ösztöneinek, Nicolas. Azt, hogy valaki tanulni akar, és ember módjára élni.

Istenem, tényleg el kellett volna, hogy küldjenek téged Genfbe, egy ketrecben, ezzel a felirattal:

„Ecce homo 1937 - és ti ezzel mit se törődtök, és ti ezzel mit se törődtök."

17. fejezet

Az volt a szándékom, hogy abbahagyom az éhezést, amint elment a konzulnak írt levelem.

A levél el is ment, közvetlenül azelőtt, hogy bevezettek a padóra. Akkor tudtam meg, hogy Nicolast agyonlőtték, ami úgy lesújtott, hogy az első étkezés ünnepét másnapra halasztottam.

Az egy csütörtöki nap volt, április tizenötödike.

Reggelire a kantinból vett kávét ittam, tejkonzervvel és süteménnyel; pontosan tíz nap telt el azóta, hogy utoljára vettem magamhoz valami táplálékot. De az örömömet elvitte az ördög. Minden falatnál arra a salátalevélkére kellett gondolnom, amellyel Nicolas megkínált.

*

Alig tudtam kivárni, amíg egy órakor majd kivezetnek megint az udvarra. Carlost találtam ott, a horogkeresztjével.

A másik kettő nem volt ott.

Egymást kerülgetve jártunk fel és alá, Carlos meg én, és mindketten nagyon sápadtan lestünk az ajtó felé, ahonnan a többieknek kellett volna jönniük.

Végül Carlos odalépett hozzám - mindaddig soha, egyetlen szót sem beszéltünk egymással -, összecsapta a bokáját és kifogástalan udvariassággal bemutatkozott: Carlos X. hadnagy, majd kijelentette, a cellája kémlelőnyílásából látta ma reggel, amint a két barátunkat elvezették a folyosón át...

Semmi megjegyzést nem fűzött hozzá. Én sem. Némán jártunk egymás mellett, fel és le az üres udvaron.

Néhány másodperc múlva azonban kinyílt az ajtó, és megjelent a két köztársasági, frissen megmosakodva és megborotválva.

Úgy megörültünk, hogy odarohantunk hozzájuk, és mindahányan egymás kezét szorongattuk és egymás vállát veregettük. Azok ketten meg elmondták, hogy délelőtt a zuhanyzóba vitték őket. Mi nem mondtuk meg nekik, hogy mitől tartottunk, de ők kitalálták.

*

Carlos meg jómagam ennek a históriának köszönhetően egyszerre barátokká lettünk. Németül beszéltünk egymással, és ő elmondta nekem a maga történetét.

Carlos valóban az olasz hadsereg hadnagya volt. Részt vett a Malaga elleni hadműveletben, a százada Alfernate mellett állomásozott. Ott volt a malagai bevonulásnál is, még emlékezett, hogy elmentek Sir Peter háza

előtt; feltűnt neki az angol zászló. Mintha még arra is emlékezett volna, hogy látott engem, amint ott álltam a teraszon.

Azután átvezényelték a madridi frontra. De Malaga és Madrid között néhány napi szabadságra ment Sevillába. Az egyik sevillai éjszakai mulatóban megismerkedett egy német fiatalemberrel, és összebarátkoztak. A német azt mondta, hogy Johnnynak hívják, ő volt az a szőke fiatalember, akit az udvaron láttam.

Ez a Johnny, mint később kiderült, csavargó alak volt, odahaza, Németországban néhány bűncselekményt követett el, majd Hamburgban potyautasként fellopózott egy Spanyolországba induló hajóra, mert úgy hallotta, hogy itt nagy pénzekhez lehet jutni. Sevillában sikerült neki gépkocsivezetőként bekerülni a német expedíciós hadtest egyik alakulatába - főleg a Carlos hadnagytól kapott ajánlás segítségével; a német harcoló egységeket ugyanis a Birodalomban állították össze, és magában Spanyolországban nem vettek fel önkénteseket; aki nem a német hadsereg hivatalos megbízásából jött ide, az csak az idegenlégióba léphetett be. De Johnnyval kivételt tettek, és besorozták a német expedíciós hadtestbe. Carlos néhány nappal ezután elutazott az állomáshelyére: a madridi arcvonalra.

Március közepén a sevillai bűnügyi rendőrség rátalált Johnnyra, és a német hatóságok megkeresésére ott, a saját laktanyájában, letartóztatták. Ideiglenesen a mi börtönünkbe hozták.

A vizsgálatok során felmerült Carlos neve. Carlos a madridi frontról eltávozást kapott Sevillába, hogy tanúvallomást tegyen a barátja ügyében. Az idézés a rendőr-főkapitányságra szólt. Odament, de a kihallgatásnál a karhatalmisták olyan udvariatlanul bántak vele, hogy ő, tiszti becsületében sértve érezvén magát, lekent egy pofont a rendőrfelügyelőnek. Erre bilincset raktak a kezére, és hát most itt ül ő is.

A legfurcsább ebben az egész furcsa történetben az volt, hogy Carlost velünk, a hullajelöltekkel együtt küldték ki ide, sétára, mert nem akarták, hogy a nagy patión összekerüljön Johnnyval. A „szép patióra”, a bűnözők közé, mint olasz tisztet, ugyancsak nemigen küldhették ki; tehát itt volt, velünk.

Ezt mi magunkban így számítottuk ki. De Carlos bevallotta nekem, hogy őt nagyon nyugtalanítja a mi társaságunk. Attól félt, hogy egy éjszaka egyszerre csak eljönnek érte is, és minden különösebb teketória nélkül agyonlövik. Mondtam neki, hogy ez képtelenség, és néhány napon belül biztosan tisztázódik az ügye.

Azt felelte, ha csak sejteném is, mi megy itt végbe az olaszok és a spanyolok közt, akkor nem beszélnék ilyen derűlátón. Az, hogy egy olasz tisztet bilincsbe verve elvezethetnek, jellemző arra, milyen idillikus a kapcsolatuk. Ő maga őszinte lelkesedésből jött ide (mellékesen: havi négyezer líra zsoldot, plusz negyven pezeta napidíjat kapott); és erre most, mint valami gonosztevőt, dutyiba zárták, elvették a pénzét és az iratait; nincs szívnivalója, se egy fésűje, se szappana, semmi olvasnivalója...

Mondtam, hogy ne fárassza magát tovább, ezt az állapotot én már régen ismerem. A fiút tulajdonképpen rokonszenvesnek tartottam, de némi káröromtől azért nem tudtam szabadulni.

Huszonkét éves volt, osztrák származású olasz állampolgár, a milánói egyetem bölcsészkarának hallgatója. Középiskolai latintanár akart lenni.

Azért tűzött ki horogkeresztet, mert nehéz lett volna az olasz fasiszta jelvényt, a liktorok vesszőnyalábját papírból kivágni.

Azt mondta, meg volt győződve arról, hogy a vörösök oldalán főként oroszok harcolnak, és nagyon csodálkozott, amikor később meglátta, hogy milyen sok spanyol van odaát...

Azt mondta, arról is meg volt győződve, hogy a vörösök mind barbárok, és nagyon meglepődött, hogy milyen rendes emberek ezek itt: mármint ez a két köztársasági meg én is...

Carlos megható keveréke volt a naivitásnak, a korlátoltságnak és az őszinte igyekezetnek, hogy kiismerje magát ebben a bonyolult világban. Úgy tetszett, hogy ez bizony nem is megy neki olyan nagyon könnyen.

*

Rabságom első két hónapjában teljes elszigeteltségben éltem. Csak most tudtam meg, amikor más foglyokkal is kapcsolatba kerültem, hogy mi történik itt, körülöttem.

Megtudtam, hogy az ideérkezésem utáni héten a nagy patión sétáló emberek közül harminchetet lőttek agyon.

Február utolsó hetében nem voltak kivégzések; márciusban negyvenöt.

Csaknem kivétel nélkül hadifoglyok a különböző frontokról. Az eljárás minden esetben ugyanolyan volt, mint Nicolasnál.

Igaz, tárgyalás nélkül egyetlen egyet se lőttek agyon. De ezek a tárgyalások szégyenletesebbek voltak, mintha a foglyokat a fronton lezajlott ütközet után minden teketória nélkül, rögtön lepuffantották volna.

A vád a hadifoglyok esetében kivétel nélkül úgy hangzott, hogy: „Rebelión militar”. Nem tudom, hogy a Franco által kinevezett látszattörvényszékek ezt a megfogalmazást különösen sikerült viccnek tartották-e, vagy pedig azért alkalmazták a fegyveres lázadásra vonatkozó paragrafust, mert az a legkényelmesebb. A vád a tények lehető legcinikusabb visszájára fordítása volt; a bíróságok törvénytelenek, az eljárások a bírósági tárgyalás paródiái - de az ítéleteket végrehajtották.

Ez a sötét komédia mindig azonos módon folyt le. A tárgyalás két-három percig tartott. Az, akit államügyésznek neveztek, halált indítványozott; kivétel nélkül mindig. Az, akit védőnek neveztek, „tekintettel az enyhítő körülményekre: életfogytiglant” javasolt, kivétel nélkül mindig. Aztán elvezették a foglyot, az ítéletet ő maga már meg se hallotta. Meghozták, amint becsukódott mögötte az ajtó; halálos volt, kivétel nélkül mindig. A haditörvényszék az ítéletet felterjesztette a déli haderők főparancsnokához, Queipo de Llano tábornokhoz. Queipo az ügyekkel sorjában, lista szerint foglalkozott. Az elítéltek húsz-huszonöt százaléka kapott kegyelmet - Queipo hangulatától vagy a hadihelyzettől függően. A többit agyonlőtték.

A végső döntés, látszatra, Franco tábornok kezében volt. Az olyan eseteknél, ahol nemzetközi bonyodalmaktól lehetett tartani, mint az én

esetemben, Franco néha-néha élt is a kegyelmi jogával. A *pobres és humildes* eseteire ez nem vonatkozott. Ezeknek a névsora nem is került a szeme elé. Nicolast négy nappal a tárgyalása után lőtték agyon. Technikailag is lehetetlen, hogy három nap alatt elérkezett volna az ügyirat a bíróságról Queipo de Llanóhoz, Queipótól Salamancába vagy Burgosba, Francóhoz, onnan pedig vissza, Sevillába.

Az elítéltet attól az órától kezdve, amikor a haditörvényszéket elhagyta, a saját sorsát illetően bizonytalanságban tartották. Ha az ítéletet kegyelemből harminc évre változtatták, arról ugyan írásban értesítették - nyolc nap vagy két hónap vagy egy év múlva. Ha a halálos ítéletet hagyták jóvá, azt csak akkor tudta meg, amikor érte jöttek, hogy a kivégzőosztag elé vigyék.

A közbeeső időben futballozhatott a patión, bakot ugorhatott és naponta számlálhatta ki a gombjain, hogy agyonlövik-e aznap éjszaka.

Olyanok is járkáltak kinn az udvaron, akik hónapok óta vártak a kivégzésükre. A csúcsot a milícia egyik századosa tartotta: négy és fél hónap. Csak néhány nappal az én szabadon bocsátásom előtt lőtték agyon.

Nicolas szerencsés volt, hogy nála ez olyan gyorsan ment.

*

Márciusban negyvenötöt lőttek agyon.

Április első tizenhárom napjában nem voltak kivégzések.

Az április tizenharmadika és tizennegyedike közti éjszakán, a köztársaság ünnepe alkalmából, tizenhetet lőttek agyon. Köztük Nicolast.

Két nappal később, a csütörtökről péntekre virradó éjszakán nyolcat lőttek agyon. Ez volt az első eset, hogy meghallottam.

Nagyon lehalkítva ment végbe az egész. Ez volt talán az oka, hogy addig semmit se hallottam. De most már füleltem.

Most már tudtam, hogy a kritikus idő éjfél és hajnali két óra között van. Néhány napig felkeltem éjfélkor, és két óráig lesben álltam, fülemet az ajtóhoz szorítva.

Az első éjszaka, a szerda utáni éjszakán, semmi se történt.

A második éjszaka...

*

Még mindig enyhe rosszullét környékez, ha arra az éjszakára gondolok.

Aludtam, és nem sokkal éjfél előtt ébredtem fel. Az ezerháromszáz alvó ember lidérces álmaival telisded-tele börtön süket csendjében meghallottam a pap halkan mormolt litániáját és a misecsengő halk csilingelését.

Aztán kinyitották az egyik cella ajtaját, tőlem balra a harmadikét, és bekiáltottak egy nevet. Almos hang kérdezte: - *Q?* - mi az? -, és a pap a torkát köszörülte és hangosabban imádkozott, és a misecsengő is jobban hallatszott.

Most értette meg ott, a zárkájában az az álmos férfi. Először csak nyögött, aztán elfúló hangon kiáltott segítségért: - *Socorro! Socorro!*

- Ember, itt nincs segítség - mondta az őr, aki a papot kísérte. Ahogyan mondta, az sem barátságos, sem ellenséges nem volt; csak a tényt szögezte le. A férfi, akiért azért jöttek, hogy a halálba kísérjék, egy ideig csendben maradt, az őr józan, tárgyilagos hangja elnémította. Aztán nevetni kezdett.

Nem hangosan, semmiképpen sem teátrálisan nevetett; csak a térdét csapkodta a tenyerével és csuklott és kuncogott. - De hiszen csak tréfáltok - mondta a papnak. - Rögtön tudtam, hogy csak tréfáltok.

- Ember, ez nem tréfa - mondta az őr, ugyanazon a száraz hangon, mint az előbb.

Elvezették.

Kintről még hallottam a kiabálását. A sortűz csak néhány perccel később hallatszott.

Közben a pap és a fegyőr kinyitotta a következő cellaajtót - ez a 42-es volt, tőlem balra a második. És a pap megint imádkozott, és a csengettyű megint csilingelt. A rab a 42-esben sírt, és úgy szipákolt, mint egy gyerek. Aztán az anyjáért kiáltott: - *Madre!*

És aztán újra: - *Madre, madre!*

Az őr azt mondta: - Ember, miért nem korábban gondoltál rá?

Elvezették.

A következő ajtóhoz mentek. A szomszédom meg se mukkant, amikor őt szólították. Valószínűleg az ajtónál hallgatózott, mint én, és már felkészült. De amikor a pap befejezte az imát, félhangosan megkérdezte: - Miért kell meghalnom? - A pap egyetlen mondattal válaszolt, nagyon ünnepélyes hangon, csak kissé sietősen: - Ember, higgy az Istenben; a halál a szabadságot jelenti.

Elvezették.

Az én zárkámhoz jöttek, és a pap elhúzta a reteszt. A kukucskálólyukon át, egészen közelről láttam. Alacsony, fekete, zsíros bőrű férfi volt.

- Ezt nem - mondta az őr.

A következő ajtóhoz mentek. Már ő is ébren volt. Semmit se kérdezett. Miközben a pap elmondta az imáját és a misecsengővel csilingelt, a szomszédom halkan a Marseillaise-t kezdte énekelni. De az első ütemek után megbicsaklott a hangja, és ő is sírva fakadt.

Elvezették.

Körös-körül megint minden elcsendesedett.

*

És én megértettem, miért mondta a gibraltári valutasíber, hogy ő meg a barátai hamarosan átköltözhetnek a harminckilencesbe.

*

Ezen az éjszakán újra meg újra arra riadtam fel, hogy úgy remeg a vaságyam, mintha földrengés lenne. Aztán rájöttem, hogy az én testem remeg, az az, ami az idegsokktól rázkódtatva ide-oda csapódik. Amint felébredtem, megnyugodtam, de amint elaludtam, újra kezdődött a rázkódás. Már arra gondoltam, hogy ez nem is fog többé elmúlni, mint azoknak a reszketése, akik a háborúban légnyomást kaptak, de a következő napokban csak kétszer tért vissza, azután már soha.

Carlos rosszabbul járt. Ő is hallotta azt, amit én. A pénteki nap utáni éjszakán kilenc embert lőttek agyon, a szombatot követő éjszakán tizenhármat. Mindent hallottunk, négy éjszakán át. Hétfő reggel behívtak Carlos zárkájába; eszméletlenül feküdt a padlón az ajtó előtt, tajtékosan habzott a szája, mindkét lába merev volt, teljesen megbénult.

Öt napon belül negyvenhét embert lőttek agyon. Ez még ebben a börtönben is csúcsteljesítménynek számított; a patión az arcok szürkék voltak, labdarúgás közben két játékos hajba kapott, egész fürtöket téptek ki egymás üstökéből. Az őrök, akik éjszakai szolgálatban voltak, másnap reggel karikás szemmel, riadtan és zavarodottan osontak végig a folyosón. Egyik reggel kisírt szemmel jelent meg még Angelito is, akinek éjszakáról éjszakára az ajtókat kellett nyitogatnia a halálra kiszemelt rabok zárkáiban. - Ha ez így megy tovább - mondta -, mindnyájunkat kikészítenek.

A legjobban a szieszta-patióbeli két köztársasági barátom tartotta magát. Amikor egy alkalommal, vasárnap, felnéztünk az egyik tömegzárka ablakába, ahonnan egy barátjuk mindennap pontosan háromkor integetni szokott a rácson át, a cellatársai azt mutogatták, hogy ő került sorra az előző éjszakán. Erre Byron hányni kezdett; utána meg cigarettára gyújtott és elkáromkodta magát.

Amikor a patióról visszavezettek a cellánkba, babonából nem mertünk egymásnak úgy köszönni, hogy „*hasta mañana*” - és szégyelltük magunkat, hogy olyan babonások vagyunk.

Az egyik este, vacsoraosztás után, visszajött a zárkámba Don Antonio. - Miért eszel ilyen keveset? -kérdezte. Azt mondtam, hogy nincs étvágyam. - Félsz? -kérdezte. Gondolkoztam egy ideig, majd kijelentettem: - Igen.

Nem válaszolt, a vállát vonogatta, megkínált egy cigarettával, és óvatosan húzta be az ajtót, hogy be ne csapódjon.

Carlostól hallottam, hogy Johnny zárkájából előző éjszaka két embert vittek ki. Johnny elmondta neki, hogy mindketten sírtak, és azon viccelődött, milyen gyávák a vörösök. Carlos megkérdezte Johnnytól, hogy ő nem fél-e. Johnny kijelentette, miért félne, hiszen ő nem vörös. Néhány nappal azelőtt kölcsönkapott az egyik agyonlőtt vöröstől két pezetát, most már legalább nem kell visszaadnia.

Ilyesmi is volt.

Azt kérdeztem Carlostól, mit gondol, ezek után is fenntartja-e a barátságot Johnnyval. Azt felelte: legszívesebben a puszta kezével fojtaná meg.

Nagyon könnyen dobálózunk már az ilyen kifejezésekkel. Ott járt körülöttünk a halál, mint valami elűzhetetlen légy, úgy zümmögött az arcunk előtt. Bárhová mentünk, bárhová álltunk, nem szabadulhattunk a zümmögéstől.

Idegesek lettünk. Nagyon idegesek.

Szombatról vasárnapra virradó éjszaka megint ugyanolyan nevetés ütötte meg a fülemet, mint amilyen egyszer a negyvenhármasból hallatszott ki.

Szörnyű volt, mint a ragályos kór, olyan a hatása; csodálkozom, hogy végül is minden olyan simán megy.

*

Amikor vasárnap odakinn voltam a patión, a második emeleti közös zárkák egyik ablakából kidugta valaki a fejét - ezeken az ablakokon nem

volt rács. Fekete sapka volt azon a kicsiny, csúnya fején, úgy festett, mint valami zsoké. Lekiabált, hogy tud-e itt valaki magyarul?

Én magyar származású vagyok, és ennek bizonyára híre ment a börtönben. Azt kiabálta nekem magyarul, hogy tegnap levelet kapott, amelyben azt közlik vele: két napon belül agyon fogják lőni. Arra kér, hogy egyszer talán visszajutok Magyarországra, értesítsem a családját.

Mondtam neki, hogy ez bolondság, senkivel sem közlik előre a kivégzését.

Miközben beszéltem ezzel a magyarral, nem mertem felfelé fordítani a fejem; Byronnal egymás felé fordulva álltunk, és a kezünkkel gesztikuláltunk, hogy a szolgálatvezető az ablakában azt higgye, egymással társalgunk.

A magyar azt felelte, tekintettel arra, hogy nem tud spanyolul, ő maga nem értette meg a levelet, de a cellatársai mondták neki, hogy az áll benne: agyon fogják lőni. Aztán még azt is elmondta, hogy a szomszédos zárkából az elmúlt hónapban huszonöt embert vittek el.

Kérdeztem, hogy hová.

- Ne kérdezzen ilyen butaságokat - mondta. -Ahová az összes spanyolt viszik. A vágóhídra.

Másnap a magyar még mindig ott volt. Ledobott nekem egy levelet a felesége számára. Megint csak nem mertem felnézni rá, figyelmeztettek, hogy a borbélyműhelyben, amelynek az ablakai ugyancsak a padóra nyílnak, olyan alakok ülnek, akik mindent, amit látnak, jelentenek a szolgálatvezetőnek.

*

A következő napokban többször is kaptam különböző ablakokból ledobott cédulákat, amelyekben figyelmeztettek, hogy óvakodjam a besúgóktól. Egyesek Carlostól óvtak, hiszen mindenkinek feltűnt a horogkeresztje. Az egyik cédula így szólt: „Vigyázz, külföldi, itt kémek

vannak, akik úgy akarják menteni az életüket, hogy másokat hóhérkézre juttatnak.”

A papírszeletkéket fentről apró golyókká gyúrva, vagy összetekerve és valami zsineggel összekötözve hullatták le. Ha megláttuk, hogy az udvar másik végében lerepül egy cédula, ketten lassan átballagtunk, megálltunk, beszélgettünk, végül leejtettünk egy cigarettát vagy egy könyvet, hogy azzal együtt észrevétlenül felszedhessük. Akkor aztán a nadrágzsebünkben széthajtogattuk a cédulát, és betettük a könyvbe. Majd az ember hátával a falhoz támaszkodott, és – látszólag a könyvet - valójában a cédulát olvasta el.

Egy nappal később még mindig ott volt a magyar. Újabb búcsúlevelet dobott le nekem a felesége számára.

Öt napig jelent meg a feje az ablakban, pontosan kettőkor, és minden alkalommal a feleségéhez írt újabb és újabb búcsúlevele szállt le az udvarra. A hatodik napon megjelent mögötte az egyik zárkatársa, grimaszt vágott, és ujjával a homlokára mutogatott. Valami derengeni kezdett nekünk.

Johnny-Carlos révén értesültünk aztán a rejtély nyitjáról. A magyar a francoista idegenlégióban volt önkéntes, majd valami közönséges bűnügy miatt börtönbe került. A cellájában öt halálra ítélt köztársasági milicista ült. Hármat közülük azon a héten lőttek agyon. Az, hogy a zárkájukat az ellenségükkel kénytelenek megosztani, semmiképpen sem volt számukra valami felemelő érzés.

Méghozzá az ellenség leggyűlöletesebb fajtájával: a külföldi zsoldossal. Aztán az is kínos volt nekik, hogy annak a szeme láttára viszik őket a kivégzőosztag elé. Az idegenlégiós nem tudott spanyolul. Amikor valamilyen hivatalos értesítést tartalmazó írást kapott a hatóságoktól, bemesélték neki, hogy agyon fogják lőni. Valami elégtételt akartak kapni, legalább azt, hogy érezze ő is, milyen, amikor az ember a halálra vár. De egy hét múlva a két életben maradt zárkatárs torkig volt már a jajgatásával, és megmondta neki az igazat. A magyar idegenlégióst nem sokkal később szabadlábra helyezték.

Carlos megkérdezte, mi a véleményem a milicisták viselkedéséről. Azt mondtam, a legnagyobb mértékben elitélendőnek tartom ezt a tréfát, de az ő helyükben én is ugyanezt tettem volna.

*

Keddről szerdára virradóan tizenhét embert lőttek agyon.

Csütörtökről péntekre nyolcat lőttek agyon.

Péntekről szombatra kilencet lőttek agyon.

Szombatról vasárnapra tizenhármat lőttek agyon.

Csíkokat téptem ki az ingemből, azokat dugtam a fülembe, hogy éjszaka semmit se halljak. Mit sem segített. Az üvegszilánkkal bevágtam a foghúsomat, azt állítottam, hogy vérzik az ínyem, hogy jódos vattát kapjak. A vattát a fülembe dugtam, de az sem ért semmit.

A hallásunk természetfölöttien éles lett. Mindent meghallottunk. A kivégzések éjszakáin hallottuk, amint este tíz órakor csengett az irodában a telefon. Hallottuk, amint jelentkezik a szolgálatos őr. Hallottuk, amint rövid időközökben ismételgeti: igenis, azt... igenis, azt... igenis, azt... Tudtuk, hogy az ügyészségről telefonálnak, most mondták be az éjszaka agyonlövendők névsorát. Tudtuk, hogy az őr minden egyes „igenis, azt”-nál leírt egy nevet. De azt nem tudtuk, hogy a miénk közte van-e.

A telefon mindig tízkor csengett. Akkor aztán éjfélig vagy egyig volt elég ideje az embernek, hogy csak feküdjön a szalmazsákján, és várjon. Minden éjszaka elkészítette az élete mérlegét, és minden éjszaka rosszabb eredmény jött ki.

Tizenkettőkor vagy egykor meghallottuk az éjszakai csengő éles hangját. A pap érkezett meg, a kivégzőosztaggal. Mindig együtt jöttek.

Aztán elkezdődött. Az ajtónyílások, a misecsengő csilingelése, a pap imádkozása, a segélykiáltások és az anyák szólítása.

Közeledett a folyosón, távolodott, majd megint közeledett és megint távolodott. Most a szomszédos celláknál voltak, most a másik szárnyon, most visszafelé jöttek. A legvilágosabban kivehető mindig a pap hangja volt. „Uram, könyörülj ezen az emberen. Uram, bocsásd meg a vétkeit, ámen.” Mi pedig az ágyunkon feküdtünk, s a fogunk hangosan vacogott.

Keddről szerdára virradóan tizenhetet lőttek agyon.

Csütörtökről péntekre nyolcat lőttek agyon.

Péntekről szombatra kilencet lőttek agyon.

Szombatról vasárnapra tizenhármat lőttek agyon.

És mondta az Úr: hat napon munkálkodjál és minden dolgodat elvégezzed. Hetednapon a te Uradnak Istenednek szombatja vagyon, semmi dolgot ne tégy.

Vasárnapról hétfőre hármat lőttek agyon.

18. fejezet

Hétfő, április 19.

Eddig mindig a cellában borotváltak meg; tegnap átkísértek a borbélyműhelybe. Két és fél hónap óta először láttam tükröt. Meglepődtem, hogy milyen kevéssé változtam meg. Valóban, olyan rugalmas az ember, mint a futball-labda; akkorát rúgnak belé, hogy azt hinnők, darabokra megy szét; de a külső ruganyos és változatlan marad, a rúgás egyedüli nyomaként legfeljebb egy kis kosz ragad rá. Ha a tudatunk a tapasztalataink összességét külsőleg is megjelenítené, huszonöt éves korunkra mind aggastyánok lennénk.

*

A zárkámon átvezető vízcső néha úgy működik, mint a hangvezeték. Ha ráteszem a fülemet, valami hangzavart hallok. Néha-néha egy-két taktus rádiómuzsikát, az igazgató szobájából és több cellából jövő, összekeveredett beszédfoszlányokat. Olykor még női hangokat is hallani

vélek - az épület túlsó szárnya a női börtön. Ezeket a távoli szférákból érkező hangokat három nap óta elnyomja egy hol zokogó, hol meg az anyját hívó férfihang. Itt kell, hogy legyen valamelyik egészen közeli zárkában. Ahányszor csak a csőre teszem a fülem, mindig őt hallom. Megkérdeztem Angeltől, ki az, aki itt folyton sír. Azt mondta, hogy az egyik milicista, aki eddig a testvérével kettesben volt a cellában, de péntek éjszaka óta egyedül van.

*

Ma reggel, rögtön a reggeli kiosztása után, visszajött a cellámba az őr és Angel. - Gyere gyorsan - mondta a felvigyázó -, a barátod megőrült.

Bementünk a harminchetes cellába. Carlos a kőpadlón feküdt, a vaságyával párhuzamosan, egész hosszában kinyúlva, gomblyukában a horogkereszttel. Az arca csa veríték, s szájából apró, habos nyálbuborékok jöttek elő, a szeme nyitva volt. Döbbenten néztem rá, nem is tudtam, mire véljem.

Az őr oldalba bökött. - Na, szólj már hozzá! Beszélj vele németül!

Carlos nagyon keservesen, csak néhány szót beszélt spanyolul; többször is tolmácsoltam már neki.

Megkérdeztem Carlostól, hogy mi a fene lelte; ráztam, a karjába csíptem - semmire sem reagált, úgy rémlett, hogy meg sem ismer engem. Angellel együtt egy vödör vizet hoztunk és a fejére öntöttük. Aztán a fülét huzigáltuk. Most már lassanként magához tért, nyöszörögni kezdett, és a kezével csapkodott maga körül. Erősen fogtuk, és én addig beszéltem hozzá, míg végül megismert és összefüggéstelenül panaszkodni kezdett, hogy szúr a háta, és nem tudja mozgatni a lábát. Végigtapogattuk mindkét lábát, teljesen merev volt, és a térdét nem lehetett behajlítani. Amikor erőszakkal próbáltuk, fájdalmában felordított.

Végül az ágyra fektettük, és megérkezett az orvossegéd - ő is fogoly, orvostanhallgató. Megállapítottuk, hogy kétségtelenül patológiás hisztériarohamról van szó. Aztán odajött a *jefe de servicio*, és úgy vélte, az egész csak szimulálás; ha nem törődnek vele, magától abbahagyja.

Végre aztán mind kimentek a cellából, és engem egyedül hagytak Carlosszal - nem néztem hátra, de meg voltam győződve, hogy a *jefe* a kémlelőlyukon át figyel.

Azt mondtam Carlosnak, ha csak szimulál, nekem nyugodtan megmondhatja, én biztosan nem fogom beköpni. Ő azonban egyáltalán fel se fogta, hogy mire gondolok; amit kiszedtem belőle, az csak annyi volt, hogy éjszaka ő is hallotta ugyanazt, amit én: hallotta, amint a pap a misecsengettyűjével az ő zárkájához közeledik; mind közelebbről hallotta a csengő csilingelését, és a többiről már fogalma sincs...

Néhány perc múlva kihívtak, és visszazártak a saját cellámba. A *jefe* kijelentette, ha délig nem lesz jobban

Carlos, akkor sötétzárkába dugják, az biztosan meg fogja gyógyítani.

Szegény Carlos. A lába ravaszabb volt, mint a feje; amikor azt hitte, hogy a halálba kell indulnia, egyszerűen megmerevedett, és felmondta a szolgálatot.

Ha nyomorék marad, kitüntetést bizony nem fognak a mellére tűzni.

Délután hármasban voltunk a patión. Elmondtam

Byronnak és a Tüdővészesnek a történetet; a vállukat vonogatták, sok részvétet nem fedeztem fel rajtuk. De aztán néhány cigarettát adtak Angelnak, hogy vigye be Carlosnak a cellájába.

Az esti etetésnél megkérdeztem az őrtől, hogy van Carlos. Ő csak a homlokát ütögette, és azt mondta: -bolond ez a te *amigó*d.

*

Újabb levelet írtam a konzulnak. Öt nappal ezelőtt ment el az első. Azóta mindennap, minden órában várom a látogatását, vagy legalább valami választ. Szent meggyőződésem, hogy valahol elveszett az első levelem, különben megmagyarázhatatlan volna, hogy miért nem válaszolt huszonnégy órán belül valamiképpen az én S. O. S. jelzésemre.

Ez szörnyű csalódás. Két és fél hónapja harcoltam az engedélyért, hogy megírhassam azt a levelet - tíz napig voltak „szívrohamaim” -, és íme, semmi válasz.

Semmi, de semmi.

Kedd, április 20.

A konzultól - semmi.

De napok óta az első nyugodt éjszaka. Sem az esti telefon, sem az éhjeli csengő.

Úgy érzem magam, mint a lábadozó beteg. Olybá tűnik, mintha az egész börtön fellélegezne.

Reggel megint áthívtak Carloshoz. Tegnap este már egy kissé jobban volt, evett is, és megpróbált a két merev lábára állni és járkálni a zárkában. Most megint elvesztette az eszméletét. Éppen akkor, amikor a cellájában voltam, megérkezett valaki az olasz konzulátusról, hogy jegyzőkönyvet vegyen fel az esetről. De Carlost nem lehetett magához téríteni. Ez a legjobb bizonyítéka annak, hogy nem szimulál, hiszen ő is éppen elég régen várt arra, hogy érintkezésbe léphessen a konzulátusával.

Szerda, április 21.

Tegnap a vacsoránál az őr hangsúlyozott szívélyességgel mondta, hogy egyem csak jó sokat; dupla adagot adatott nekem. Úgy rémlett, mintha közben Angel meg a másik házimunkás is nagyon különös pillantásokat vetne rám. Aztán jött a bor, és minden szabálytól eltérően, anélkül, hogy kértem volna, még egy teli pohárral kaptam. Úgy láttam, hogy közben a bort hozó házimunkás is nagyon furcsán néz rám.

Meg voltam győződve, hogy ma éjszaka értem jönnek.

Nem feküdtem le, fel-le sétáltam, a telefon csengetését vártam, és csodálkoztam, hogy mennyire közönyös vagyok. Az hökkentett meg, hogy

lélekben mennyivel nehezebben esik nekem a búcsú Byrontól, a Tüdővészestől és Angelitótól, mint valamennyi otthoni barátomtól.

Pontosan tízkor csengett a telefon. Hétszer hallottam, hogy: „igenis, azt, igenis, azt”.

Körülbelül tizenegyig járkáltam még fel s alá, de akkor egyszerre nagyon fáradt lettem, és arra gondoltam, végül is egy órára még le is pihenhetnék. Csak akkor ébredtem fel, amikor a reggelit hozták.

Valóban nem is értem, hogyan tudtam ezt végigcsinálni. Egyre rejtélyesebb számomra, hogyan működnek a kerekeim - azon csodálkozom, hogy még forognak. Meg vagyok győződve arról, hogy Carlosban több a fizikai bátorság, mint bennem - Malaga előtt, a közelharcban szuronydöfést kapott a karjába, és valóban imponált nekem az a mód, ahogyan ezt elmesélte. Most pedig, íme, hisztériás állapotban fekszik itt – a szerepeink felcserélődtek.

A két spanyolnál egészen más a helyzet. Ők kettesben vannak éjszaka. Ez óriási, kimondhatatlanul óriási különbség...

De ha ezek valamelyik este még egyszer dupla adagot adnak nekem, én bizony a pofájukba vágom.

Vagy talán mégse puszta képzelődés volt az egész, valóban tudtak valamiről - egy parancsról, amelyet talán az utolsó pillanatban vontak vissza?

Sose fogom megtudni, hogy így történt-e.

De hát végül is, még nem fellegzett be nekünk.

És a konzultól megint semmi.

Csütörtök, április 22.

Tegnap késő este mégis megjött a konzul levele. Azt írja, huszadikáról keltezve, hogy mindkét levelemet, a tizenkilencedikit és a tizennegyedikit megkapta, és engedélyt kért, hogy felkereshessen.

Megint néhány szikla, amelyek elszálló léggömbökké váltak.

Először rettenetesen megörültem - aztán valami kimondhatatlan undor fogott el, hogy lám, abban a pillanatban, amikor viszonylagos biztonságban érzem magam, máris közömbössé válik számomra a többiek sorsa. Olyan erős undorérzés volt ez, hogy aludni se tudtam tőle, holott ma éjszaka mélységes csend volt. Érdekes, hogy valamennyi tárgyilagosan kedvező fordulat - a hazulról kapott levél és pénz, a konzul levele - személy szerint ugyanakkor az ember ellen fordul. Olyan ez, mint valamiféle kategorikus imperativus, hogy az ember a mások terhét is magára vegye; és kizárólag csak ízlés kérdése, ha „terhet” mondok „keresztet” helyett.

De ugyanebből a forrásból ered az a hasonlóképpen heves vágy is, hogy agyoncsapjam azt a kis, fekete, kövér papot, aki éjszakánként a misecsengőt rázza.

*

Carlos ma jobban érezte magát, ott botladozott velünk együtt az udvaron. Még kissé merevek a lábai, de most már bizonyára gyorsan rendbe jön.

Ezzel szemben most a spanyolokon tört ki valamilyen krízis. Rendkívül izgatottan jöttek ki a patióra, és egyszerre rohantak meg a kérdéssel, hogy melyik a jobb újság: a *Times* vagy a *Daily Herald*. Ez a kérdés roppant nevetségesnek tűnhetett volna, de rögtön észrevettem, hogy ők ezen elkeseredetten vitatkoztak, és igyekeztem amolyan salamoni „egyrészt-másrészt” választ adni. Ez volt a legrosszabb, amit csak tehettem, mert most mind a kettő azt állította, hogy neki volt igaza, sápadtan és magukon kívül ordítottak egymásra.

Kis híján ökölre mentek.

Ez a mi patiónk egyre inkább valamiféle panoptikummá változik - Carlos a béna lábával, azok ketten az izgága kötekedésükkel, én meg a rögeszmés lelkiismereti aggályaimmal és dominikánus recept szerinti lelki purifikációs gyakorlataimmal.

...Cum grano sulis?[21] Már magam sem tudom.

Péntek, április 23.

Három órakor, amikor a patióról visszakísértek minket a házba, engedélyt kaptam, hogy magam menjek át a börtönkantinba, ahol az utolsó pezetáimon cigarettát vásárolhatok. A kantin előtt ott állt Johnny, és kávét ivott. Olyan mozdulatot tett, mintha meg akarna szólítani, de én hátat fordítottam neki.

Aztán érkezett oda Henri, a könyvtáros. Ragyogott, és azt mondta, hogy holnap végre visszatoloncolják Franciaországba. Megígérte, hogy meglátogatja Londonban a feleségemet, vagy ír neki.

(Ui. Természetesen egyiket sem tette meg.)

Ez a viszonylagos mozgásszabadság, amit most itt, a börtönben élvezek, az egyedüllétet talán még nehezebben elviselhetővé teszi. Amikor három órakor becsapódik mögöttem a cellám ajtaja, elkezdődik a hosszú várakozás a másnap délre.

Még mindig nem jött el a konzul. Hátha egyáltalán nem is kap engedélyt?

Szombat, április 24.

Tegnap este bejött a cellámba, az őr kíséretével, az ifjabb Caballero. Rokonszenves fiatalember, huszonöt-huszonhat éves, talán még annál is fiatalabb; barna kezeslábas van rajta. Különlegesen szigorú őrizet alatt áll, még mindig - csaknem egy éve -„incommunicado”, senkivel sem beszélhet, nem mehet ki az udvarra, csak a folyosón sétálhat naponta két óra hosszat, a felvigyázó kíséretében. Gyakran láttam a kukucskálólyukon át, mindig tisztán mosakodott, rendesen fésült és borotvált, láthatólag jó hangulatban volt. Pedig ő is ugyanazt éli át éjszakánként, amit én - és mi mindent kellett még átélnie az első hónapokban, amikor minden éjszaka száz, kétszáz, háromszáz embert vezettek el, akkoriban még minden tárgyalás, minden különösebb teketória nélkül...

A fiatalember vagy gyermekded lélek, vagy csodálatra méltóan szívós; nem tudom eldönteni.

A fegyőrök nagyon kedvelik. Amikor tegnap beállított a zárkámba, az őr elmagyarázta, hogy nem beszélgethetünk egymással; ők csupán azért jöttek, mert „Caballerito”-nak nincs semmi olvasnivalója, és úgy értesültek, hogy nálam van Tolsztoj *Háború és béké*jének az első kötete. És azt akarták megkérdezni, hátha elolvastam már, vagy ha nem, kölcsönadnám-e mégis egy éjszakára a „kis Caballerónak”.

Odaadtam a könyvet, és megkérdeztem, kezet foghatok-e Caballeritóval. Egymásra mosolyogtunk, és miközben kezet szorítottunk, láttam, hogy a fiatalember szeme könnybe lábadt. Aztán mindketten elmentek, magukkal vitték a Tolsztojt.

Ma reggel eljött az új könyvtáros. Ez most politikai fogoly, körülbelül harmincéves lehet, Galíciában volt szocialista városi tanácsos. A Tolsztoj-regény második kötetét hozta el, és visszakérte az elsőt. Mondtam, hogy Caballerónál van. Erre felfújta magát, és kijelentette, nincs jogunk az ő engedélye nélkül könyveket cserélni; neki ezerhatszáz kötetet kell kezelnie, hogy jövünk mi hozzá, hogy... és így tovább. Mondtam, hogy egyetlen éjszaka olvasmány nélkül rosszabb a pokolnál; ezt őneki, mint politikai fogolynak, tudnia kellene, és bíz’ Isten nem arra való ez a mi itteni helyzetünk, hogy még mi is ilyen bürokratikus akadékoskodásokkal gyötörjük egymást, meg hát a csere különben is a fegyőr felügyelete alatt ment végbe.

Mire a könyvtáros kijelentette, hogy nem óhajt vitatkozni velem, és ha fegyelmezetlen vagyok, akkor egyáltalán nem is hoz nekem többé könyvet.

Erre én azt feleltem, hogy menjen a pokolba, és még néhány nyomdafestéket nem tűrő dolgot is mondtam neki. Ha az őr nem állt volna közénk, még verekedésre is sor kerül.

A könyvtáros elhordta magát. A veszekedés után olyan megkönnyebbültnek éreztem magam, mint valami tisztító vihar után. De fél óra múlva visszajött, és szótlanul két könyvet tett a szalmazsákomra: egy Cervantes-életrajzot és Pio Baroja[22] egyik regényét.

Szabályosan bocsánatot kért, és meghatottan kezet fogtunk. Furcsa csodabogár.

A patión Carlos elmondta, hogy délelőtt, két karhatalmista kíséretében, átvitték az olasz konzulátusra. Amikor ő elmondta a történetét, a konzul mindössze rezignáltan csóválta a fejét, és kijelentette: biztosítja, hogy néhány napon belül szabadlábra kerül. Carlos a meghallgatása alapján úgy véli, hogy a konzulnak naponta tucatnyi hasonló ügyben kell intézkednie. Amikor visszahozták, a börtön kapujában összetalálkozott az igazgatóval, aki egészen elképedve mondta: „Azt hittem, hadnagy úr, hogy maga már szabad."

Természetesen nagyon boldog. Egész idő alatt abból a pénzből élt, amit mi dugdostunk oda neki; most fűt-fát ígér, amint kiszabadul, levelet akar írni Mussolininak, hogy minket hármunkat feltétlenül szabadon kell bocsátani. Még egy levélvázlatot is felolvasott nekünk. A tanulmányai felsorolásával kezdi, pályafutásával a fasiszta szervezetekben, a katonai rangjával meg a spanyolországi haditettei leírásával. Aztán azzal folytatja, meggyőződött arról, hogy a vörösök nem mind gonosztevők, hanem részben idealisták; majd szívszaggató jellemrajz következik hármunkról, és végül udvariasan, de nyomatékosan kinyilvánítja: elvárja, hogy a duce, nemeslelkűsége bizonyítékaként haladéktalanul juttasson vissza minket szeretteink karjaiba.

Mindezt le kellett fordítanom spanyolra, és volt bennünk annyit tapintat, hogy halálosan komoly képet vágtunk hozzá.

Carlos még azt is elmesélte, hogy egy csomó csinos lány állt a börtönkapu előtt, és flörtöltek az őrt álló katonákkal.

Általában lényegesen jobb a hangulat; az elmúlt három éjszaka zavartalanul telt el, és mind azt reméljük, hogy most nyugodtabb időszak következik.

A jódos vattát még most is minden este a fülembe dugom, de kidolgoztam magamnak az éjszakákra egy új taktikát. Csak öt és fél órát alszom: kilenctől fél háromig; akkor, akár tetszik, akár nem, felkelek, és attól kezdve az egész nap folyamán arra kényszerítem magam, hogy ébren

maradjak; ezzel biztosítom, hogy később, a fáradságtól kimerülten valóban átaludjam a kritikus órákat. De reggelig igen lassan múlnak az órák - fel-le járkálok, vagy állva olvasok, hogy el ne aludjam -, ám a módszer bevált, és már maga a tudat is, hogy valami tevékenységgel kifogok az éjszakai lidércnyomásokon, némi elégtételt és viszonylagos nyalmat ad nekem.

Vasárnap, április 25.

Még mindig nem jött el a konzul. Carlos még mindig nem szabadult. Byron költeményeket kezdett írni, és baszk népmeséket versel meg. Csodálja a baszkokat, és lenézi az andalúzokat. Szeret aforizmákban beszélni, és ma, a bajszát pödörve azt mondta: „Barátom, Andalúzia Afrika herezacskója, Baszkföld viszont Spanyolország szíve.” Mondtam, hogy ezt nagyon szépen fogalmazta meg.

A főnöke ezzel szemben szemlátomást búskomorságba esik. Eddig mindkettőjüknek volt pénze, és mindennap nagy lakomákat csaptak: vegyes előételek, bifsztek tükörtojással és salátával, gyümölcs, feketekávé, fejenként egy palack fehér bor. Hetenként háromszor csirkét ettek. Mindezt Angelito vitte nekik naponta egy kosárban, és jócskán keresett rajta. Nem akartak takarékoskodni, és Byron mindennap kijelentette: csak attól fél, hogy agyonlövik, mielőtt még az egész pénzüket felzabálhatták volna. Most elfogyott a pénzük, nekem sincs már, Carlosnak soha nem is volt. Közösen kunyeráltunk húsz pezetát Angelitótól, azzal az ígérettel, hogy harmincat adunk vissza, amint valamelyikünk kap valamit. Azután én a másik házimunkást még külön is megvágtam tíz pezeta erejéig. Így legalább cigarettája van mindegyikünknek.

19. fejezet

A napló másnapi - hétfői, április huszonhatodikai - rubrikája csak három mondatot tartalmaz:

„Éjjel elvesztettem az eszméletemet. Újabb szívroham. Most már csak az a kérdés: élet vagy halál.”

Ez most, a cenzornak köszönhetően, megint csak hazugság volt. A hétfőre virradó éjszaka iszonyú élményének hatására elhatároztam, hogy

újabb éhségsztrájkot kezdek. A börtönben ugyanazok a helyzetek és gondolatok ismétlődnek állandóan. Az ember egyetlen körben él, és a körben jár a gondolkodása is. Ettől pedig elszédül az agya; nincs menekvés. Nincs fejlődés, az idő nem megy előre, napról napra ugyanabban az alakban tér vissza.

A következő dolog történt azon az éjszakán:

*

Vasárnap új foglyot hoztak a korábbi zárkámba, a 41-es számúba.

Láttam, amikor behozták. Egészen fiatal volt: tizenöt vagy tizenhat éves.

Délután a Bounty kapitánya volt szolgálatban. Angelitónak pihenőnapja volt. A másik házimunkás, Manuel helyettesítette. Manuel apró termetű, degenerált nyomorék, feltűnő vízfejjel. Az a hír járta, hogy életfogytiglanos: halálos kimenetelű szexuális bűncselekmény miatt. Meglehetős fizikai undort éreztünk vele szemben mindnyájan.

Estefelé Manuel már részeg volt. Ez a házimunkásoknál gyakran előfordul. Az étel kiosztásánál már alig tudott megállni az angolkóros lábain, utána pedig valami bundapálinkától bűzlött az egész cella.

Kilenckor hallottam, amint a Bounty kapitánya és Manuel végigmegy a folyosón. A 41-es, vagyis a mellettem lévő cella előtt megálltak.

- Ma éjjel eljönnek ezért - mondta a Bounty kapitánya.

Manuel a maga vékony, részeg, nyikorgó hangján válaszolt:

- Vicces, hogy ennek meg kell halnia. Egész nap azért kérte, hogy engedjék ki az udvarra. Vicces...

Mire a felvigyázó:

- Rojo, rojo. - Vörös.

Azt hiszem, a felvigyázó is ugyanolyan részeg volt. Mély zsíros basszushangon böfögte ki a „rojo, rojo”-t, úgy hangzott, mintha hortyogna.

Ebben a pillanatban a fiú a 41-esben dörömbölni kezdett az ajtaján; minden bizonnyal mindent hallott. Azt ordította, hogy nem akar meghalni, segítségért üvöltött, ordítva hívta az anyját.

Az egész folyosó visszhangzott tőle. A börtön nyugtalan lett. Minden zárkából zavaros hangok törtek elő.

A fiú tovább üvöltött.

A Bounty kapitánya és Manuel kiráncigálta a cellából, és elhurcolta valahová, valamilyen elkülönítő helyiségbe. Útközben a részeg Manuel megbotlott, és nagy csattanással a földre zuhant. Több felvigyázó is odasietett, és együtt vitték el a fiút.

Valamivel később - még nem is volt tíz óra – a pap ment át a folyosón, talán azért, hogy meggyóntassa a fiút. Aztán a felvigyázót hívta, hogy hozzon konyakot.

Tízkor csengett a telefon. Háromszor hallottam, hogy „lo mismo” - azt, igenis, azt.

Néhány perccel tíz után bejött a cellámba Don Ramon, és azt mondta, ne nyugtalankodjam, ha később lárma lesz, az egyik rab megbetegedett, és éjszaka kórházba viszik.

Nyilván attól tartottak, hogy a fiú lármát fog csapni, amikor érte jönnek. Különben a halálos éjszakákon nagyon letompított hangon ment végbe minden; a fegyőrök és a pap már kidolgozták a technikáját, hogy ne kerüljön sor hangos jelenetekre.

Fél tizenegykor fojtott suttogást, vihogást és valami nagyon különös, lihegő és csattogó zajt hallottam a folyosóról.

Kinéztem a kémlelőlyukon.

Az üres, villanyfényes folyosón lejátszódó jelenet olyan volt, mint valami rémlátomás: a vízfejű Manuel és a Bounty kapitánya „kocsist és lovat” játszott. Manuel volt a ló, valami zsineget tekert a mellére, és Bounty kapitánya fogta a gyeplőt. Így ügettek fel s alá a folyosón; valahányszor elrohantak a kukucskálólyukam előtt, újra meg újra megláttam őket. A felvigyázónak ostor volt a kezében, lihegett, minden lépésnél gyí!-t kiáltott, és odacsapott az ostorral. Manuel vihogott és vinnyogott a fájdalomtól. Miután háromszor végigtrappoltak a folyosón, ló és kocsis kifutott az üres udvarra; hallottam az ostor suhogását és Manuel vinnyogását.

Aztán kimerülten visszajöttek.

Ez úgy tizenegy óra tájt történt. Utána elaludtam.

Másnap hallottam, hogy nem sokkal éjfél után három embert lőttek agyon. A fiú nem kiabált. Valószínűleg leitatták a konyakkal.

*

Ezen az éjszakán újra elhatároztam, hogy nem veszek magamhoz semmi táplálékot, és most még azt is megpróbálom, hogy vizet se igyam. Meg voltam győződve, hogy ez alkalommal hamarább kell jelentkeznie az éhezés meg a szomjazás hatásának - hiszen tíz nap telt el csupán azóta, hogy újra enni kezdtem, előtte pedig pontosan tíz napig koplaltam; ehhez járult még a kevés alvásból álló diéta és az erős dohányzás is. Elszántam magam, hogy most addig kitartok, amíg így vagy úgy, de elkerülök erről a vágóhídról.

Hét napig nem ittam, és tizenöt napig nem ettem, április huszonötödikétől május kilencedikéig. Azt hittem, hogy ezzel az életemért harcolok, de nyilván maga a sors volt az, amely arról gondoskodott, hogy ezt az egzaltált tevékenységemet nevetségessé tegye: a második éhségsztrájkom utólag éppoly fölöslegesnek bizonyult, mint az első. A szabadulásomra az én közreműködésem nélkül került sor; én magam csak szélmalomharcot vívtam. Az egyetlen eredménye az a szívizomgyengeség, amely azóta is megmaradt.

Hétfő, április 26.

Egész nap éhes voltam.[23] Most sokkal komiszabb az éhség, mint az első alkalommal. Este az irodába rendeltek. Két jól táplált señor a salamancai sajtóirodából nagyon udvariasan üdvözölt, és átadta a feleségem újabb levelét. A tartalma valamivel többet mond, mint az első leveléé. Azt írja, hogy meglepte, „milyen sok barátunk van”, és nemcsak reméli, de biztosan érzi, hogy már nem kell túl sokáig várni a szabadulásomra.

Ez utóbbi ugyan bizonyára csak hő óhaja, de az előbbi mondat arra utal, hogy tiltakozó akciók vannak folyamatban.

A levelet a Westminsteri érsek közvetítésével juttatták el Salamancába. Ez biztosan imponált nekik. Nekem is.

Harmadrészt azonban az is kiderül a levélből, hogy a feleségemnek minden fáradozása ellenére sem sikerül még megtudnia, hogy hol vagyok. Milyen érdekük fűződik vajon a francoista hatóságoknak ahhoz, hogy a tartózkodási helyemet titokban tartsák?

Eggyel több ok arra, hogy most kitartsak. Legkésőbb tizennégy nap múlva olyan roncs lesz belőlem, hogy feltétlenül be kell vinniök a rabkórházba.

A sajtóosztályról jött két señor azt mondta, válaszolhatnék is a levélre, és bizalmasan javasolták, írjam azt, hogy milyen jól bánnak velem. Olyasféle érzésem támadt, a levelet nem is fogják elküldeni, és csak azt akarják elérni, hogy kicsikarjanak belőlem egy nyilatkozatot. Ezt írtam: „A börtönhatóságok eddig korrektül bántak velem, és a személyemet illetően semmi okom a panaszra.”

Magukkal vitték a levelet, és megígérték, hogy nyolc napon belül a feleségem kezében lesz.

(Ui. A levél soha nem érkezett meg.)

Kedd, április 27.

Hosszú, esős nap. Carlos még mindig itt van. A két spanyol hangulata nagyon rossz, amióta nincs pénzük. Szünet nélkül civakodnak. Az éhezéstől

én is nagyon ingerlékeny lettem, de nagyon vigyázok, hogy uralkodjam magamon.

Szerda, április 28.

Eljött a konzul!

Azt mondta, az angol kormány rokonszenvvel érdeklődik az ügyem iránt, és ő maga olyan utasításokat kapott, hogy törődjék velem. Az alsóházban is felvetettek velem kapcsolatos kérdéseket. A feleségem eget-földet megmozgatott, hogy kiszabadítson. A brit külügyminisztérium kérdést intézett Francóhoz, hogy milyen vádat emeltek ellenem, de Franco megtagadta a választ, azzal az indoklással, hogy az ügyem még „sub iudice” van, vagyis az eljárás még folyamatban.

„Sub iudice” - ez szép. Először közlik velem és a világgal, hogy statáriális eljárás alapján már halálra vagyok ítélve. Aztán egyszerre „sub iudice” vagyok -és közben egyetlen egyszer sem hallgattak ki.

Nem tudom, mi legyen a véleményem erről az egészről; úgy rémlik, a konzul se tudja. Azt kérdeztem tőle, adott-e Franco valamilyen formális biztosítékot, hogy nem lőnek agyon? Azt felelte, hogy ilyen nyilatkozat, tudomása szerint, egyelőre nem létezik. Még azt sem tudom, hogy ez a fordulat, ez a „sub iudice”, kedvező vagy kedvezőtlen-e. Francónak valószínűleg kellemetlen, hogy mekkora port vert fel az esetem, s az emberei most új, alakilag megalapozott tárgyalást akarnak megrendezni, hogy „jogszerűen” elítélhessenek. Majd úgy átpofozzák az én első sevillai szereplésem történetét és azt az anyagot, amelyet nyilvánosságra hoztam a német repülőkről, hogy az a katonai bíróság előtt elegendő legyen az ítélethez...

Mindent egybevéve, nem lettem okosabb, mint amilyen voltam. Az, hogy az angol kormány törődik az ügyemmel, természetesen rendkívül megnyugtató; ezzel szemben ugyanannyira nyugtalanító, hogy ennek mindeddig oly kevés az eredménye.

Leginkább attól félek, hogy Queipo presztízskérdést csinál az ügyemből, lehetséges, hogy még Francóval szemben is. Úgy tetszik, hogy Salamanca eddig megmentett Queipótól; én azonban Sevillában ülök, nem pedig Salamancában.

A konzul megígérte, hogy nyolc naponként eljön, és azonnal közli velem, ha a Foreign Office-ból valami újabb fordulatról értesítik. Különböző apróságokat kértem tőle: pénzt, sakktáblát, könyveket; megígérte, hogy legközelebb mindent elhoz nekem. Csaknem egy óra hosszat beszélgettünk. A társalgás színhelye az egyik kisebb beszélőhelyiség volt, vasrács választott el minket. Amikor visszafelé mentünk a cellámba, az őr megmutatta nekem a közönséges beszélőt - a nem jelentős személyiségek számára létesített helyiséget.

Ez egy nagy terem, a közepén valami vadállatketrec félével. A ketrecben negyven-ötven rab kuporog a földön. A ketrec körül mintegy öt lépésnyi üresen hagyott sáv van. Ennek az üres térnek a túloldalán kuporognak, ugyancsak a földön, a foglyok asszonyai és egyéb látogatói, és onnan kiabálnak be a ketrecbe. Legalább százan vannak a teremben, akik mind egyidejűleg beszélnek egymással a köztük lévő üres térségen át. Fel se tudtam fogni, hogyan érthetik meg egymást egyáltalán a párok ebben a fülsiketítő hangzavarban. A látogatás tíz percig tart. Minden fogolyhoz hetenként egyszer jöhet látogató...

Csütörtök, április 29.

Egész nap töprengtem mindazon, amit a konzul mondott. A lehető legkülönbözőbb elméleteket gyártottam magamban, de semmi eredményre nem jutottam.

Miközben kinn voltunk a patión, a város irányából robbanást hallottunk. Minden ablak megzörrent, és megláttuk, amint néhány mérföld távolságban lassan egy nagy füstoszlop emelkedik az ég felé.

Az őrtől hallottuk később, hogy egy cipőgyár repült ismeretlen okból a levegőbe. A gyár összes dolgozója, kétszáz ember, meghalt.

A cvikkeres fegyőr volt az, aki ezt elmondta nekünk.

Még azt a kommentárt is hozzáfűzte: - Lám, ott kétszázan haltak meg, és ti itt Isten tudja miféle cirkuszt csaptok, amikor ötöt-hatot lepuffantanak közületek.

Aztán még azt is hozzátette, hogy holnapután lesz május elseje, amit kétségtelenül „méltó módon” fognak megünnepelni.

Péntek, április 30.

Most már állandóan kínoz az éhség, de még annál is inkább a szomjúság. Betegnek érzem magam és roppant nyomorúságosan; úgy ver a szívem, mintha dobolnának. Zuhog az eső, akárha dézsából öntenék. Mi négyen mégis kimentünk az udvarra. Carlos, aki megtudta, hogy Johnnyt kiengedték, őrjöng. Ő maga végeredményben csak Johnny révén keveredett ebbe az egész históriába, és most Johnny kijutott, ő pedig még mindig itt ül... Egyébként olyan nagyon azért Johnny sem szabad. Németországba toloncolják vissza. Búcsúzóul egy levelet dott az ablakba Carlosnak, abban azt írta, eltökélt szándéka, hogy a La Manche csatornába érve, a hajóról a vízbe ugrik, és átúszik Angliába; inkább a vízbe fulladna, mintsem hogy visszavigyék a hazájába.

Carlos erre tegnap nyilvánosan bejelentette, hogy éhségsztrájkba lép, de ma már újra evett - azt mondta, annyira csiklandozta az orrát a kávé illata, hogy egyszerűen nem bírta ki.

Az elmúlt éjszakák nyugodtan teltek el. De félünk a május elsejétől.

Szombat, május 1.

Az éjszaka, hál’ Istennek, nyugodtan telt el.

Délután, amikor négyesben sétáltunk a patión, három Requete-tiszt[24] jelent meg az ajtóban. A Bounty kapitánya kísérte őket, ujjával ránk mutatott, és nyilvánvalóan azt magyarázta nekik, hogy kik vagyunk. Úgy éreztük magunkat, mint az állatok az állatkertben. A tisztek merőn bámultak minket, elegánsan, ficsúrosan álltak ott, és a lovaglóostorukkal

csapkodták a csizmájukat. Mindabból, amit eddig átéltem, ez volt a legmegalázóbb, még annál is megalázóbb, mint amikor a malagai utcán lefényképeztek. Byron kihívón visszanézett rájuk, kiköpött, és folyton ismételgette: - *Los cochones* - a disznók. Majd azt mondta, lehet, hogy nálatok a reakciósok közt is akadnak olyanok, akik személy szerint azért rendes emberek. De akik nálunk, ebben az elmaradott országban a jobboldalhoz tartoznak, azok mind disznók, kivétel nélkül azok. -És a szó szoros értelmében csikorgatta a fogát.

Vasárnap, május 2.

Ez az éjszaka is nyugodt volt.

Szemlátomást gyengülök. Olyan nyomorúságosan érzem magam, hogy a patióra se mentem ki, egész nap az ágyon hevertem. Nagyon lefogytam; a karom és a lábszáram csont és bőr, mint némely indiaié. Este már nem bírtam ki a szomjúságot - egy hete egy csöppet sem ittam -, és megittam egy egész liter bort, amit időközben összespóroltam magamnak. Hatás: ennek megfelelő. Ehhez ma még harminc cigaretta. Ha még sokáig kibírom, a jövőben koplalóművészként léphetek fel.

Hétfő, május 3.

Egész nap ágyban, egyetlen késő délutáni óra kivételével. Angelito este egy második pokrócot hozott nekem, meg valami párnafélét. Olvasni se tudok.

Azt hiszem, holnapra már olyan állapotban leszek, hogy az orvoshoz vitethetem magam.

Kedd, május 4.

Tegnap éjszaka megint agyonlőttek nyolc embert.

Én magam nem hallottam; este kerülő úton értesültem róla.

Egész nap az ágyamon fekszem, magam elé meredek. Ha új könyvet kapok, először azokat a jeleneteket keresem ki, amelyekben esznek;

pontosan úgy, ahogyan kamaszkororrban kerestem ki mindenekelőtt az erotikus részleteket.

Már három napja nem voltam kinn a patión.

Szerda, május 5.

Carlost tegnap, késő éjszaka, átköltöztették az én zárkámba. Új szállítmány érkezett; a börtön túlzsúfolt.

Nagyon örültünk, és átbeszélgettük az egész éjszakát. Carlosnak be kellett vallanom a szimuláló tervemet, hiszen látja, amint kiöntöm az ételemet. Mostantól kezdve majd az én adagomat is megeszi.

Még mindig meg van győződve arról, hogy Madridban nem Miaja tábornok a parancsnok[25], hanem Kun Béla. Teljesen nyíltan, valami ravaszkás mosollyal beszél a Baleárokról. Elmondta, hogy a fasiszta mozgalomban mindenki meg van győződve arról, hogy Abesszínia után a Baleári-szigetek elfoglalása jelenti majd az új Római Birodalom második nagy hódítását. Anglia még csak tiltakozni se mer majd. Az angolok eddig is mindent lenyeltek, a világbirodalmuk az utolsókat rúgja.

Hitlerről Carlos nem szívesen beszél. Mussolini, mondja, igazi néptribun, Hitler bitorló. Igazi fasizmus csak Olaszországban van; a nácik vad és elfajzott szekta, velük csak taktikai okokból kell együttműködni, de senki sem szereti őket.

A spanyolokat Carlos szívből megveti. A falangisták szájhősök, de nem katonák - hisztériások, gyávák és kegyetlenek. Ezzel szemben nagy megbecsüléssel beszél a mórokról és az idegenlégiósokról.

Roppant érzékletesen beszél az olasz és a spanyol tisztek közti súrlódásokról. A spanyolországi olasz hadtestek önállóan tevékenykednek, és nem hagyják, hogy a spanyolok bármibe is beleszóljanak, még kevésbé a németek. A spanyol tisztek: hülyék hordája és operett-tábornokok. Francót Carlos különösen utálja; őt tartja személy szerint felelősnek a guadalajarai katasztrófáért, a legenyhébb kifejezés, amit Francóval kapcsolatban használ: az a „barom”.

A kivégzések a börtönben rettenetesen feldúlták Carlost. Azt mondja, a hadifoglyok agyonlövése disznóság; eddig azt hitte, ilyesmit csak a vörösök követnek el.

Mondtam neki, hogy a vörösök, tudomásom szerint, nem tesznek semmi ilyet, de ezt nem volt hajlandó elhinni.

Torkig van a spanyol nacionalizmussal, de Mussolininak továbbra is lelkes híve. Érvekkel itt nem boldogul az ember. Nem is vitatkozunk, egyszerűen véleményt cserélünk, elvontan és akadémikusan.

*

Ma reggel mindkettőnket átköltöztettek a tizenhetes cellába.

A tizenhetes cella a folyosó másik oldalán van; az ablaka a „szép patio”-ra néz. Amikor először pillantottam ki az ablakon, és megláttam a virágágyakat meg a lombos fákat, azt hittem, hogy valóságos mese elevenedik meg előttem. A virágok és a fák persze nem pompásak, ez a „szép patio” körülbelül úgy néz ki, mint a munkás külvárosok valamelyik vérszegény parkja. De ami ebben mégis élményszerű, az az, hogy a lomboknak és a virágoknak színe van. Egyszerre tudatossá vált bennem, hogy mi itt mind olyan világban élünk, amelyben csak két szín árnyalatai léteznek: a feketéé és a szürkéé.

Ellenőrizni szerettem volna, hogy rám hatnak-e csupán ilyen hevesen ezek a dolgok, vagy a börtönlétre jellemzők. Egy szót se szóltam Carlosnak az elragadtatásomról, de ő maga kezdte lelkesen dicsérni a gyönyörű virágokat és fákat, és mint valami gyerek, a gyönyörűségtől csaknem tapsolni kezdett.

A költözködés annyira megerőltetett, hogy utána megint csak az ágyra feküdtem, és alig jutottam lélegzethez. Ma már megint a tizenegyedik napja, hogy egy falatot sem eszem. Amint Carlos megállapítja, a külsőm már a roskatagság drámai hatást keltő fokát érte el. Reggeli után bejött a *jefe* - a félfülű -, hogy szemlét tartson, és amikor rám pillantott, a látványnak végre meglett a kívánt hatása. Az orvoshoz vitetett.

Az orvos - katonaorvos, ezredesi rangban, és nyilván a szimulánsok trükkjeinek szakértője -megkérdezte, mi a bajom. Angina pectorisról regéltem neki valamit, meg két szívrohamról. Az angina pectoris tüneteit Strindberg, mármint az apa, *Inferno*jából ismerem. Az ismeretem gyakorlati hasznosítását pedig a fiának köszönhetem. Az orvos megkopogtatta a szívemet, megtiltotta a dohányzást, kávé helyett tejet írt elő -ennyi az egész!

Carlos nagyon csalódott lett a sovány eredmény miatt. Azt mondta, ezért igazán nem volt érdemes összesen huszonegy napig koplalni. Én meg azt mondtam, várjunk csak, ez még nem a vég. Ettől a baljós mondattól aztán mindketten kissé megrémültünk.

Szerencse, hogy csak kettesben vagyunk, így senki sem ellenőrizheti, hogy dohányzom-e vagy sem. Most valamivel kevesebbet szívok; naponta húszat. A szívizmom minden cigaretta után indulót dobol.

A közbűntényesek, akik ezen a patión sétálnak, furcsa állatsereglet. Három gyilkosunk van, öt vagy hat betörőnk, egy valódi sierrai útonállónk - a többiek csalók vagy kisebb vétségek elkövetői. Nem futballoznak, nem nyüzsögnek izgatottan, mint a politikaiak; ezek higgadt, komoly emberek. Megvetik a politikaiakat, és részvét nélkül beszélnek az agyonlövésükről. Rendezett viszonyok közt élnek, létbiztonságban, fenyegetettség nélkül: idillikus lét. Az ablakon át fesztelenül társaloghatunk velük, itt nincs semmiféle tabuvonal. Mind szidják a háborút -amióta elkezdődött, kedélytelen lett az élet a börtönben. Hozzám rendesek, Carlost nem szeretik, mert tiszt.

- Úgy kell neked - mondta az egyik. - Maradtál volna otthon, éltél volna tisztességes életet, akkor nem kerültél volna a dutyiba.

Csütörtök, május 6.

Tegnap este kivitték a zárkánkból a villanykörtét. A börtönben és egész Sevillában is kevés a villanykörte. Az őr elmondta, hogy egy olyan zárkába kell neki az égő, ahol új „incomunicados” és „ojos” van. - Ti – tette hozzá - derék fickók vagytok. Benneteket már nem kell szemmel tartani.

Ezt akár elismerésnek is vehettük. Itt, a börtönben, mi már a patríciusok osztályába sorolódtunk; az őrök intim bizalmassággal beszélnek velünk szolgálati ügyekről; a családhoz tartozunk.

Így csinál karriert az ember.

Milyen szerencse, hogy ketten vagyunk most, amikor nincs már világítás. Carlos először dühbe gurult, amikor hajnali háromkor felébresztettem és kijelentettem, hogy most pedig a reggeliig társalogni fogunk. De a remény, hogy hozzám hasonlóan ő is átalussza majd a következő éjszaka a kritikus órákat, végül megbékítette.

Carlos egytől háromig még mindig kijár a nagy patióra; ő az én kapcsolatom a külvilággal. Tőle értesülök, hogy a két barátunk nagyon rossz hangulatban van, és állandóan veszekszenek. Úgy vannak hónapok óta egymáshoz kovácsolva, mint a sziámi ikrek; álmukban, ébren, a legintimebb életfunkcióik közben.

De a legutóbbi nyolc óta újabb kivégzések már nem voltak.

Péntek, május 7.

Másodszor vittek át reggel az orvoshoz. Amikor meglátott, a fejét csóválta, és dühös lett, mert a tüneteim az általa ismert szimuláns-sémák egyikébe sem illettek bele. A leginkább az bosszantotta, hogy arra a kérdésre, hogyan érzem magam, mind a kétszer azt válaszoltam: kitűnően vagyok, és ő úgyse tud segíteni rajtam, hiszen az angina pectoris ellen semmiféle gyógyszer nincsen. Azt hittem, a teljes leromlásom megmagyarázhatatlan jeleire való tekintettel a pasasnak végül csak meg kell rémülnie a felelősségtől, és be kell, hogy dugjon a kórházba. Tényleg fantasztikan rossz színben vagyok, úgy festek, mint valami trükkfilmben egy két lábon járó csontváz. Amikor a vizsgálatra átvonszolnak a folyosón, mindenki döbbenten bámul rám.

De pechem van. Hosszas töprengés után azt mondja a doktor, hogy mutassam meg neki a nyelvemet.

Olyan fehér, mintha lisztbe mártottam volna. Ettől hirtelen megvilágosodik az elméje.. Ráüvölt az asszisztensére:

- Megvan! Ez az alak étert nyel.

Keservesen elmosolyodtam, és megkérdeztem, mit képzel, honnan is juthatnék éterhez?

Azt mondta, biztosan a közbűntényesek csempészték be nekem az ablakon át.

Attól tartok, a doktor bekérette az aktáimat, és megtalálta köztük azt a hülyeséget a morfiumról. És talán még a „női harisnyáról” is.

Az ügynek azonban kellemetlen következményei lettek. Átköltöztettek minket, Carlost meg engem, a harmincas cellába, melynek ablaka megint csak a nagy patióra néz. A szalmazsákunkat és a ruháinkat felszabdalták, hogy megtalálják az éteres üveget. Ártatlanságom tudatában egyre hangosabban tiltakoztam, Carlos is segített, én pedig végül igazi dührohamot rögtönöztem, ami, tekintettel a túlfeszített idegeimre, csak félig-meddig volt megjátszott. Fél tucat őr futott össze, a *jefe* a szó szoros értelmében elzöldült a dühtől; de nem mertek hozzánk nyúlni. Azt hiszem, ez Carlos jelenlétének volt köszönhető; Mussolini szelleme, védőn kiterjesztett karjával, láthatatlanul is itt lebeg a cellánk plafonja alatt.

Minthogy semmit sem találtak, megelégedtek annyival, hogy bedeszkázták az ablakot, hogy megakadályozzák az éter becsempészését. Most egész nap sötétben ülünk a *Gaudeamus igitur*-t énekeljük és osztrák diáknótákat - néhány szemeszteren át mindketten a bécsi egyetemen tanultunk.

Elnézést kértem Carlostól, amiért énmiattam ilyen slamasztikába került, de azt mondta, hogy most kezdi mulattatni a dolog.

Azonkívül: megkapja a dupla élelemadagot.

Azt állítja, hogy nagyon jó a szakács, és órákon át bécsi tésztareceptekkel szórakoztattuk egymást: szilvás gombócról, tojásos

galuskáról, császármorzsáról, túrós palacsintáról beszéltünk. Részletesen elmagyarázta, hogyan kell ezeket elkészíteni; ez kimeríthetetlen téma, egészen elmerültünk benne.

De amikor eszik, én beburkolom pokrócommal a fejemet, hogy semmit se halljak, semmit se lássak; ez a mai nap már a tizenharmadik.

Egyébként kiderült, hogy Carlos apja Bécsben törvényszéki bíró, és azzal a derék öregúrral azonos, aki engem tizenkét évvel ezelőtt, valamelyik egyetemi botrány alkalmából negyven schilling pénzbírságra vagy kétévi próbaidőre felfüggesztett négynapi elzárásra ítélt.

Számomra ez a Carlos valóságos áldás. Nem is tom, hogyan bírtam volna ki nélküle az utolsó napokat.

Cigarettapapírból egy új horogkeresztet vágott ki magának, a gyufaskatulya fedeléből pedig a francoista lázadók zászlaját, és mindezt a gomblyukában hordja.

Szombat, május 8.

Most hallgattak ki először.

Déli egy órakor, amikor Carlos kiment a patióra, a gyengeségtől elszundítottam. Ez ugyan ellentmondott az alvásra vonatkozó szigorú szabálynak, de én már annyira legyengültem, hogy ülve, és néha beszéd közben is elbóbiskolok, anélkül, hogy észrevenném.

Fél kettőkor a cellaajtó nyitására ébredtem fel.

Olyan hidegen és hivatalosan csengett a „venga!” - gyere! -, mint ahogyan már régen nem hallottam.

Az irodába vittek. Az irodában egy tiszt ült, és egy tájékozatlan gyorsíró. A köszönésemre nem válaszoltak, és ülőhellyel sem kínáltak.

Rögtön rájöttem, hogy ez a katonai törvényszék vizsgálóbírója. Magamban már éppen elég régen elképzeltem ezt a jelenetet.

Kijelentettem, hogy beteg vagyok, le kell ülnöm, és minden feleletet megtagadok mindaddig, amíg egy széket nem hoznak nekem. A tiszt a vállát vonogatta, és egy széket hozatott.

Vastag aktacsomó hevert előtte; amíg kinyitotta, el tudtam olvasni a fedelén a feliratot. A nevem volt rajta, és zárójelben a vád alapja. Az pedig így szólt:

„Auxilio del Rebelión Militar”.

*

„Fegyveres felkelés támogatása” - erre pedig, ezt már tudtam, a francoista katonai bíróságon csak egyetlen lehetséges ítélet létezik: halál. Mégis inkább valamiféle megkönnyebbülést éreztem. Az a tény, hogy ezek maguktól elejtették a kémkedés vádját, jó jelnek tűnt.

A kihallgatás mintegy két óra hosszat tartott. Csaknem egy teljes óra azzal telt el, hogy a bíró megpróbált rávenni annak a beismerésére, miszerint a *News Chronicle* kommunista újság. Meghökkentően tudatlan pasas. Meg volt győződve arról, hogy az az újság, amelyik a Spanyol Köztársaság iránti lojális álláspontra helyezkedik, az csakis kommunista lap lehet. A kihallgatás vitává fajult. Amikor aztán rájött, mennyire képtelenek és nevetségesek az érvei, goromba lett.

A többi kérdés az első sevillai tartózkodásomra vonatkozott, meg a malagai utamra és így tovább. Semmi kedvem se volt, hogy részletesen taglaljam azokat a személyes okokat, amelyek arra késztettek, hogy Malagában maradjak. Azt mondtam, minden erre vonatkozót már jegyzőkönyvbe diktáltam Miss Helena X.-nek.

Minden állításomban az igazsághoz tartottam magam, és csak egyetlen pontban hazudtam: arra a kérdésre, hogy honnan szereztem adatokat az első spanyolországi könyvemhez, azt mondtam, az Emberi Jogok Ligája és egyéb, a kormány iránt baráti érzelmű szervezetek bocsátották rendelkezésemre az adatokat, én aztán ezt az anyagot, bízva azokban a szervezetekben, a saját nevemmel szignáltam. Mindez puszta kitaláció volt;

ha az igazat mondom el, az a francoista lázadók területén élő néhány embernek a fejébe kerülhetett volna.

Megkérdezte, kik azok a személyiségek Angliában és Franciaországban, akik a vörösök érdekében kifejtett propaganda „hátterében meghúzódó, titkos mozgatói”.

Felsoroltam huszonöt-harminc közismert nevet, csupa egyetemi tanárt és nemesi rangú illetőt, „Sir”-től felfelé. Amikor Atholl hercegnőig értem, elege lett belőle.

A kihallgatás végén még megkérdezte a bíró:

- Amikor először járt a nemzetiek területén, nem tartóztatták le?

- Nem - feleltem.

- Érdekes - mondta ő.

*

Ezzel be is fejeződött.

Nagyon elégedetten mentem el a kihallgatásról. Eleinte féltem, de a pasas ostobasága visszaadta a biztonságérzetemet.

Nagy élvezettel meséltem el Carlosnak az egész kihallgatást. Távolról sem bizonyult megértő hallgatóságnak, ellenkezőleg, egyre idegesebb lett. Végül kijelentette, miért vagyok olyan jókedvű, amikor pedig megtudtam, hogy „fegyveres felkelés támogatása” címén indítanak eljárást ellenem. Hiszen ez, mint mondta, „egészen iszonyú”.

Ez persze elég volt nekem, mintha csak elfújták volna a jókedvemet; és sürgősen nekiültem, hogy S.O.S.-levelet írjak a konzulnak.

Amikor a konzul előzőleg itt járt nálam, megbeszéltünk egy bizonyos titkos vészjelet: ha aláhúzom a keltezést, az S.O.S.-t jelent.

Semmitmondó tartalmú levelet írtam, és aláhúztam a dátumot.

Vasárnap, május 9.

Carlos valóságos pánikhangulatba sodort. Fel s alá járkál a zárkában, és látom rajta, hogy máris halottnak tart. Hangsúlyozott tisztelettel és kímélettel viselkedik velem, ami szörnyen az idegeimre megy. Mindig is jobban szerettem a goromba ápolónőket, mint a részvéttől csöpögőket. A részvét az ember saját nyomorúságának a visszhangja, és négyzetre emeli a nyomorúságot.

Hétfő, május 10.

Eljött a konzul. Úgy rémlett, a kihallgatásom őt is nyugtalanította. Mindeddig nem sikerült olyan nyilatkozatot kapni Francótól, hogy nem lövet agyon. Azt mondta ugyan a konzul, nem hiszi, hogy az én halálom olyan fontos lenne Francónak, ami miatt érdemes lenne felbosszantani az angol külügyminisztériumot, ez azonban eléggé bizonytalan vigasz volt. Megkérdeztem, nincs-e olyan lehetőség, hogy kicseréljenek a valenciai kormány valamelyik foglyáért, de azt felelte, a jelenlegi helyzetben ezt nem tartja valószínűnek.

A beszélgetés közben arra lettem figyelmes, hogy egymást gyorsan követő szakaszokban szédülési rohamok törnek rám, és aztán már nem emlékszem, hogy mit is mondott közben. Tizenöt napi éhezés után ez megmagyarázható; de a jelek szerint igen furcsa benyomást kelthettem, és az az érzésem, mintha a konzul néhányszor csodálkozva és bosszúsan nézett volna rám.

Erre aztán, hosszas habozás után, elhatároztam, hogy újra elkezdem az evést. Hiszen most arra van szükségem, hogy amíg az eljárás folyik, tiszta legyen a fejem. És ha az se használ, akkor legalább jó képet vágjak hozzá.

Kedd, május 11.

Meglepő, hogy az evéssel milyen gyorsan visszatér az ember ereje.

Egy hét óta először, újra kimentem a padóra. A két spanyol megijedt, amikor meglátott. Már tegnap hallották Carlostól, hogy küszöbön áll a tárgyalásom, és megjátszott vidámsággal üdvözöltek. Azt mondták,

ugyanaz fog történni velem is, ami velük, halálra fognak ítélni, de nem lőnek agyon. Egyébként, tették hozzá, engem állítólag a rögtönítélő bíróság egyszer már halálra ítélt; ez pedig, úgy vélik, a második ítélettel szemben mintegy immissá tesz, akárcsak a koleraoltás.

Most veszem csak észre, hogy az elmúlt hetekben tulajdonképpen viszonylagos biztonságban éreztem magam. Most majd újra kezdődhet a gombokon kiszámlálás és a tojástánc a padló kőkockáin: ha a közepébe lépek, akkor jó, ha a szélére lépek, akkor...

Ilyesmi még a legvakbuzgóbb szerzetesek hitbéli nézeteiben sem fordul elő: mármint az, hogy valaki végigszenvedi a purgatóriumot, és miután annak minden szenvedését kiállta, újra visszazavarják a pokolba.

Szerda, május 12.

Tíz perccel ezelőtt közölték velem, hogy csomagoljam össze a holmimat, szabadulok.

Zsebre dugtam a fogkefémet, és várok.

Carlos még kinn van a patión.

20. fejezet

Ez olyan történet, amelyiknek nincsenek csattanói.

Úgy vártunk napokig Malaga elestére, mint valami tragédia utolsó felvonására; és amikor Malaga elesett, észre se vettük.

Két hónapig ültem magánzárkában Sevillában, néztem az udvaron a futballjátékosokat, és nem tudtam, hogy éjszaka agyonlövik őket.

Az agyam, mint valami búgócsiga, három hónapig forgott képzeletbeli tengelye, a halál körül. Azt hittem, hogy közel van hozzám, amikor sok mérföldnyi messzeségben járt; és aludtam és nevettem álmomban, amikor a közvetlen szomszédomat ragadta el.

Huszonhat napig kínoztam magam koplalással és szomjazással; és a cél, amit el akartam érni vele, gúnyos fordulatokkal tért ki előlem minden alkalommal; amikor pedig feladtam a harcot, egyszerűen az ölembe hullott, és úgy tántorogtam ki a szabadságba, mint a vak a világosságba.

Ez olyan történet, amelyikben nincs se fokozás, se csúcspont. A hullákat nem ravatalozzák fel, ahogy illik, a felvonásvégre ott hevernek egyformán szétszóródva, mindenütt az utakon.

Éjszakánként gyakran felébredek, és azt hiszem, hogy még mindig a negyvenes cella szalmazsákján fekszem, és az ablakom előtt, a sötét nagy pestión ott húzódik a fehér tabuvonal.

Még gyakrabban álmodom azt, hogy vissza kell mennem a negyvenesbe, mert valamit ottfelejtettem. Sejtem, hogy mi az, de körülményes lenne elmagyarázni.

*

Még a fülemben cseng a takarodó hangja a patión.

Mindjárt éjszaka lesz, pedig még alig kezdődött az este. Ebben az országban ránk zuhan a sötétség, mihelyt lement a nap; az itteniek nyelve nem is ismeri az „este” szót. A szürkület rövidke szakasza, amely az estét helyettesíti, nem a nap szelíd kicsengése, mint nálunk, hanem az éjszaka kezdete.

Az éjszaka kezdetekor fújják a takarodót, miközben a falakon az árnyak gyorsan lefelé kúsznak, és feltöltik sötétséggel a patiót.

Miközben a kürtös fújja, az udvaron mélységes csend honol. A rabok felsorakoznak, szabályos négyszöget alkotnak, amely a fal derékszögének távlati kicsinyítése. A rabok kemény arcvonásait meglágyítja az alkony. Hallgatják a kürtös melódiáját, sokan közülük tátott szájjal; ez az egyedüli zene, amit itt hallhatunk.

Sokáig tart a takarodó végső hangjának utórezgése; harminc másodpercig. Amíg el nem hal teljesen, feszesen áll a sor. A felvigyázó

fejét előrenyújtva fülel, hogy elszállt-e az utolsó hang végső, vékony foszlánya is; és akkor fújja meg a sípját.

A négyszög csoszogva jobbra át-ot csinál, még egy, második fütty, és négyes sorokba fejlődik. Öt perc múlva a patio sötét és üres.

Néha ordítoznak a macskák. Ha esett az eső, a pocsolyákban tükröződnek a csillagok. Telihold idején krétafehérek a falak és a kavics, és a cellák ablakai úgy ásítoznak, mint megannyi fekete lyuk, ahonnan mély hortyogás és nyögés árad ki.

*

Csodálatos ez a bennünk működő mechanizmus, amely kiszínezi az emlékezetben az átélteket. Nem dolgozik tisztám a színek egymásba folynak, de éppen ettől hatnak olyan meseszerűnek. Amikor éjszaka felébredek, gyakran honvágyat érzek a sevillai siralomház után -és valósággal bemesélem magamnak, hogy soha olyan *szabad* nem voltam, mint ott.

Különös, és mégis nagyon eleven érzés ez. A szokásostól teljesen különbözött az az élet is, amelyet a nagy patión éltünk; a halál állandó közelsége nehezedett rá, de ugyanakkor le is vette róla a súlyt. Levették a vállunkról a felelősséget. A többségünk nem a haláltól félt, csak a meghalástól, és voltak órák, amikor még a meghalástól való félelmünket is legyűrtük. Ezekben az órákban szabadok voltunk -árnyék nélküli emberek, akiket már elbocsátottak a halandók közösségéből; a szabadságnak olyan vegytiszta élménye volt ez, amelyhez hasonló sohase juthat osztályrészünkül.

Ezek az órák nem térnek többé vissza, és ami az emberben megmarad, az csak az az érzés, hogy ottfelejtett valamit a negyvenes számú cellában.

*

Azok a milicisták, akik ott nyüzsögtek a nagy patión, a háború műkedvelői voltak. Ők ugyan a frontról jöttek, de mégis csodákban hittek.

Minden nap újabb és újabb győzelmi hír járt körbe; ma Toledót foglalták vissza, holnap Córdobát és Irunt.

Sohase tudtam rájönni, honnan erednek ezek a hírek. Körbe jártak a házban, cédulákra írva hullottak alá az ablakokból, a folyosókon suttogták őket. Volt-e valaki a fogházban, aki szándékosan gyártotta ezeket a győzelmi híreket? Elhitték-e őket azok, akik továbbadták, vagy csak úgy tettek, mintha elhinnék?

Vannak gyerekek, akik a tükör elé állnak és grimaszokat vágnak, hogy saját magukat megijesszék. Ezek az emberek ennek az ellenkezőjét tették. Az egymás iránti érzelmeikkel fukarul bántak, minden érzelgősség, és néha minden részvét nélkül. De táplálták egymásban a reményt, mert azt már nem tudták volna elviselni, hogy remény nélkül, egy elveszett ügyért haljanak meg. Ma Toledót foglalták el a köztársaságiak, holnap Burgost és Sevillát; úgy hazudták bele magukat a halálba, ahogyan a gyerekek álomba sírják magukat.

Csak egy dologban volt megbízható minden értesülésük. A börtön ezerháromszáz rabjának mindegyike pontosan tudta, hogy hányat lőttek agyon az elmúlt éjszaka.

A „szép patión” sétáló közbűntényesek csaknem kivétel nélkül súlyos esetek voltak. Meghökkentően hasonlítottak egymásra, holott nem voltak mind kopaszra borotválva, és nem is volt egyenöltözékük. Úgy hasonlítottak egymásra, ahogy öreg házaspárok szoktak, és ahogyan öreg lakájok hasonlítanak az urukra.

Én magam csak negyedévet töltöttem a fogházban, de az is elég volt ahhoz, hogy megtudjak valamit ennek a mimikrinek a kényszeréről. Már az első naptól kezdve éreztem, hogy az új helyzet valamilyen meghatározott tartást követel meg; az a szerep, amelyet ebben az épületben kellett eljátszanom, magától hullott az ölembe, és az elkövetkező hetekben és hónapokban maszkká merevedett, anélkül, hogy a szerep bármiféle tudatos színjátszói erőfeszítést követelt volna tőlem. Az eleven példán láttam, hogy milyen közvetlen biológiai erővel működik a börtönmimikri.

A fegyenc, akár bűnös, akár ártatlan, alakot és színt változtat, azt az alakot veszi fel, amely a leginkább teszi lehetővé, hogy kiverekedje magának a börtönrend keretein belül lehetséges előnyök maximumát. Abban a kinti, már álommá halványult világban állásért, tekintélyért, hatalomért, nőkért dúl a harc. A fegyencek szemében ezek az Olümposzi félistenek vitézi bajvívásai. Itt benn az ember egy cigarettáért harcol, az engedélyért, hogy az udvaron sétálhasson, hogy valamilyen takarítószolgálatra osszák be. Minimális és méltatlan dolgokért vívott harc ez, de éppolyan küzdelem a létért, mint bármely másik. Aki megvakul, annak élesebb lesz a hallása és a tapintóérzéke - a börtönlakó számára a fejlődésnek csak egyetlen dimenziója létezik: a ravaszság. Abban a társadalmi üvegházlégkörben, amelyben él, nem kerülheti el a saját énje végzetes megváltoztatását. Érzi, hogy karmai nőnek, a szemébe belopja magát az az alattomosan-rettegve néző, szemtelen-szervilis pillantás. Az ajka elkeskenyedik, éles lesz, jezsuita vonást vesz fel; az orra is vékony és éles lesz, vértelen cimpákkal, szimatoló orrlyukakkal; a térde behajlik, és gorillaszerűen megnyúlt karját lóbálja. A fajelmélet tudósai, akik olyan elegáns gyanútlansággal tagadják a környezet hatását, töltsenek csak egy évet fegyházban, és nézzék meg magukat naponta a tükörben.

*

Régen, még mielőtt Spanyolországot megismertem, a Halált spanyolnak képzeltem. Olyasfélének, mint azoknak a nemes señoroknak valamelyike, akiket Velasquez festett meg, fekete selyem térdnadrágban, spanyol csipke nyakfodorral és hűvös, udvarias-közönyös pillantással. Minden bizonnyal kissé undorodott is ez a Halál, amikor azt a borotválatlan Nicolast lőtték agyon, és a kis milicista arcát gyorsan lefödte a merev méltóságnak azzal az álarcával, ami az udvartartása protokolljához tartozik.

És az udvaroncai voltunk mi is ezerháromszázan ott, a sevillai halottasházban. A Señor érkezését nem livrés inasok jelentették, a hírnök a hájas kis pap volt, és a召 novíciusok bemutatása fojtott sugdolózással ment végbe.

Néhányszor a szemem elé került. Hűvösen nyújtotta oda nekem az ujja hegyét. - Hogy vagy? - dörmögte -, na, majd később találkozunk -, és azzal továbbment, sarkában a pappal, aki a misecsengettyűt rázta.

Megfeledkezett az ígéretéről, és nem jött vissza; de én nem felejtettem el, és állandóan gondolnom kellett rá; mindig így van ez, ha az ember nagyurakkal tart fenn kapcsolatot.

Mi, ezerháromszázak, a nagy Señor udvaroncai voltunk, és a legtöbb ember jellemének nem tesz jót az udvar atmoszférája. Ügyetlenül viselkedtünk. Különösen a parasztok keltettek rossz benyomást az udvart belengő ritka, finomkodó légkörben a maguk csiszolatlan modorával. Teli hassal járultak kihallgatásra a Señor színe elé, előtte babbal tömték tele magukat; és amikor ott álltak a hűvös, unott tekintete előtt, a rémülettől segítségért meg az anyjukért kiáltoztak. Nem viselkedtek előírásosan, olyan értelmetlen kérdéseket tettek fel, mint: miért és mi okból; annyira megfeledkeztek magukról, hogy azt a hájas feketét bohócnak nevezték. Egyesek a csőcselék dalait énekelték; hamisan, rekedt hangon, és mivel közben sírtak, úgy hangzott, mintha böfögnének. Még az audiencia végeztével, amikor az arcukra helyezték az előírásos álarcot, akkor se keltettek jó benyomást.

A misecsengettyűs, nagy őseink méltatlan utóda, valamiféle vizsgáról fecsegett, amit mindnyájan le kell, hogy tegyünk. Ám ezen a vizsgán mi mind megbuktunk, de erről nem mi tehettünk.

Miközben remegve vártunk az audienciára, mind azt kérdeztük egymástól, kinek az érdeke, vagy kinek szolgál dicsőségére, hogy ilyen szörnyű kínok közt hagynak vergődni minket; milyen kézzel fogható vagy rejtett értelem lehet mögötte? A parasztok a maguk módján tették fel a kérdést, a tiszt is a maga módján, a tényekhez ragaszkodó is a maga módján. Az ember addig gyötörte ezzel az agyát, amíg gyulladásba jött az egész szürkeállománya, és vért és könnyeket izzadt. Senki se tudta a feleletet, és legkevésbé az az ember, aki a csengőt rázta. Valamikor talán tudta, de azóta régen elfelejtette; és nem volt rá ideje, hogy utánagondoljon - a csengőt kellett ráznia.

21. fejezet

A sziesta és vacsora közt rántották fel a zárka ajtaját, és úgy vágták a fejemhez a szabadságot, mint valami dorongot. Elszédültem, és úgy

támolyogtam vissza az életbe, ahogyan, ha úgy hozza a véletlen, a halálba támolyogtam volna.

Amikor a folyosóra értem, ugyanolyan idegroham rázott, mint akkor, azon az éjszakán, amikor odakinn valaki segítségért kiáltott.

Mindaz, ami a következő percekben történt, mintha sűrű ködön át derengene az emlékezetemben; az események kontúrjai elmosódnak.

Az igazgató íróasztalán egy villanylámpa körtéje ég. Körülötte szivárványos fénykarika, mint amikor az ember ködben imbolygó lámpát lát. Az igazgató székében egy idegen ül. Fekete ing van rajta, nyakkendő nélkül. Túlzott szertartásossággal meghajol.

- Señor - mondja -, elviszem innen.

Megint meg kell, hogy kapaszkodjam az asztalban, szédülök és magas lázam van, az evés a hosszú koplalás után teljesen felkavart.

- Señor - mondja a fekete inges -, azt nem mondhatom meg, hogy hová viszem, de mi caballerók vagyunk, lovagiasak, semmitől ne féljen.

Átmegyünk a villanyfényes folyosón, nem tudom, mi történik velem, úgy megyek, mint az alvajáró. Visszamegyünk a cellámba, kezet fogok Carlosszal, ugyanolyan zavarodott, mint jómagam; az ajtó bezárul közte és köztem, még mielőtt mondhatnánk egymásnak valamit. Átmegyünk megint a folyosón, a naplóm lapjai kiesnek a zsebemből. A feketeinges férfi segít összeszedni a lapokat. - Mi ez itt, önnél? - Legfelül a feleségem levele van, rajta a cenzúra bélyegzője. -Magánlevelek - mondom. - Azokat megtarthatja, señor; mi caballerók vagyunk.

Továbbmegyünk, végig a folyosón, kinyitunk egy másik cellaajtót, kezet szorítok Byronnal és a Tüdővészessel, mindketten megrémülnek.

- Hová visznek?

- Nem tudom - mondom -, Isten veletek -, és már kattan a becsapódó ajtó zárja. Megyünk a folyosón, és én kezeket szorítok meg - Angelitóét, a

nyomorék Manuelét, Don Ramonét, Don Antonióét.

Aztán megint az irodában vagyunk.

- Señor - mondja a feketeinges -, most elutazunk egy másik városba, és ha ön hajlandó megígérni bizonyos dolgokat, akkor én talán bizonyos lépéseket tehetek az ön szabadon bocsátása érdekében.

Tintát és papírt vesz elő. Én, ha tintát és papírt látok, rögtön éber leszek.

- Kedves uram - mondom - mindez olyan különös, és olyan váratlanul jött. Ön kicsoda? És miféle város az, ahová visz? És miféle ígéreteket kell tennem?

- A nevemet inkább nem mondanám meg, señor. De mi caballerók vagyunk, bízhat bennünk. Csupán azt szeretnők, ha megígérné, hogy többé nem avatkozik Spanyolország belügyeibe. Ha ezt megígéri, akkor talán tehetek bizonyos lépéseket az ön szabadon bocsátása érdekében.

- Én soha nem avatkoztam Spanyolország belügyeibe.

- Ön, señor, álnok kampányt folytatott a nemzeti Spanyolország ellen.

- Én azt írtam, amit láttam, és ami a véleményem róla. Soha nem avatkoztam Spanyolország belügyeibe.

- Nem szeretnék vitatkozni önnel, señor. Ha aláírja, hogy nem avatkozik Spanyolország belügyeibe, akkor esetleg megtehetek bizonyos lépéseket az ön szabadon bocsátásáért. De mi semmire sem erőltetjük önt, mi caballerók vagyunk.

Aláírtam, hogy nem áll szándékomban beavatkozni Spanyolország belügyeibe. Továbbá aláírtam, hogy a sevillai börtönben korrektül bántak velem.

Később tudtam meg, hogy a szabadon bocsátásom sem Franco kegyelmi aktusa, sem pedig valamiféle politikai gesztusa nem volt. A valenciai kormány egyik foglyával cseréltek ki.

De még többet is megtudtam. A cserepartnerem bizonyos señora Haya volt, akit túszként tartottak fogva Valenciában. A feketeinges caballero volt maga señor Haya, az illető asszony férje, Franco egyik leghíresebb hadipilótája.[26]

Megint végiggyalogoltunk a folyosón, a feketeinges férfi meg én. Egy vasrácsot felvontak, egy kulcs megfordult a zárban, egy retesz hátracsapódott. És odakinn az utca volt.

Az utcán autók és szamárfogatú szekerek közlekedtek. A járdán az emberek összevissza jártak, nem pedig négyes sorokban. Valaki a falnak támaszkodott és újságot olvasott. Egy gyerek a porban ült és szőlőt evett.

A börtönkapu előtt, a kertben katonák álltak őrségben, és a lányokkal enyelegtek. Fekete hajú lányokkal, akik piros rózsát dugtak a fülük mögé, mint a Carmenben. Szoknya volt rajtuk. Csodaszép lányok voltak.

- Señor - mondta a feketeinges férfi -, ha nincs ellene kifogása, akkor most beszállunk ebbe az autóba.

Beszálltunk az autóba; a hátsó ülésen tapintatosan két nyomozó ült. Az egyik a zsebébe nyúlt, azt hittem, bilincset vesz elő; ezüst dohányszelence volt.

Áthajtottunk a Guadalquiviren; a Guadalquiviren hajók úsztak. Mint kibontott hajfonatok, úgy lengett a füst a kéményeik mögött. Tarka zászlók voltak a hajókon. Az egyiknek megszólalt a gőzszirénája.

- Hová utazunk? - kérdeztem.

- Egy másik városba - felelte a feketeinges férfi.

A kávéházak teraszán emberek ültek, újságot olvastak és színes limonádét ittak. Fülsiketítő lárma volt az utcán. Majdnem összeütköztünk egy villamossal. Aztán végighajtottunk egy fasoron, és elhagytuk a várost.

Egy üres mezőn megálltunk és kiszálltunk. A caballero és a két detektív tanácstalanul toporgott. Még egyszer, utoljára, átfutott az agyamon, hogy

most fogják rögtön előrántani a pisztolyukat és lepuffantanak; aztán motorberregést hallottam, és egy kis, nyitott monoplán kanyarodott ki a cserjék mögül, és felénk gurult.

Egy szerelő ugrott ki a repülőgépből, és szalált. A feketeinges férfi bemászott a pilótaülésbe; a szerelő segített neki, és engem is a pilóta mellé ültetett; a nyomozók megragadták a gép egy-egy szárnyát, és megtolták.

Átgurultunk a mezőn, a cserjés mögött volt a repülőtér. Acél őshüllők egész csordája legelt kiterjesztett szárnnyal a réten.

A caballero meghúzta a magassági kormányt, a föld félrebillent, és alattunk a mélybe zuhant.

Valószerűtlenül kis gépben, egy nyitott Baby-Douglasben ültünk, olyan törékenynek látszott, mint valami játékszer. Mind magasabbra és magasabbra emelkedtünk, a látóhatár kitágult, Sevilla összezsugorodott. A feketeinges caballero az ajkát csücsörítette - semmit se hallottam, de láttam, hogy valami dalt fütyül.

- Hová repülünk, señor? - ordítottam.

- Egy másik városba, señor - ordított vissza.

Mind magasabbra és magasabbra emelkedtünk. Hegyek meredeztek velünk szemben. Fehér ködfoszlányok lebegtek körülöttünk mindenütt. A feketeinges caballero ujjával a mélybe mutatott:

- Ez itt mind a nemzeti Spanyolország, señor -ordította -, itt most mindenki boldog.

- Micsoda? - ordítottam.

- ...boldog - ordított vissza -, boldog és szabad.

- Micsoda? - ordítottam.

- Szabad.

Hallgattunk, csak a motor bömbölt. A ködfoszlányok összefüggő fehér mezővé álltak össze alattunk; már nem lehetett látni a földet. A caballero szétterpesztett lábbal ült; térde közt a kormányrúddal, és mindkét kezével gesztikulált:

- Önöknél a szegények harcolnak a gazdagok ellen.

Mi új módszert vezettünk be. Nem azt kérdezzük, hogy valaki szegény-e vagy gazdag, hanem azt, hogy jó vagy rossz. Az egyik fél a jó szegények és a jó gazdagok. A másik oldalon vannak a rossz szegények és a rossz gazdagok. Ez az igazság Spanyolországot illetően, señor.

- És hogyan különböztetik meg őket? - kérdeztem.

- Micsoda? - ordította.

- Hogyan különböztetik meg őket?

*

Megint emelkedtünk, már minden bizonnyal a hegyek fölött repültünk. A motor harsogott, egy ideig semmit se hallottam.

- A lelke mélyén minden spanyol a mi oldalunkon áll - kiabálta a feketeinges caballero. - Amikor a vörösök agyonlövik a mieinket, azok utolsó kiáltása a mi jelszavunk: „Viva España!”. Végignéztem, amint a mieink néhány vöröst lőttek agyon, a végén ők is azt kiáltották, hogy: „Viva España!” A halál pillanatában mindenki az igazságot mondja ki. Ebből is láthatja, señor, hogy nekem van igazam.

- Maga végignézte? - ordítottam.

- Micsoda? - ordított vissza.

- Hogy végignézte-e, amint agyonlőtték őket.

*

A fehér mező fölött lebegtünk; semmi mást nem láttunk, csak a fehér síkságot alattunk, és úgy éreztük, mintha mozdulatlanul, egy helyben lebegnénk. A caballero szétterpesztett lábbal ült és mindkét kezével gesztikulált, csak a gép dolgozott. Nekünk semmi tennivalónk nem volt, csak ültünk ott, egy lebegő deszkán a felhők fölött, és lenéztünk.

- Amikor az ember itt ül - kiabálta a fekete inges férfi -, akkor sokat gondolkodik életről és halálról. A vörösök mind gyávák, még ahhoz sem értenek, hogyan kell meghalni. Ön el tudja képzelni, milyen az, amikor az ember halott?

- Mielőtt megszülettünk, mindnyájan halottak voltunk - ordítottam.

- Micsoda? - ordított vissza.

- Azt mondom: mielőtt megszülettünk, mindnyájan halottak voltunk.

- Ez igaz - ordította -, de hát akkor miért félünk mégis a haláltól?

- Én a haláltól sohase féltem - ordítottam -, csak a meghalástól.

- Nálam ez pontosan fordítva van - ordította a feketeinges.

*

Alattunk a fehér mező itt-ott felhasadt. Elkapott minket az egyik szélroham, a gép megremegett, és ugrándozni kezdett, mint a fiatal csikó. A caballero mindkét kezének dolga akadt, így hát elhallgatott.

Úgy éreztem, hogy megint lázas vagyok. Ha a caballero egyetlen rossz mozdulatot tesz, ránk zuhan a föld, és agyoncsap minket. Szép vég lenne, gondoltam, méghozzá határozottan mitológiai beütéssel. A halálban nincsen semmi ijesztő, csak a meghalásban. Nem az kellene, hogy ezt mindenki így érezze? De a caballero azt állítja, hogy nála éppen fordítva van. Átkozottul jól ért ez a caballero a gép kormányzásához; feltehetően ugyanilyen jól ért a bombavetéshez is. Carlos is katonatiszt, ő sem fél a meghalástól. De a halál gondolatára olyan gyámoltalanul állt a megmerevedett lábán, mint a kisgyerek, aki még nem tanult meg járni.

Carlos és a caballero, ezek mindketten tudják, milyen az, amikor meghal az ember, értenek hozzá, katonatisztek, a mesterségük a meghalás. Ezt gyakoroltatták be velük, a vérükben van: hogyan kell elegáns tartással meghalni.

A kis Nicolas biztosan nem elegáns tartással halt meg. Civil volt. A milicisták ott, a patión is, civilek voltak. Nem volt gyakorlatuk a meghalásban. Nagyon féltek a meghalástól. A caballero ott fenn, a felhők fölött körözött, és elegáns tartással dobott le rájuk bombákat; ők meg hasra vágódtak és az arcukat a sárba dugták, és féltek. Amikor ugatni kezdett a gépfegyver, azt tették gyakran, ami természetes, és elszaladtak, és mielőtt agyonlőtték őket, segítségért kiáltottak és az anyjukat hívták. Szívesen futballoztak és rágcsálták a zöld salátát, és arról álmodtak, hogy ha véget ér a háború, megtanulnak olvasni. És, hogy aztán legfeljebb hárman fognak egy szobában lakni, és hetenként kétszer húst ehetnek, és vehetnek maguknak egy vasárnapi öltönyt meg egy zsebórát; ha majd véget ér a háború, akkor kezdődik az élet. Hittek abban, hogy az élet szükséges, és szükség van még a harcra is, hogy élhessenek; és még arra is, hogy meghaljanak azért, hogy mások élhessenek. Hittek mindebben, és mert nagyon hittek benne, mert a létük függött ettől a hittől, nem féltek a haláltól. De a meghalástól nagyon féltek. Mert civilek voltak, a nép katonái, az élet katonái, nem a halálé.

Ott voltam, amikor meghaltak. Könnyezve haltak meg, hiábavaló segélykiáltások közepette, nagyon gyengén, törékenyen, úgy, ahogy az embereknek kell meghalniok. Mert a meghalás átkozottul komoly dolog, az ember ne csináljon melodrámát belőle. Pilátus se azt mondta: „Ecce heros”; azt mondta, hogy: „Ecce homo”.

*

Megint lebegtünk. A feketeinges caballero megint gesztikulált, és programbeszédeket ordibált, amelyek éppoly tartalmatlanok voltak, mint ott, alattunk a köd, és annyi szörnyű bajt okoztak, mint a ledobott bombái. Legszívesebben kihajítottam volna a repülőgépből, de ő ült a kormánynál, és erősebb volt, mint én.

Epilógus

A város, ahová a feketeinges caballero vitt, La Linea volt, a Gibraltár melletti spanyol határtelepülés.

Huszonnégy órát kellett még a La Linea-i börtönben várnom. Május tizennegyedikén léptem szabad emberként, brit területre.

A szabadon bocsátásom utáni héten lőtték agyon Byront és a Tüdővészest. Okom van rá, hogy a nevüket még ne írjam le.

Carlos feltehetően már szabadlábon van.

Sir Petert, negyvennyolc órával a letartóztatásunk után, hála egy brit hadihajó tisztjei erélyes közbelépésének, szabadon bocsátották. Már a hajóról megtáviratozta Angliába, hogy engem letartóztattak. Neki köszönhetem, hogy a malagai statáriális ítélet végrehajtását meg lehetett akadályozni.

Azt, hogy végül kiszabadultam, a barátok és ismeretlenek fáradozásainak köszönhetem. Egyes személyeknek és szervezeteknek. Köztük még az angol parlament alsóháza néhány konzervatív tagjának is, akik pedig a francoista lázadókkal rokonszenveztek. Biztosan nem tetszett nekik mindaz, amit én írtam, amennyiben egyáltalán elolvasták; de azért mégis kiálltak értem.

Ezt a szabadon bocsátásom után tudtam meg, és megértettem, hogy ennek az egész akciónak már semmi köze sincs az én személyemhez, hanem erőpróba lett belőle az önmagában semmiféle kényszerítő eszközzel nem rendelkező demokratikus nyilvánosság és Franco diktatórikus hatalmi apparátusa közt.

Sokáig azt hittem, hogy Randolph Hearstnek és egy pornófénykép-sorozatnak köszönhetem az életemet; de az a tény, hogy vannak ebben az évszázadban még más hatalmak is, amelyek egy igaz ügyért sorompóba lépnek, tárgyilagosan szemlélve, és a magam egyéni szemszögéből nézve is, megnyugtató.

London, 1937 őszén